

ДНЕВНИКЪТ

(стенографски)

на

XIV-то обикновено Народно събрание.

Трета редовна сесия.

LXXXII заседание, четвъртък, 10 февруарий 1911 г.

(Открито отъ председателя г. д-ръ П. Ораховацъ, въ 2 ч. 52 м. слѣдъ пладне)

Прѣдседателъ: (Звъни) Засѣданието се отваря. Моля г. секретаря да провери отсъствающитѣ г. г. народни прѣдставители.

Секретарь А. Христовъ: (Прочита списъка. Отсъствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: Василь Александровъ, Алекси Ангеловъ, Димитъръ Бончевъ, Недѣлко Вельовъ, Стамо Грудовъ, Йонко Гунчевъ, Милошъ Дановъ, Владимиръ Дяковичъ, Михаилъ Икономовъ, Александъръ Каназирски, Никола Коцевъ, Маринъ Кърпаровъ, Василь Мантовъ, Илия Марковски, Никола Митевъ, Минко Михайловъ, Иванъ Неврокопски, Тодоръ Ноевъ, Георги Палашевъ, Димитъръ Пенковъ, д-ръ Стефанъ Поповъ, Драганъ Поповъ, Никола Поповъ, Диньо Рашевъ, Димитъръ Стефановъ, Стефанъ Стефановъ, Иванъ Терзиевъ, Христо Тоневъ и Никола Холевитъ)

Прѣдседателъ: Отсъствуватъ 29 души народни прѣдставители. Има налице изискуемото се число народни прѣдставители, за да бѣде засѣданието законно.

Минаваме къмъ дневния редъ: продължение разискванията по доклада на парламентарната слѣдствена комисия по издирване и установяване фактитѣ на обвинението срѣщу нѣкои отъ бившитѣ министри отъ кабинетитѣ Р. Петровъ, Д. Петковъ, д-ръ П. Гудевъ.

Дава се думата на г. г. бившитѣ министри.

Има думата бившиятъ воененъ министъръ генералъ Михаилъ Савовъ.

М. Савовъ: Г. г. народни прѣдставители! Прѣд всичко дължа да благодаря на почитаемата слѣдствена комисия, че тукъ, отъ трибуната на Народното събрание, дойде да признае по отношение годността на материялната частъ онова, което и азъ имахъ честта да изложа прѣдъ васъ въ едно отъ миналитѣ засѣдания. Това показва, че почитаемата слѣдствена комисия по отношение на тоя въпросъ си е дала доста трудъ, за да го проучи основателно и да дойде къмъ онова заключение, за да установи прѣдъ васъ самата дѣйствителностъ. Въ туй отношение тя е направила твърдѣ добръ, защото съ това е услужила на интереситѣ на нашата държавна отбрана,

възстановила е нейната нахърнена мощъ, прѣдъ която интереситѣ на всинца ни, безъ разлика на партии и непартии, трѣбва да се прѣкланятъ.

Що се отнася до оная забѣлѣжка, която се отправи отъ уважаемия професоръ г. Данаиловъ, по отношение патронитѣ въ 32 стрѣмски пѣхотенъ полкъ, държа да заявя, че при една отъ инспекциитѣ, които направихъ на тоя полкъ — не помня, да-ли бѣше прѣзъ 1904 или 1905 г. — намѣрихъ, че патронитѣ на полка, вмѣсто да бѣдатъ поставени въ едно сухо помѣщение, бѣха поставени въ изби, въ които прѣзъ зимата е влизало вода. За тая небрѣжностъ азъ отъ странихъ полковия командиръ отъ длѣжностъ — това бѣше полковникъ Парлапановъ — и заповѣдахъ да се произведе разслѣждане, собствено дознание. Командировахъ началника на арсенала подполковникъ Бѣлова да изучи въпроса и резултатитѣ отъ разслѣдванията му бѣха такива, че една частъ отъ тѣзи патрони дѣйствително сж негодни — мисля, около 15%, не помня добръ. Отъ архивата на Военното министерство ще се установи, ча азъ проучихъ въпроса, за да видя по чия виновностъ тѣзи патрони сж дошли въ туй състояние, и се установи, че това сж патронитѣ на Келлера, тѣзи два милиона патрони, поржчани прѣзъ 1904 г. Тѣзи патрони, както ви заявихъ, въ врѣме на своята защита, по доклада на анкетната комисия, бѣха разхвърлени и по други части въ Южна-България. Установи се това въ тая частъ и то ме наведе на мисълта да видя отъ дѣ произлиза тая погрѣшка, да-ли не е допусната по небрѣжността на полковия командиръ или произлиза отъ приемката на приемната комисия. Отъ протокола на приемната комисия не може да се види, че сж приети лоши патрони; отъ листата на изпитванията, които е трѣбвало да станатъ при приемката на поржчанитѣ патрони, съгласно инструкцията на приемката, сжко тѣй не може да се установи, защото се вижда, че всички изпитвания, които инструкцията прѣдвижда, сж направени. Естествено, трѣбваше да се дойде до заключение, че туй е станало или по небрѣжностъ отъ прѣдседателя на приемната комисия, когато патронитѣ сж изпращани отъ приемната комисия и нѣкоя партия е изпратена, безъ да се обърне добро внимание на нея, или пъкъ въ слѣдствие на туй, че сж държани въ влажни складове. Заради това, като

наложихъ наказание на съответствующия полкови командиръ, наложихъ и наказание на председателя на приемната комисия. Това може да се види от моята резолюция, поставена на доклада на началника на арсенала, подполковникъ Вѣлова. Това е по отношение на тѣзи патрони. Що се отнася до другитѣ патрони, приети пакъ отъ тая фабрика, що се отнася и до патронитѣ, приети отъ Вайсъ, приети отъ Рьотъ, както и що се отнася до така нареченитѣ „хепови патрони“, почитаемата слѣдствена комисия е имала възможность да заблѣжи, че тѣ сж патрони доброкачествени.

Слѣдъ тая обща заблѣжка, г-да, която имахъ длжността да направя къмъ почитаемата слѣдствена комисия, азъ ще пристѣпя до обвиненята, които се формулиратъ въ доклада на почитаемата слѣдствена комисия спрѣмо менъ. Както виждате отъ тоя докладъ, обвиненята сж раздѣлени на двѣ части: обвинявамъ се за обща, солидарна отговорность, заедно съ своитѣ колеги по извѣстни въпроси, именно, суспендирането закона за чиновницитѣ, по ликвидирането на прѣдприятието Радомиръ—Кюстендилъ—турската граница, по ликвидирането на прѣдприятието на Братя Симеонови и по засма отъ 1907 г.

Отъ края на доклада на слѣдствената комисия и отъ онова, което г. прѣдседателъ на слѣдствената комисия вчера изложи тукъ прѣдъ васъ по отношение на моя уважаемъ колега г. Шишмановъ, азъ, право да ви кажа, останахъ малко шокиранъ. Г. Шишмановъ, който е билъ избираемъ като народенъ прѣдставителъ, който е билъ народенъ прѣдставителъ, ималъ е, слѣдователно, пълни политически права, той се освобождава отъ тѣзи четири точки. Азъ нѣмамъ нищо противъ г. Шишманова, напротивъ, радвамъ се да го видя въ това положение, обаче, искахъ само да отблѣжа този фактъ, че ми се вижда малко почитаемата комисия да е прѣселила работитѣ, защото единъ воененъ министъръ нѣма пълнитѣ политически права и нѣма право по извѣстни въпроси да се бърка въ работитѣ на кабинета. Азъ не мога да се противопоставя, нито противъ външната политика на кабинета, нито противъ вътрѣшната му политика, нито противъ неговата финансова политика — това не е мое право, защото ако азъ взема да се бъркамъ, положението ще стане много лошо. Другъ е въпросътъ, ако военниятъ министъръ е гражданско лице и ако той изхождаше отъ болшинството на парламента. Но военниятъ министъръ, както знаете, е една тежестъ на другитѣ министри, които изхождатъ отъ партията: тѣ го прѣдставляватъ прѣдъ болшинството и на тѣхно довѣрие болшинството гласува туй довѣрие на военния министъръ, което той може съвѣтъ, така да се каже, да го нѣма. Въ таквъ случай, разбира се, за да носи той отговорность — азъ не разбирамъ отъ конституционно право и най-малко претендирамъ да съмъ специалностъ по тая материя, за да мога да занимавамъ съ този въпросъ такива видни юристи, каквито сж били повече отъ членоветѣ на почитаемата слѣдствена комисия — менъ ми се струва, че тя е прѣселила работата. Разбира се, че азъ нѣма и не мога да кажа, че съмъ билъ профанъ въ тѣзи въпроси; толкова, колкото и азъ съмъ ги схващалъ, приемамъ, ако моитѣ другари трѣбва да носятъ отговорность съ това, да се солидаризирамъ и азъ съ тѣхното рѣшение по въпроса за суспендирането закона за чиновницитѣ, макаръ и да не съмъ ималъ нужда отъ него, защото той съвѣтъ не се приспособява за моето вѣдомство и азъ съмъ нѣмалъ нищо общо съ него. Дължа да заявя, обаче, че положението бѣше такова, каквото го прѣдстави и почитаемата слѣдствена комисия. Азъ имамъ документи тукъ на рѣка и ще ги чета въ послѣдствие, когато трѣбва, за да установя прѣдъ почитаемото Народно събрание, че

дѣйствително тогава обстоятелствата бѣха извънредни и критически. Това само мога да кажа, като воененъ министъръ.

Слѣдъ тая заблѣжка, г-да, по отношение на моитѣ прѣстѣпления по съвокупность, азъ ще прѣмина къмъ онѣзи обвиненята, които сж формулирани спрѣмо мене като министъръ на войната, слѣдователно, къмъ моята дѣйность като таквъ.

Най-напрѣдъ, азъ се обвинявамъ да съмъ извършилъ едно систематическо нарушение на законитѣ и, слѣдователно, трѣбва да бѣда привлеченъ подъ отговорность по чл. 155 отъ конституцията. Азъ имахъ честта да изложа прѣдъ почитаемото Народно събрание моето гледище по тоя въпросъ. Казахъ тогава, че за военни доставки прѣзъ периода, прѣзъ който азъ съмъ билъ воененъ министъръ, е билъ въ сила законътъ за снабдяване войската съ прѣдмети, вотиранъ въ 1901 г. Съгласно чл. 3 отъ този законъ, (Чете) „Доставкитѣ на прѣдметитѣ се извършватъ споредъ правилата, изложени въ закона за публичнитѣ търгове съ слѣдующитѣ допълнения и измѣнения“ — изброяватъ се. За доставки по доброволно съгласие, разрѣшава се на военния министъръ самъ да дава разрѣшението, безъ да иска такова отъ Министерския съвѣтъ, когато за другитѣ министри, по другитѣ вѣдомства, това не е разрѣшено. За доставки по стопански начинъ, които сж до 5.000 л., разрѣшава се пакъ на военния министъръ да ги разрѣшава самъ, безъ да иска разрѣшението на Министерския съвѣтъ. Тѣзи сж двѣтѣ отстѣпления по отношение на формалната страна отъ закона за публичнитѣ търгове, по отношение на военнитѣ доставки. Нийдѣ, обаче, въ закона за снабдяване на войската съ прѣдмети не се говори, че доставкитѣ, извършени било по доброволно съгласие, било по стопански начинъ, трѣбва да носятъ постановлението на Министерския съвѣтъ или да бѣдатъ одобрени съ височайши указъ. Че това е така, и така трѣбва да се прилага, ясно става отъ циркуляра на финансовия министъръ, който посочихъ и миналия пътъ, отъ 31 мартъ 1909 г. Въ тоя циркуляръ изрично е казано, че чл. 75 пунктъ 2 и чл. чл. 76 и 77 отъ закона за отчетността по бюджета не се прилагатъ по отношение на военното вѣдомство, че при оправдаването на разходитѣ по доставкитѣ по военното вѣдомство височайши укази върху постановленията на Министерския съвѣтъ не се изискватъ и че оправданията ще ставатъ съгласно чл. 3 отъ закона за снабдяване на войската съ прѣдмети. По-нататъкъ въ сѣщия законъ нищо не се говори, по каквъ начинъ трѣбва да ставатъ всички ония доставки, които сж отъ категорията на тайнитѣ доставки. Той само указва, че трѣбва да се ржководимъ отъ правилата, изложени въ закона за публичнитѣ търгове; а чл. 40 отъ закона за публичнитѣ търгове казва: (Чете) „Контракти или условия по доброволно съгласие за счетъ на държавата може да се заключаватъ за слѣдующитѣ прѣдмети: а) . . . б) . . . в) за всѣкаквъ видъ доставки, прѣнасяне и работи, когато обстоятелствата изискватъ, щото дѣйствиата да се държатъ тайно. Въ тоя случай заключаването на условието трѣбва да се разрѣши отъ Министерския съвѣтъ на основание на единъ особенъ рапортъ на министра“. Слѣдователно, всички доставки, естеството на които е такова, че трѣбва да бѣдатъ тайни, трѣбва да ставатъ по доброволно съгласие, но чл. 40 отъ закона за публичнитѣ търгове не изисква да има височайши указъ. Какъ се заключаватъ контрактитѣ по тия доставки? Това ни говори чл. 43 отъ сѣщия законъ: (Чете) „Търговетѣ по доброволно съгласие се извършватъ отъ комисиятѣ или отъ учрѣжденията, които по закона иматъ право да произвеждатъ търгове; тѣ ставатъ: 1) чрѣзъ задължения, подписани на основание на поемнитѣ условия (cahier des charges); 2) чрѣзъ прѣдложение, подписано отъ лицето, което прѣдлага да направи

съгласение и 3) чрезъ кореспонденции съгласно съ търговския обичай“. Затова и забѣлжката къмъ чл. 13 отъ правилника за прилагане на закона за снабдяване на войската изрично казва, че всички поръчки, които има да ставатъ въ странство — а тѣ въ повечето случаи сж поръчки отъ такова естество — трѣбва да се извършватъ не направо отъ производителя, безъ комисии. (Чете) „Въ всички други случаи, т. е. ако доставляемитѣ прѣдмети не се намиратъ на мѣстото, а се приобрѣтаватъ отвънъ, ако разходитѣ надминаватъ 2.000 л., както и въ врѣме на движение, на маневри, се извършватъ направо отъ продавача, безъ посредничеството на комисии, съгласно правилника и спогодбата“. Затова, така сжщо и чл. 36, който посочихъ и миналия път, отъ правилника по оправдаване разходитѣ по военното вѣдомство, по отношение на тая категория доставки, орѣдия и пр., дава право на военния министъръ да ги извършва безъ комисии или безъ тържни комисии. Чл. 36 отъ правилника е изриченъ.

Какви сж били сега доставкитѣ, които азъ съмъ извършилъ и които вие имате тукъ прѣдъ васъ, било въ доклада на почитаемата слѣдствена комисия, било въ доклада на анкетната комисия? Можемъ да ги раздѣлимъ на двѣ категории: първо, доставки на прѣдмети, купувани вжтрѣ въ страната и които сж отъ такова естество, че държането имъ въ тайна не е толкова важно, и, второ, доставки, които е трѣбвало да се купуватъ отвънъ направо отъ производителитѣ и които въ повечето случаи сж отъ такова естество, че трѣбва да се държатъ въ тайна. Снарядитѣ, патронитѣ, орѣдията, барутътъ, всичко, което застъ въоръжението, а въ нѣкои случаи и снаряжението на армията — това сж прѣдметитѣ, които трѣбва да се държатъ въ тайна и, слѣдователно, покупката имъ става съгласно чл. 40 отъ закона за публичнитѣ търгове. Азъ не съмъ съгласенъ съ онова опрѣдѣление, което професоръ Данаиловъ вчера даде на почитаемото Народно събрание по отношение на тайнитѣ доставки. Тайна абсолютна има само въ душата ви. Всички тайни, щомъ сж излѣзли отъ устата ви, тѣ сж относителни; слѣдователно, сключимъ ли ние контрактъ съ второ лице, въ тая смисълъ тайна не сжествува. Но насъ не ни интересува тази тайна, да-ли хората ще знаятъ, че сме заръчали патрони, да-ли хората ще знаятъ, че сме заръчали снаряди и пр.; насъ ни интересува другъ, много по-сжщественъ, по-важенъ въпросъ, а той е, че ако доставката не е тайна, съгласно правилата, съгласно закона, тя трѣбва да стане съ обява, а по тая обява всѣки, който отговаря на извѣстни условия, има право да дойде да прѣгледа поемнитѣ условия, да види всичко онова, което съставлява, може-би, въ извѣстни случаи, важенъ секретъ въ техническо отношение отъ нашата материална частъ. Въ тия г. г. прѣдприемачи може да се намѣрятъ и такива, които да играятъ тая роля, да служатъ на чужди интереси, но това сж по-често иностранци. Това и така става, така го вършимъ и ние отъ тукъ, когато се интересуваме за другитѣ армии: нѣкой ще си отвори дюкянъ или ще се яви подъ формата на нѣкакъвъ пълномощникъ на нѣкоя фабрика, а въ сжщностъ задачата му ще бѣде по-друга. Навсѣкѣдъ се стремятъ да узнаятъ, какъвъ е, напр., конструктивниятъ чертежъ на нашата шрапнелна граната, какъвъ е конструктивниятъ чертежъ на нашата торпедна граната, колко патрони съдържа нашата шрапнелна граната, колко експлозивъ съдържа нашата торпедна граната; това сж работи тайни и това не трѣбва да се знае и ако се намѣри чиновникъ отъ Военното министерство, който да издаде тая тайна, която, споредъ думитѣ на г. Данаилова не важи, той отговаря по военнитѣ закони и наказанието е за държавна измѣна. Ние имаме свѣдѣния, напр., какви снаряди е купила Турция, какви орѣдия е купила

Сърбия, какви е купила Ромъния, ние имаме свѣдѣния, че иматъ шрапнели, но какви сж, нѣмаме свѣдѣния, а нашиятъ шрапнелъ и сръбскитѣ не сж едни и сжщи; може въ единия куршумитѣ да бѣдатъ повече, а въ другия по-малко; може въ единия куршумитѣ да бѣдатъ по-тежки, а въ другия по-леки и, при еднакви данни, единитѣ да бѣдатъ по-голѣми, а другитѣ по-малки. Това сж сѣ секретни работи. Независимо отъ това, имаме всички интересъ да не ни знаятъ количеството на патронитѣ, които доставяме. Защо? Защото, ако противникътъ горѣ-долу е ориентиранъ въ онова, което имате въ наличностъ, като държи той смѣтка приблизително, колко патрони купувате, и като знае числото на пушкитѣ, които имате, ще може да опрѣдѣли, колко патрони на пушка имате и, въ зависимостъ отъ туй, ще зависи неговата политика спрямо васъ, да-ли тя ще бѣде по-рѣшителна, или нерѣшителна: ако знае, че вие сте готови да му се озѣбите на всѣки прѣдизвиканъ случай, той ще се държи съ повече уважение къмъ васъ и обратно. Това сж въпроси, които, разбира се, съставляватъ държавна тайна и, по нашитѣ военни закони, всички онѣзи чинове отъ войската, па и гражданци, които се заломятъ въ прѣдаване подобна тайна, не само въ военно, но и въ мирно врѣме, се сждятъ за държавна измѣна. Достатъчно е да видите само тайнитѣ инструкции, които се даватъ на тайнитѣ агенти, които се изпращатъ за тая цѣль вънъ, да изучатъ чуждитѣ армии, и ще видите, че навсѣкѣдъ, между другитѣ указания, които се даватъ какво да се изучава, влизатъ и тѣзи и се дава твърдѣ голѣмо значение на тѣхъ. Ама, казвате, че фабриктѣ знаели тѣзи тайни и тѣ цѣли да ги прѣдадатъ — не, и за тѣхъ сж тайни. Ние сме фабрикували въ Шнайдера и турцитѣ сж фабрикували тамъ, и сръбитѣ сж фабрикували тамъ, но нито сръбитѣ, нито турцитѣ знаятъ конструктивнитѣ чертежи на нашитѣ шрапнели, нито ние знаемъ пъкъ тѣзи на сръбскитѣ и турски шрапнели. Нито една фабрика, която уважава себе си, нѣма да ви прѣдаде тая тайна; за честъта на своитѣ фирми, фабриктѣ не услужватъ въ туй отношение.

Г. Данаиловъ направи още едно сравнение, че могло да става конкуренция, понеже купуваме орѣдия отъ Шнайдера и отъ Крупа. И това не е истина. Всѣка фабрика има своя патентъ, има своята специалностъ. Ако се обърнете да купите орѣдия отъ Шнайдера, тия шнайдерови орѣдия не може да ги фабрикува Крупа, нито пъкъ Шнайдеръ може да фабрикува круповитѣ орѣдия. Ако вземете орѣдия отъ круповата система, тѣхъ само Крупа може да ги фабрикува, защото туй е негово патентъ. И по всички закони на свѣта, ония фабрики, които биха се наели да взематъ, напр., круповия затворъ, безъ негово разрѣшение, Крупа има право да ги прѣслѣдва за *décharges et intérêts*. Въ Германия има и други фабрики, напр., фабриката на Ерхартъ и други, но нашето министерство никога не се е обръщало къмъ тѣхъ, защото ние имаме системата на Крупа и държимъ винаги за круповската система. Сега имаме и системата на Шнайдера и ще държимъ за шнайдеровитѣ орѣдия; ако стане нужда да се купуватъ полски орѣдия, ако има срѣдства, нѣма да ги заръчаме пакъ отъ Крупа, но ще се принудимъ да ги заръчаме, лоши или добри, отъ Шнайдера, защото не можемъ другадъ да ги заръчаме. Така е и съ въпроса за патронитѣ. Въ Австрия има само три фабрики, които се протежиратъ отъ самото правителство, защото нѣма държавни фабрики за армията, и за да може армията да бѣде осигурена, даватъ възможностъ на тѣзи фабрики да иматъ голѣмъ износъ. Ако другадъ поръчатъ патрони за манлихеровитѣ пушки, трѣбва специална инсталация, защото само австрийскитѣ фабрики иматъ инсталация за манлихерови патрони. А колкото се касае до въпроса за пушкитѣ,

тѣ се фабрикуватъ само отъ оръжейната фабрика въ Щаеръ, защото патентътъ принадлежи само на нея, а никъдъ другадѣ не могатъ да се фабрикуватъ; даде се по-късно разрѣшение на унгарската фабрика да фабрикува тѣзи пушки само за унгарската армия, и срокътъ на патента на Щаерската фабрика, както имахъ честта да обясня на почитаемата слѣдствена комисиия, изтичаше къмъ 1905 или 1906 г. Следователно, имате ли нужда отъ пушки, вие никъдѣ другадѣ не можете да ги поръчате, освѣнъ въ Щаерската фабрика, защото ние имаме манлихерова система; а ако бѣхме взели пушки Лебелова система, щѣхме да ги поръчаме въ Франция; ако бѣхме взели руска система, щѣхме да ги поръчаме въ Русия. Това не е материалъ, който може да се поръча въ всѣка една фабрика. Ето защо всички тѣзи поръчки, като оръжия, снаряди, пушки и патрони, сѣ купувани направо отъ производителя, съгласно чл. 40 буква в отъ закона за публичнитѣ търгове и чл. 43 буква г въ нѣкои случаи. Сега идвамъ на въпроса за болничнитѣ палатки. Тамъ уважаемиятъ г. професоръ Данаиловъ посочи, че поръчките не би трѣбвало да ставатъ по доброволно съгласие, защото, както почитаемата слѣдствена комисиия бѣлѣжи въ своя докладъ, тази поръчка не е била тайна. Този въпросъ е твърдѣ относителенъ. Ако поръчката е при нормални врѣмена, парче по парче, това е възможно, но ако вземете прѣдъ видъ врѣмето, когато тѣ сѣ поръчани, прѣдъ видъ на онѣзи измѣнения, които направихме въ закона за въоръженитѣ сили, прѣдъ видъ на онѣзи формации, които прѣдполагахме да развѣрнемъ въ военно врѣме, които бѣха една абсолютна тайна и хората едва въ края на 1904 или 1905 г. ни узнаха и разбраха отгорѣ-отгорѣ, безъ да иматъ положителни свѣдѣния, ще видите, че въпросътъ за санитарнитѣ палатки, които се назначаватъ за подвижни полевы лазарети, е въпросъ таенъ. Защо? Защото по всички военни законодателства на свѣта сѣществуватъ норми, отъ които може да се види, колко такива палатки се полагатъ на единъ дивизионенъ полевы лазаретъ, на единъ корпусенъ полевы лазаретъ, на една частъ, на единъ корпусъ, на една дивизия, на една частна армия, и като имате приблизителни свѣдѣния за тѣхното число — а ние имаме тогава само 55 — можете да заключите за формациите за военно врѣме и даже много лесно; съвсѣмъ не мѣчно. Поради тази причина, поради назначението, което имаха да получатъ тѣзи палатки — за формациите ще говоря по-късно — трѣбваше да се доставятъ тайно. Но азъ ще изложа това, когато дойда да говоря по други отдѣли.

Така че, г. г. народни прѣдставители, вие виждате, че по всички онѣзи точки, които засѣгатъ доклада на почитаемата слѣдствена комисиия, било по пушките, било по патроните, било по болничнитѣ палатки, било по торпеднитѣ гранати, основанията сѣ сжичитѣ. Чл. 40 отъ закона за публичнитѣ търгове буква в и чл. 43 буква г отъ сжия законъ, сѣ били напълно удовлетворени; поръчките сѣ ставали по тѣхъ и съгласно чл. 3 отъ закона за снабдяване войската съ прѣдмети, който изисква да се съобразяваме съ правилата, изложени въ закона за публичнитѣ търгове, който изисква за всички поръчки, сумата на които надминава 10 хиляди лева, да искаме разрѣшението на Министерския свѣтъ за извършването имъ по доброволно съгласие. Азъ съмъ искалъ това разрѣшение и съмъ го получилъ. Най-послѣ чл. 3 отъ закона за снабдяване на войската и пр. изисква за всички поръчки, които ставатъ по стопански начинъ и надминаватъ сумата 5 хиляди лева, да се иска разрѣшение отъ Министерския свѣтъ. Азъ съмъ го изискалъ. Истина е, нѣмало е височайши указъ върху постановленията на Министерския свѣтъ, нито въ единия, нито въ другия случай, защото, както е обяснилъ самъ г. финансовиятъ министъръ,

чл. чл. 75 и 77 отъ закона за отчетността по бюджета, които изискватъ тази формалностъ, не сѣ били задължителни. Че това е така, ясно се вижда още отъ този фактъ, че Върховната смѣтна палата — и ако почитаемата слѣдствена комисиия се бѣше интересувала да прѣгледа дѣлата, щѣше да види това — никога не е повърнала назадъ нито едно дѣло, за да каже, че има нѣщо несъобразно съ закона. Нѣма да намѣрите нито едно такова писмо отъ Смѣтната палата, което да ми е било докладвано.

Докладчикъ Г. Данаиловъ: Върховната смѣтна палата не ги е разглеждала. Вие знаете добръ, че само единъ свѣтникъ тайно се е занимавалъ съ тѣзи работи, слѣдователно, не може и дума да става за това.

М. Савовъ: Азъ зная, г. Данаиловъ, че разходитѣ сѣ оправдани, и сѣ оправдани не въ 1907 г., а въ 1908 и 1909 г., и всички сѣ признати за редовни, защото иначе, нѣмаше да ми визираватъ платежнитѣ заповѣди. Върховната смѣтна палата не е гледала, защото може-би е нѣмала и не е могло да се прѣдставятъ 34 нумера на постановленията на Министерския свѣтъ, но всички поръчки станали и контракти сѣ оправдани прѣдъ държавното ковчежничество и Смѣтната палата, разходитѣ сѣ признати за редовни. Това е фактъ. Ако Върховната смѣтна палата е намирала, че тѣзи мои дѣйствия сѣ били противъ закона за отчетността по бюджета, трѣбваше да ми повърне още първата поръчка, която съмъ направилъ отъ 1903 г. и тогава на мене не оставаше нищо, освѣнъ да изпълня прѣдписанията на чл. чл. 75 и 76; нѣмаше причини да не сторя това, защото това е една формалностъ, която въ послѣдствие, отъ 1906 г., когато се въведе законътъ и когато това се изисква изрично въ закона за насъ, за военното вѣдомство, вие не намѣрихте нито единъ случай да нѣма указъ. Тя е една формалностъ, която не е трудно да се изпълни. Но, ако Върховната смѣтна палата е направила обратно, ималъ съмъ пълното право да вървамъ, че пѣтътъ, по който азъ вървя, е правиленъ пѣтъ, защото само тя е компетентната, слѣдъ почитаемото Народно събрание, както и Финансовото министерство, да ми каже, да-ли азъ съблюдавамъ законитѣ, като извършвамъ доставки, или не ги съблюдавамъ. А такова нѣщо не е постѣпвало.

Независимо отъ туй, пѣтътъ, който азъ съмъ слѣдвалъ, той не е пѣтъ слѣдванъ само отъ мене; той е пѣтъ, по който сѣ вървѣли всичките министри, отъ какъто законътъ за отчетността по бюджета е сжцствувалъ. Азъ прѣдставихъ на почитаемата слѣдствена комисиия това удостоверение, само за да покажа, че пѣтътъ, който азъ съмъ слѣдвалъ, е билъ еднакъвъ, а не за да обвинявамъ когото и да било. Ето това удостоверение: (Чете) „Артилерийската инспекция удостоверява, че отъ 1884 г. до 1903 г.“ — значи, докато азъ съмъ поелъ Военното министерство — „при поръчката на барутъ, патрони, пушки, топове и военни припаси за нуждитѣ на армията, никога не сѣ били назначени тържни комисиии, при участие на граждански лица“. Отъ удостоверението, което ви прѣдставихъ по доклада на почитаемата анкетна комисиия, вие видѣхте сжщото нѣщо, видѣхте нѣщо повече, че и пушките, и топоветѣ, и патронитѣ, които сѣ били поръчвани въ разни врѣмена отъ моитѣ прѣдпшественици — това го има въ протоколитъ на Народното събрание — не само че тържни комисиии не е имало, но и комисиии не е имало, че сѣ поръчвали съ кореспонденция и на основание чл. 43 отъ закона за публичнитѣ търгове. Следователно, тукъ може да има само едно недоразумѣние, може-би да съмъ билъ въведенъ неволно въ заблуждение отъ Смѣтната палата, защото азъ нѣмамъ причини да мисля, че тукъ почитаемата слѣдствена

комисия, която се състои от видни юристи, нѣмамъ причини да се съмнѣвамъ, че тѣ сж дѣйствували тукъ пристрастно, но въпросътъ трѣбва seriously да се изучи: пѣтътъ, по който азъ съмъ вървѣлъ, е единъ пѣтъ отъпканъ отъ 20 години; и азъ не мога да понеса отговорността за него: азъ съмъ слѣдвалъ пѣтя на моитѣ прѣдпоставеници и съмъ го слѣдвалъ тѣй, както съмъ разбиралъ закона; тукъ нѣма зла умисълъ и не може да се прѣдполага, че е съществувала зла умисълъ, защото нищо не ми е бъркало да вървя въ противенъ пѣтъ. Слѣдователно, отъ това, което азъ имамъ да изложа прѣдъ почитаемото Народно събрание, може да се дойде не до това заключение, че азъ систематически съмъ тѣпкалъ законитѣ, но до обратното, че азъ съмъ вървѣлъ по пѣтя на законитѣ, така, както изискватъ чл. 40 буква е отъ закона за публичнитѣ търгове, чл. 3 буква а и г отъ закона за снабдяване войската съ прѣдмети и чл. 43 отъ закона за публичнитѣ търгове. Ако единъ финансовъ министъръ, на чиито разпорѣждания се подчинява една Върховна смѣтна палата, не излѣзе да ви каже, че този циркуляръ е недѣйствителенъ, нѣма нужда да се съобразявате съ него, не уважавамъ вашитѣ тържни дѣла, именно защото сте се съобразили съ него, какво е виновато това Военно министерство въ този случай? То не е компетентно да тълкува закона. Ето защо, азъ съмъ тамъ, че това обвинение не почива на никакви сериозни данни и, като такова, то само по себе си, по справедливостъ, трѣбва да падне.

Ще прѣмина сега къмъ самитѣ поръчки. Отдѣлъ XIII отъ доклада на почитаемата слѣдствена комисия, точка първа, по патронитѣ, които съмъ поръчалъ въ Франция, които съмъ поръчалъ въ Австрия, значи, отъ Ротъ, Келлера и Вайсъ, ще ги съединя всички заедно, за да може изложението ми да бѣде по-ясно. Че сме имали нужда, г-да, отъ патрони, това и почитаемата анкетна комисия, и почитаемата слѣдствена комисия сж констатирани, като сж изучавали самитѣ дѣла. Че и азъ съмъ правилъ постѣпки още отъ първия день, като съмъ поелъ министерството прѣзъ врѣмето на г. Данева, да искамъ патрони, и съмъ съзнавалъ нуждата, това така сжко се вижда отъ самия докладъ на слѣдствената комисия. Нуждитѣ възхождаха на повече, отколкото ние даже сме поръчали. Но както и да е, азъ съмъ искалъ да купя 45 милиона патрона и, ако това не може, да вземемъ поне 15 милиона патрона, защо? За да доведемъ числото на патронитѣ на всѣка една пушка у насъ до 650. Това не е нѣщо луксъ, защото, споредъ правилата, и тогава и сега, изискватъ се повече отъ хиляда патрона на пушка, а ние, споредъ даннитѣ, които ще имамъ честта да изложа по-послѣ, не сме имали повече отъ 350 патрона на пушка, съгласно удостоверенното взето отъ Военното министерство. Е добръ, тази нужда, слѣдователно, азъ съмъ я съзнавалъ, затова още прѣзъ врѣмето на г. Данева съмъ поискалъ 15 милиона патрона. Но, ако нѣма пари въ каситѣ, и ако нѣма кредитъ, прѣдвидѣтъ за патронитѣ, кой е кривъ, че не могатъ да се поръчатъ? Никой. Най-евтини патрони можеше да имаме въ мѣсецъ априлий, когато още всичко бѣше спокойно и по нищо не изглеждаше да се разбъркатъ работитѣ на Балканския полуостровъ. На априлий, обаче, нѣмахме пари. Искахъ тогава да ми се дадатъ 300.000 л. отъ конституционния кредитъ, и това не можеше, защото кредитътъ бѣше ангажиранъ и не можеха да взематъ тѣзи пари. Слѣдователно, онова, което е било мой дългъ, азъ го направихъ, но и онова, което е било дългъ на финансовия министъръ, и той го направи, защото не можеше да се изиска да се купятъ нѣща, за които нѣмахме разрѣшенъ кредитъ и нѣмахме пари въ касата. По-нататѣкъ, кабинетътъ на г. Данева падна, и азъ останахъ въ слѣдующия кабинетъ. Още съ първото дохождане на

тѣзи господа (Сочи бившитѣ министри), които поеа властта, моитѣ бивши колеги, първата моя грижа бѣше пакъ по тоя въпросъ. Искахъ пакъ патрони, това ще се види отъ докладитѣ, които съмъ правилъ до Министерския съветъ, пари, обаче, нѣмахме въ каситѣ; кредитъ отпуснаха, но нѣмахме пари. За да се улесни задачата на правителството, да се доставятъ пари, трѣбваше да се менажира френскиятъ пазаръ — така намѣри за добръ финансовия министъръ — защото извѣстни кредитни учрѣждения у насъ трѣбваше да взематъ единъ авансъ отъ тамъ. Добръ, поискахъ да се купятъ патрони, казаха: трѣбва да се достави една частъ отъ Франция. Ще ги доставимъ отъ Франция. Ето какъ произхождатъ патронитѣ отъ Франция, отъ Société française des munitions. Тѣзи патрони, както виждате отъ доклада на почитаемата слѣдствена комисия, сж купени прѣзъ мѣсецъ юний, значи, единъ мѣсецъ и нѣщо слѣдъ като правителството пое властта.

По тѣзи патрони какви обвинения сж формулирани противъ менъ? Патронитѣ, казватъ, били скѣпи. Въ Франция, казватъ, имало 24 фабрики за патрони, защо не сте произвели търгъ? Добръ, азъ имамъ честта да дамъ обяснения прѣдъ почитаемата слѣдствена комисия, че свѣдѣнията, които тя има по този въпросъ, сж невѣрни, защото тѣ сж взети изъ единъ пѣтеводителъ изъ Парижъ, на крайнитѣ страници, където има фабрики за муниции, и сж прѣписани отъ тамъ. Хора, обаче, положителни, какъвто е и г. майоръ Никифоровъ, въ честността и въ сериозността на когото никой не може да се съмнѣва, и когото азъ посочихъ като свидѣтель прѣдъ почитаемата слѣдствена комисия, ще ви каже това, което и азъ ще ви кажа, и което ви казахъ, че отъ тѣзи 24 фабрики, едва-ли има двѣ-три, които да иматъ само незначителенъ отдѣлъ за военни муниции, защото французката армия си има свои държавни фабрики. И въ Франция тази частна индустрия за военни патрони съвсѣмъ не е развита. И понеже подлежеше да се купятъ патрони отъ тѣхъ — както имамъ честта да изложа това и прѣдъ почитаемата слѣдствена комисия — за да проуча въпроса, азъ пратихъ шабъ-офицеръ артилеристъ, специалистъ, въ Парижъ да проучи въпроса и да ми докладва. И дойде човѣкътъ и ми каза, че единствената фабрика, която има една много по-голяма инсталация, въ воененъ смисълъ, това е тази фабрика; отъ тамъ само могатъ да се заръчатъ, защото и руситѣ до насъ тамъ бѣха заръчали, и слѣдъ насъ пакъ тамъ заръчаха, даже и сега тамъ заръчватъ, па и сѣрбитѣ и герцитѣ, до насъ и слѣдъ насъ, сѣ тамъ заръчватъ. Еднѣжъ тази фабрика имаше по-голямъ воененъ отдѣлъ, прѣдставляваша всичкитѣ гаранции да направи инсталация за манлихерови патрони по-бърже, слѣдователно, да можемъ по-бърже да доставимъ този материялъ — ето коя е причината, защо не е произведенъ търгъ и защо не можеше да се произведе.

Независимо отъ това, има още една друга причина, по която не можеше да се произведе търгъ. Вие ще видите, че въ контракта за тази поръчка има една клауза, която казва, че патронитѣ ще се прѣнасятъ франсо Бургазъ—Варна. Какъ ще ги достави фабриката: чрѣзъ Одеса ли, чрѣзъ Дарданелитѣ ли, подъ какво знаме, французко ли, руско ли — това бѣше нейнъ въпросъ. Обаче, азъ имамъ увѣренята на извѣстни компетентни кръгове — за което заявихъ и прѣдъ почитаемата слѣдствена комисия — че това нѣщо може да стане, а за насъ този въпросъ бѣше важенъ, защото добръ знае, че еднѣжъ дошла мобилизацията и се обявило войната, всички неутрални държави затварятъ границата си за военнитѣ материяли и ги конфискуватъ, ако сж въ тѣхнитѣ прѣдѣли, дотогазъ, докогато войната се прѣкрати, слѣдъ което ги прѣдаватъ. Това е общъ принципъ въ международното право. Тѣзи сж двѣтъ причини, които

ме накараха да взема патрони отъ тази фабрика и безъ търгъ.

Независимо отъ това, почитаемота слѣдствена комисиия намира, че патронитѣ били скѣпи. Признавамъ, че сѣ скѣпи, но въ сравнение съ коя мѣрка? Сравняваме патронитѣ, вземени отъ Будапеща, съ онѣзи отъ Парижъ, и казваме, че сѣ скѣпи. Добрѣ, азъ искамъ да изтъкна тукъ само това, че въ него врѣме не можехме да зарѣчаме въ Австрия прѣди да свършимъ тази порѣчка. Това искахъ да има прѣдъ видъ почитаемото Народно събрание. Трѣбва да се вземе при сравнението тази мѣрка: по единия контрактъ, транспортътъ, прѣнасянето на патронитѣ е за смѣтка на фабриката; по контрактитѣ, по които послѣ сме доставили отъ Австрия, транспортътъ е за наша смѣтка, а тукъ е франко Бургазъ—Варна. Слѣдователно, въ цѣнитѣ трѣбва да се взематъ въ внимание още и разносикитѣ за прѣвозъ. Независимо отъ туй, ще кажа още, че патронитѣ сѣ скѣпи, защото сѣ купени около Парижъ и въ Парижъ, а всичко, което се фабрикува въ Парижъ — а не въ Будапеща или Виена — и се доставя отъ тамъ, всѣкога е по-скѣпо. Ако г. Ротъ или Вайсъ имаха своитѣ фабрики не въ Будапеща и въ Виена, а въ Парижъ, ние не знаемъ, дали патронитѣ, доставени отъ тѣхъ, нѣмаше да струватъ сѣщата цѣна. Защо? Защото и работната рѣжа, и горивото, и топливото, и храната — всичко е по-скѣпо, слѣдователно, и фабрикантътъ е длъженъ да плаща по-скѣпо, затуй и производителността му е по-скѣпа. Впрочемъ, ние много добрѣ знаете това и отъ частния животъ. Всички, които иматъ работа съ търговци, за да доставятъ прѣдмети, особено отъ мѣста, където правителството не дава голѣмо насърчение на дадената индустрия — както това е Франция съ тази индустрия — ще се съгласятъ съ мене, че тѣзи данни сѣ твърди възски. Но даже и да не се взиматъ тѣ за възки, фактътъ, че нѣмаше пари и трѣбваше да се менажира французкото тържище, и да бѣха по-скѣпи, както постанови Министерскиятъ съветъ, ние сме били принудени да ги вземемъ отъ тамъ. И като се вземе въ внимание транспортътъ, безъ да се взематъ другитѣ данни, ще се види, че разликата въ цѣнитѣ не е голѣма.

Има ли тукъ нѣкаква умишленостъ отъ моя страна да облагодѣлствувамъ тази фабрика съ една сума, която почитаемота слѣдствена комисиия изчислява на 300 хиляди лева? Отъ дѣ? Почитаемота слѣдствена комисиия казва: имало нужда отъ 45 милиона патрона; защо ние не ги купихте изеднѣжъ по-напрѣдъ? Въ мѣсець юний имаше прѣдложение по 116 л. хилядата, защо не купихте? — Прѣзъ мѣсець юний сѣ купени. — Имаше прѣдложение отъ Хаджиеновъ по 124 л. хилядата, защо не ги купихте? — Е добрѣ, ако азъ бѣхъ едновременно министъръ на войната и министъръ на финанситѣ, и у мене бѣше кесията, азъ щѣхъ да го направя, и не само тогава, но още прѣзъ априлий; но като не съмъ билъ сѣщевременно и финансовъ министъръ, не зависѣше отъ мене, па и да бѣхъ такъвъ, какво можахъ да направя, като нѣмаше пари въ касата? Слѣдователно, министърътъ не е виновенъ, че, по стечение на обстоятелствата, патронитѣ сѣ били купени скѣпо. Заманъ саманъ сатаръ — врѣмето сламата продава. Лошъ е она домакинъ, който отъ лѣтно врѣме не си готви дърва за зимно врѣме, а ги купува зимно врѣме по-скѣпо; такава е и нашата работа: режимитѣ отъ миналитѣ петъ години не сѣ могли да купятъ патрони, складове бѣха празни; настаниха врѣмена, когато трѣбваша патрони и азъ трѣбваше да ги купя.

Слѣдователно, по даннитѣ, които изложихъ, не може да се установи, че азъ отъ своя страна съмъ нарушилъ закона за публичнитѣ търгове, затуй, защото азъ съмъ купилъ тѣзи патрони направо отъ производителя, съгласно чл. 40 отъ сѣщия законъ; сключилъ съмъ контрактъ чрѣзъ комисиия, която е

изучила въпроса и която ми е докладвала. Отъ факта, че контрактътъ е подписанъ отъ мене, не трѣбва да се мисли, че азъ съмъ водилъ прѣговоритѣ съ тѣзи хора и съмъ нареждалъ контракта; както този контрактъ, така и всички послѣдующи, за които ще ви говоря, сѣ подписани отъ мене по особенитѣ правила, които сѣ установени въ Военното министерство и въ полководетѣ. Споредъ правилата за писмоводството и положенията за домакинската частъ у насъ, контрактъ, който се сключва отъ полка, подписва го полковиятъ командиръ и го утвърждава началникътъ на дивизията; контрактъ, който е сключенъ отъ дивизията, подписва го началникътъ на дивизията и го утвърждава началникътъ на административния отдѣлъ при Военното министерство; контрактъ, който се сключва отъ Военното министерство, подписва го военниятъ министъръ и го утвърждава пакъ сѣщиятъ. Затова всички контракти сѣ подписани отъ мене. Тѣй е билъ редътъ отъ 1906 г., слѣдъ като се издаде новиятъ законъ и слѣдъ като азъ издадохъ заповѣдъ по Военното министерство и уредихъ въпроса по другъ начинъ. Но мисля, че въ извѣстни важни случаи и сега, по духа и прѣдписанието на новия законъ, тоя редъ пакъ се пази.

Слѣдователно, по тази порѣчка азъ съмъ вървѣлъ точно по духа и прѣдписанието на закона. Не съмъ, умишлено или неумишлено, взелъ по-скѣпи патрони, сѣ цѣлъ да нанеса нѣкаква щета на държавата, а съмъ билъ поставенъ въ тѣзи условия и не е могло да се постѣпи друго-яче. Въ зависимостъ, слѣдователно, отъ тѣзи двѣ данни, азъ не виждамъ да съмъ извършилъ прѣстѣпление, за което да мога да бѣда привлеченъ подъ отговорностъ и да подпадна подъ удара на чл. 155 отъ конституцията.

Дохождамъ, г-да, сега по доставката на патронитѣ, взети отъ австрийски фабрики. Като имашъ честта да ви изложя, ние имаше нужда отъ 45 милиона патрони. Прѣзъ мѣсець юний сключихме контрактъ за 30 милиона елемента съ нужното количество барутъ отъ Франция. Оставаше да се доставятъ още 15 милиона патрона. Съ докладъ отъ 31 юлий, когато именно настѣпи юлската революция въ Македония, азъ поискахъ да ми се разрѣши да се купятъ тѣзи патрони. Въ своя докладъ почитаемота слѣдствена комисиия ми натяква, защо не съмъ уважилъ офертата на г. Хаджиенова по тия порѣчки. Неговата оферта е дадена прѣзъ мѣсець юний, когато още не бѣхме се занимавали съ въпроса за купуване патрони отъ австрийскитѣ фабрики. Бѣхъ далъ разпорѣждане въ Военното министерство да се изготвятъ поемнитѣ условия, да се изготви въобще всичко, което е нужно за тази порѣчка. Но понеже нѣмахме още нито съгласието на финансовия министъръ, нито разрѣшението на Министерския съветъ, никакво разпорѣждане за патрони не бѣхъ правилъ, и офертата на г. Хаджиенова ме очуди: какъ можеше той да офертира за работи, за които не бѣше дадена заповѣдъ и разпорѣждане. Азъ не приехъ офертата на г. Хаджиенова, но не я отхвърлихъ, а я пратихъ въ артилерийската инспекция. Тамъ има резолюция, че съ посрѣдници не щемъ да се занимаваме, а ще прѣговаряме направо съ фабрики. Защо? Ще ви кажа ей-сега. Слѣдователно, при порѣчката на тѣзи патрони азъ не съмъ отхвърлил офертата на г. Хаджиенова, защото аслъ е нѣмало разпорѣждане за купуване патрони. Но азъ заявихъ на г. Хаджиенова, че не искамъ да третирамъ чрѣзъ посрѣдници, защото знаа, че г. Хаджиеновъ е билъ прѣдставителъ на сѣщата фабрика въ 1892 г. прѣзъ врѣмето на моя прѣдшественикъ, покойниятъ генералъ Муткуровъ, когато сѣ купували патрони съ черъ барутъ отъ нея и то по 144 л. хилядата. Отъ това можехъ да заключавамъ, че дѣйствително цѣната, която ще ни даде г. Хаджиеновъ сега, ще бѣде твърдѣ висока и моитѣ съмнѣния се оправдаваха,

защото слѣдъ 18 дена, когато направихъ разпореждане да се повикатъ телеграфически всички фабриканти и назначихъ комисия, на която трѣбваше да си дадатъ офертитѣ, получиха се цѣни, които не бѣха такива високи, каквито прѣдлагаше г. Хаджиеновъ. Г. Хаджиеновъ прѣдложи отъ името на Рота 124 л. за хилядата, както това личи отъ доклада на почитаемата слѣдствена комисия, а пъкъ по този случай Ротъ даде пакъ за 12 седмици 116 л. за хилядата, слѣдователно, една разлика отъ 8 л. Ето, по тѣзи двѣ причини азъ не обърнахъ внимание на офертата на Хаджиенова, не само не обърнахъ внимание, но още казахъ, че нѣма да третирамъ съ посрѣдници, защото държавата всѣкога трѣбва да плати по-голъма цѣна на посрѣдникитѣ.

Както ви казахъ, търгътъ за тази доставка е билъ произведенъ на 18 юлий; офертирали сж Ротъ — 116 л. хилядата за 15 милиона патрони въ 12 седмици, Келлеръ — 118 л. хилядата, срокъ 13 седмици, Вайсъ — 118¼ хилядата за 14 седмици. Комисията е била назначена на 17 юлий и е приела офертитѣ съ протоколъ № 2 отъ 18 юлий — това може да се види отъ самия докладъ на почитаемата анкетна комисия на дѣния стѣлбецъ на стр. 258. Моята резолюция върху протокола на комисията е: доставката да остане въ полза на Рота, и въ тая смисълъ да се прѣдстави докладъ на Министерския съвѣтъ. Обаче, слѣдъ като се свърши търгътъ, прѣди да отплатятъ фабрикантитѣ, Вайсъ, както имахъ случай и миналия пътъ да заявя, устно е заявилъ, че той въ 20—23 дена може да достави 15 милиона готови патрони отъ австрийскитѣ военни складове. Почитаемата слѣдствена комисия пита: защо азъ не съмъ взелъ въ уважение офертата на Рота. Взелъ съмъ я въ уважение, защото отъ моя докладъ до Министерския съвѣтъ отъ 31 юлий, ще се види, че азъ изрично казвамъ, че най-износната цѣна е прѣдложилъ Ротъ — 116 л., да се остави върху него доставката при извѣстни обстоятелства и че другъ, Вайсъ, е прѣдложилъ 125 л. за 20—23 дена, при извѣстни обстоятелства, ако Министерскиятъ съвѣтъ намира за добръ да се остави върху него. Въ слѣдствие на туй заявление на Вайса, както се вижда и отъ доклада на слѣдствената комисия, изпратихъ полковникъ Найденова да направи изпитание на тѣзи патрони на самото мѣсто. Отъ неговия рапортъ се вижда, че сж изтеглени патрони отъ военнитѣ складове въ Буда-Пеща, че е стрѣлялъ съ тѣхъ, и че му е било казано, че отъ крѣпостта Петревардинъ ще му дадатъ и другитѣ патрони отъ 9 милиона нагорѣ, които недостигатъ. Така направени изпитанията, полковникъ Найденовъ е ималъ случая да се срѣщне съ унгарския воененъ министъръ, който е билъ тогава промѣненъ, отъ когото е получилъ увѣрение, че тази работа може да стане и т. н., безъ да се простирамъ по-дълго върху нея, защото не е добръ да се говори по нея, понеже се замѣсватъ чужди държави, но рапортътъ на полковникъ Найденова се намира въ дѣлото и това може да се види. Полковникъ Найденовъ се връща, докладва и прѣдставя своя рапортъ. Азъ, като воененъ министъръ, какво трѣбваше да направя? Да взема протокола отъ комисията, която е била назначена да произведе търга, плюсъ резултата отъ монитѣ изучавания, които съмъ направилъ въ Буда-Пеща по този въпросъ и всичката тая работа да я прѣдставя въ Министерския съвѣтъ. Това съмъ направилъ съ докладъ отъ 31 юлий, който докладъ се намира пакъ на стр. 258 отъ доклада на анкетната комисия, лѣвъ стѣлбецъ. И тамъ какво съмъ изложилъ? Ако почитаемиятъ Министерски съвѣтъ намѣрва, че обстоятелствата, които прѣживява сега страната — това е на 31 юлий — не изискватъ особена бързина въ порѣжката, то да се остави върху Рота, 15 милиона по 116 л. за 12 седмици; ако ли пъкъ обстоятелствата изискватъ, налагатъ извѣстна бързина, то по усмо-

трѣние Министерскиятъ съвѣтъ да рѣши въпроса въ полза на Вайса — това изрично е казано въ моя докладъ. Министерскиятъ съвѣтъ, слѣдъ като прочу въпроса, разрѣши го въ полза на Вайса. Какво е било положението? Ние говоримъ за 31 юлий, слѣдъ юлската революция. Азъ прѣдставихъ документи за бойното разположение на турската армия прѣзъ 1903 г. мѣсецитѣ юлий, августъ и септемврий, отъ които документи се установява, че турцитѣ прѣзъ тия три мѣсеца сж имали съсрѣдоточени въ Македония и Одринско 354 баталиона съ 60 батареи и 75 или 80 ескадрони кавалерия. Това е било положението. Какво бѣше положението на 31 юлий, бѣше ли сжщото? Не поддържамъ. Защо? Защото тогава бѣше юлската революция, всички редифни дивизии на II и III армейски турски корпуси, които сж въ Македония и Одринско, бѣха мобилизирани; въ Мала-Азия бѣха мобилизирани пѣкоя дивизии и части по части постепенно се прѣнасяха въ Европейска-Турция, за да се потуши възстанието, по слѣдъ като се потуши възстанието, вмѣсто да ги изтеглятъ назадъ въ Азия, оставиха ги въ Македония и Одринско и ги съсрѣдоточиха на нашата граница. Азъ бихъ могълъ да прѣдставя на почитаемото Народно събрание, както и на почитаемата слѣдствена комисия не само този *ordre de bataille*, който ми е даденъ отъ Военното министерство и който е основанъ на свѣдѣнията, които съмъ ималъ и отъ нашитѣ органи, и отъ други органи, но можехъ още да прѣдставя картата, за да се види какъ сж били разположени тѣзи войски, за да може още по-ясно да се сѣди. Обаче, за голѣмо съжаление, тази карта, на която се напасахме постепенно разположението на турскитѣ войски, на основание на срочнитѣ донесения, които и днесъ се намиратъ въ дѣлата на нашия генераленъ штабъ, не знаа защо е липсала — така ми каза моятъ уважаемъ наследникъ. При все това, като се вземе една карта и срочнитѣ донесения, пакъ може да се панесе сжщото нѣщо, но, за да не излѣзе, че въ сжщностъ, излизамъ прѣдъ Народното събрание съ работи, които сега напасаемъ, както моятъ уважаемъ наследникъ, така и азъ, намѣрихъ, че това е излишно, защото *ordre de bataille*, който азъ прѣдставявамъ тукъ, е основанъ на сжщитѣ тия срочни донесения. Ето какво той говори: (Чете)

„Бойно разписание на I, II и III корпуси отъ турската армия, въ Европейска-Турция прѣзъ 1903 г., мѣсецитѣ юлий, августъ и септемврий.

Първи корпусъ: първа низамска дивизия — 9 дружини, втора низамска дивизия — 16 дружини, първа кавалерийска дивизия — 34 ескадрона, първа артилерийска дивизия — 30 полски батареи, 5 планински и 3 конни, пионери — 1 дружина, крѣпостна артилерия — 8 дружини, пожаренъ полкъ — 4 дружини. Всичко: 38 дружини, 34 ескадрона, 30 полски батареи, 5 планински и 3 конни.“ Тѣзи войски, съ изключение на кавалерията и частъ отъ артилерията, бѣха разположени въ Цариградъ и тѣ всѣкога оставатъ тамъ, така че, въ нашата смѣтка — въ 354-тѣ дружини — тѣ не влизатъ. (Продължава да чете)

„Втори одрински корпусъ: трета низамска дивизия — 17 дружини мобилизирани, четвърта низамска дивизия — 16 дружини, пета редифска дивизия отъ Мала-Азия — 16 дружини, шеста редифска дивизия — прѣнесени отъ Мала-Азия само 9 дружини, илаве — които отпослѣ нарекоха редифи втори класъ — „32 дружини“ — цѣли двѣ дивизии, „втора кавалерийска дивизия — 35 ескадрона, втора артилерийска дивизия — 35 полски батареи, 6 планински, 3 конни и 6 гаубични, пионери — 1 дружина, или всичко въ одринско: 91 дружини, 35 ескадрона, 50 батареи, отъ които 35 полски, 6 планински, 3 конни и 6 гаубични.

„Трети корпусъ: 5 низамска дивизия — 17 дружини, 6 низамска дивизия — 17 дружини, 9 ни-

замска дивизия — 12 дружини, 17 низамска дивизия — 17 дружини, 8 низамска дивизия — 17 дружини, 8 редифска дивизия — 16 дружини, 9 редифска дивизия — 16 дружини, 11 редифска дивизия — 16 дружини, 12 редифска дивизия — 16 дружини, илаве — 98 дружини, 3 кавалерийска дивизия — 30 ескадрона отъ 1 кавалерийска дивизия — 7 ескадрона, 3 артилерийска дивизия — 42 полски батареи, 5 планински и 3 конни, отъ 5 артилерийска дивизия — 24 полски батареи и 8 планински, крѣпостна артилерия — 3 дружини, пионери — 1 дружина; всичко 246 дружини, 37 ескадрона, 66 полски батареи, 13 планински батареи и 3 конни батареи. А всичко, въ Македония и Одринско, 375 дружини, 106 ескадрона и 170 батареи, отъ които 131 полски, 24 планински, 9 конни и 6 гаубични.“

Това е било положението, г-да, въ онова врѣме, за което азъ говоря. Не поддържамъ, казахъ, че прѣзъ врѣмето, когато въ Министерския съвѣтъ се е разисквалъ въпросътъ, да-ли да се взематъ патрони отъ Вайса или отъ Рота, всички тѣзи войски бѣха съсредоточени. Отъ сроднитѣ донесения, които има въ дѣлата на Военното министерство и на генералния щабъ, ще може, ако е нужно, да се установи точната цифра и ще се види, че въ всѣки случай къмъ това врѣме, макаръ юлското въстание да бѣше потушено, Турция, която бѣше прѣснала по-рано тѣзи войски по цѣла Македония, половината отъ тѣхъ бѣше съсредоточила на нашата граница. И въ архивата на Министерството на външнитѣ работи могатъ да се намерятъ писма до нашия дипломатически агентъ въ Цариградъ съ инструкции да се обърне къмъ великия везиръ и да направи запитване, запо и слѣдъ потушаването на въстанието тѣзи войски не се изтеглятъ въ Мала-Азия, а се съсредоточаватъ къмъ българската граница. Ето подъ влиянието на каква обстановка Министерскиятъ съвѣтъ трѣбваше да разрѣши този въпросъ. Трѣбова да прибавя още, както се вижда отъ същитѣ данни, които имамъ тукъ, че къмъ онова врѣме цѣлата трета Балканска дивизия, цѣлата втора Тракийска дивизия и половината отъ първата Софийска дивизия бѣха поставили вече въ усилено положение. Рилскиятъ полкъ, драгоманскиятъ полкъ сега, който тогава бѣше резервенъ, тракийскиятъ полкъ, 10 родопски, сливенскиятъ, 24 черноморски, 21 сръдногорски — всички бѣха развѣрнати въ тридружиненъ съставъ. По тогавашната военна организация, резервни полкове имаше по два при всѣка дивизия. И тритѣ тѣзи дивизии бѣха мобилизирани, развѣрнати въ дружиненъ съставъ, и отъ тѣхъ два резервни полка, единиятъ отъ втората и другтъ отъ третата дивизии, бѣха изпратени въ Търново-Сейменъ. Тамъ имаше и едно артилерийско отдѣление отъ 3 артилерийски полка. 24 черноморски полкъ бѣше също мобилизиранъ, резервниятъ полкъ бѣше развѣрнатъ въ дружиненъ съставъ, изпратенъ къмъ това врѣме на границата. На границата имаше и конни части: 2 конни полка бѣше доведенъ въ София и слѣдъ това изпратенъ въ Кюстендилъ. Границата бѣше раздѣлена на зони и дадена въ рѣцѣтъ на кавалерията за рекогносцировка. Има между васъ и офицери, които въ него врѣме сж служили въ войската и въ коннитѣ части, и тѣ могатъ да си припомнятъ какво е било положението къмъ юлий и августъ. 3 конни полка също бѣше изпратенъ въ Харманлий съ същата задача. Кавалерийскиятъ дивизионъ, който квартируваше въ Айтосъ, бѣше изтегленъ къмъ Къзълъ-агачъ; резервниятъ полкъ, който квартируваше въ Ямболъ, бѣше изпратенъ също къмъ Къзълъ-агачъ. По цѣлата граница, като вземете южния и сѣверо-западния театри, както и Родопско, защото и тамъ имаше една дружина отъ чепинския резервенъ полкъ, имаше въ постовѣтъ по деветъ човѣка, а задъ постовѣтъ стояха силни резерви, така щото цѣлата граница, така да

се каже, бѣше покрита. Доста е всѣки единъ воененъ, който разбира отъ военни работи, да види тази картина, нанесена на картата, безъ да му говорите, за да ви каже, че което трѣбва да направи една армия, за да прикрие своята мобилизация, е било напредно, или че това е една фаза, въ която се намира войската прѣди мобилизацията ѝ. Това бѣше положението. И азъ установявамъ това съ удостовѣрението, което е дадено отъ Министерството на войната, подписано отъ началника на генералния щабъ и отъ началника на оперативното отдѣление, на основание на всички онѣзи секретни разпореждания, които сѣмъ правилъ тогава. Казахъ го на почитаемата слѣдствена комисия, прѣдполагамъ, че г. г. членовѣтъ отъ послѣдната сж го проучили и разгледали, за да не ви отнемамъ врѣмето да ви чета нѣкои работи отъ него; това ще направя по-късно, ако стане нужда, а сега ще се задоволя само съ тѣзи разкрития, които направихъ. Следователно, при такова едно положение азъ не смѣтамъ, че би могълъ да се намѣри Министерски съвѣтъ, който за това, че Вайсъ прѣдложилъ 125 л. хилядата, а Ротъ — 116 л., да вземе отговорностъ да остави армията съ по 350 патрона на пушка. Затова и патронитѣ сж заржчани у Вайса и затова цѣлата е такава.

Каква е сега историята на този въпросъ? Това бѣше къмъ 18 августъ. Сжщия денъ вечерта азъ заминахъ за Евксиноградъ, дѣто на 19 с. м. имаше Министерски съвѣтъ подъ прѣдседателството на царя. Говорихъ ви и другъ пѣтъ какви свѣдѣния бѣха получени тамъ, каква ориентировка бѣше дадена на положението на държавата, и въ зависимостъ отъ това какви рѣшения се взеха и какви заповѣди азъ, като министъръ, не само трѣбваше да получа, но и да направя. Тѣзи заповѣди бѣха въ смисълъ, че трѣбова да се взематъ всички подготвителни мѣрки за една близка мобилизация. И всичкитѣ мои разпореждания отъ Варна — ако се прѣгледа секретната прѣписка, това ще се установи; нѣкои отъ тѣзи разпореждания почитаемата анкетна комисия, както и почитаемата слѣдствена комисия сж разгледали — до началника на генералния щабъ, до инспектора на артилерията и до инспектора на кавалерията сж въ тоя духъ: заповѣдвамъ да се ускори приемката на патрони; заповѣдвамъ да се ускори приемката на коне; заповѣдвамъ на инспектора на артилерията да ускори приемката на снаряди и запалки, колкото има готови да се пращатъ; заповѣдвамъ на интенданството да се занимае съ въпроса за сухаритѣ; независимо отъ това, давамъ заповѣдъ на началника на генералния щабъ да се приведе армията въ това състояние, за което сега ви говорихъ. Всичко това сѣмъ направилъ безъ да имамъ при себе си дѣлата, нито когото и да е отъ подчиненитѣ ми; това показва, че военниятъ министъръ тогава е седѣлъ на мѣстото си, че наизустъ е знаалъ положението по всички направления и е могълъ да дава разпореждания безъ дѣла, безъ доклади. Добръ, направихъ разпореждането си, взеха се мѣрки, но случи се нещастие въ това врѣме: яви се затруднение за вземането на патронитѣ, на които най-много разчитахмъ! Въпросътъ се разгласи въ пресата и австрийското правителство отказа да даде тѣзи патрони. Какво трѣбваше да се направи? Телеграфирамъ бързо да ми отговорятъ, по колко патрони въ денонощие могатъ да се фабрикуватъ и колко могатъ да се дадатъ въ недѣлята. Казахъ ми, че въ недѣлята могатъ да се дадатъ до 1.300.000 патрони. Добръ, 2.000.000 сте приели, порячайте още 7.000.000. Каква цѣна искате? Настояватъ пакъ по 125 л. Не; както се вижда отъ дѣлата и въ доклада на почитаемата парламентарна комисия, отъ Евксиноградъ телеграфирамъ: не може по 125 л., трѣбова да намалатъ, и намалаватъ на 120 л. И контрактътъ, който се сключи съ Вайса на 7 септемврий, по рѣшение на Министерския съвѣтъ въ Евксиноградъ,

е не по 125-л., а по 120 л. Като имахъ прѣдъ видѣ изьявленията на полковникъ Найденова, съобщението на лицето, което бѣше ходило въ Виена — азъ го посочихъ миналия пътъ — да улеснява задачата на фабриката, за да могатъ да се изтъргнатъ отъ австрийското Военно министерство тѣзи патрони, по единъ или другъ начинъ, че унгарскиятъ воененъ министъръ билъ по-лесенъ по този въпросъ, азъ се съгласихъ да склуча този контрактъ по 120 л. за 6.000.000 патрони, и казахъ на това лице, че, ако тѣзи 6 милиона патрони могатъ да се взематъ отъ унгарскиятъ складове и дойдатъ тукъ, то ще можемъ да дадемъ още по 4 л. на хилядата. И това лице ходи тамъ — той е единъ почтенъ търговецъ, не живѣе сега въ София, и не зная даже сега кѣдъ е, така че не може да се мисли, че съмъ се срѣщалъ съ него да се нагласявамъ — шестъ дена се бави тамъ и като видѣ, че не може да направи нищо, върна се. Тогава, какво трѣбваше да направя азъ при туй положение? Вече бѣше 18 септемврий и тогава не вече половината, а цѣлата турска армия бѣше на нашата граница. Телеграфически заповѣдахъ на инспектора на артилерията да попита Келлера и Рота, на какви цѣни и за колко врѣме могатъ да доставятъ 6.000.000 патрони и въ колко врѣме и на какви цѣни 3.000.000. Получи се отговоръ — има го това въ доклада на почитаемата анкетна комисиия и въ доклада на почитаемата слѣдствена комисиия — отъ Рота по 128 л. хилядата за петъ седмици и отъ Келлера по 125 л. хилядата за четири седмици, такова нѣщо; това ми се докладва телеграфически отъ инспектора на артилерията, генералъ Балабановъ, и моята резолюция е: по 125 л. хилядата на двѣтъ фабрики по 3.000.000 патрони. Това се прѣдаде телеграфически.

Така сж, прочее, поржчани тѣзи патрони, при тѣзи обстоятелства съмъ ги поржчалъ. Азъ мисля, че съмъ билъ правъ, даже и ако законътъ ме ограничаваше, да го направя затуй, защото отъ една страна армията бѣше мобилизирана, а отъ друга страна това бѣше къмъ 18 септемврий, когато 324 турски дружини стояха на нашата граница. А пъкъ независимо отъ свѣдѣнията, които имахме въ Евксиноградъ и които азъ искахъ да се установятъ прѣдъ почитаемата слѣдствена комисиия — посочихъ лицето, което можеше да ги установи и което искаше да прѣдстави документи на г. министъръ-прѣседателя, защото тази тайна не може да се издаде — независимо, значи, отъ ония данни, които имахме въ Евксиноградъ, хора свършено отстранени идѣха да потвърдятъ, че дѣйствително намѣрението на турското правителство е било да ни атакува. Слѣдователно, прѣдѣзната на обстановка отъ моя страна, като воененъ човѣкъ, е била свършено правилна, и тогава, подъ влиянието на тази обстановка, азъ имахъ право да бързамъ и да направя тази поржчка телеграфически, даже и ако законътъ ме ограничаваше. Но чл. 43 отъ закона за публичнитѣ търгове не ме ограничаваше. По силата на закона, който сега е отмѣненъ, началникътъ на отдѣление, билъ той генералъ, или началникъ на дивизия, или началникъ на полково окръжие, може направо да прави съ кореспонденция доставки на сума до 2.000 л. съ заповѣдъ отъ военния министъръ, военниятъ министъръ може да прави такива доставки на сума до 50.000 л., а за по-голѣми суми се иска разрѣшение отъ Министерския свѣтъ. Това разрѣшение отъ Министерския свѣтъ азъ го имахъ отъ Варна: тамъ се постанови и отъ тамъ сж правени телеграфически разпореждания за тия патрони.

Ето, г-да, по какъвъ начинъ сж склучени, отъ една страна, контрактитѣ съ Вайса по 125 л. хилядата патрони за 23—25 дена — както казва почитаемата слѣдствена комисиия — ето какъ сж склучени контрактитѣ съ Рота и Келлера по 125 л. хилядата за три седмици

по 3.000.000 патрони. Истина е, склпи сж патронитѣ, и азъ признавамъ това, щѣше да бѣде много по-добрѣ да ги поржчавме прѣвъ 16 юлий по 116 л. хилядата; но обстаноката така се слага, ние не можехме да прѣдвидимъ този форсе мажеуше, който се яви за наше нещастие, не можехме да прѣдвидимъ, че австрийското правителство ще спре патронитѣ, както и бѣше въ правото си да ги спре, щомъ това се оновѣсти изъ вѣстницитѣ, че ще ни направи това прѣпятствие. Та най-хубаво щѣше да бѣде да се купятъ тѣзи патрони по 116 л. хилядата още прѣвъ юлий. Но моя ли е вината, че нѣма пари въ държавната каса, имамъ ли азъ кисията въ себе си да ги поржчамъ? Азъ нѣмахъ кисията и ако г. министърътъ на финанситѣ нѣмаше и не ми даде пари — и вие виждате, че е нѣмало пари, защото твърдѣ често сж си служили съ бонове — вината не е моя; то е твърдѣ естествено. Слѣдователно, при обстаноката, при която сж станали тѣзи три доставки, и дума не може да става за нѣкакво си умишлено повишаване на цѣната съ цѣлъ да се добие нѣкаква лична облага, защото такава е била дѣйствително обстаноката.

Онова, което се говори по аферата Шарлъ и Жанъ, онова, което стана прѣдметъ на извѣстни статии въ в. „Миръ“, нито най-малко може да ме засегне. Тия обстоятелства идатъ да опровергнатъ това, което се нечати въ в. „Миръ“, и ни най-малко не могатъ да потвърдятъ, че дѣйствително е вѣрно онова, което се писа въ вѣстницитѣ, само затуй, защото Киселовъ излѣзълъ съ нѣкакво си писмо и ималъ нѣкакви си разпавии съ нѣкой неговъ пълномощникъ, и въ слѣдствие на туй станалъ нѣкакъвъ процесъ, Киселовъ прѣдставилъ нѣкакви документи и т. н. Отъ разпита, който почитаемата слѣдствена комисиия, направи, не може да се установи, нито че азъ съмъ виждалъ нѣкогъ си фонъ Валь — не го и познавамъ — нито че съмъ се срѣщалъ съ Киселова, защото въ министерството е извѣстно, че азъ съмъ го пажилъ, и не само по този случай, но и по доставката на пушки, за която ще говоря по-послѣ. Слѣдователно, отъ-накъдъ може да се заключи тукъ, само затуй, защото на Киселова е било угодно да пише туй, че тукъ по Вайсовата афера е имало лични работи, взятки и давания на рушветъ? Въ писмото даже, на което в. „Миръ“ се ссылаваше, за мене нищо не се говори. Говори се, че се прѣдполага да има нѣщо. Който отъ г. г. прѣдприемачитѣ, който отъ г. г. доставчицитѣ докаже прѣдъ своя господарь или прѣдъ своя фабрикантъ, че има влияние въ Военното министерство или въ друго министерство, което има да прави поржчки, въпросътъ е свършенъ — по това асж ги и избиратъ да ги правятъ свои прѣдставители, това се знае навѣкъждъ — и по този начинъ, разбира се, тѣ изпозлуватъ да говорятъ: дайте, защото трѣбва да дадемъ на еди-кого си и т. н. Но висотата на цѣнитѣ не е за туй, за да се облагодѣтелствува Киселовъ, или Стоянь, или Драганъ, или Петко, а се е налагала отъ самитѣ обстоятелства, които сж така, както ги изложихъ. Лично азъ нито съмъ видѣлъ Киселова, нито съмъ ималъ разпавии съ него по този въпросъ, нито пъкъ нищо по този въпросъ не се установява отъ писмото, което той е прѣдставилъ прѣдъ окръжний сѣдъ и прѣдъ апелативния сѣдъ, както и отъ показанията, които е далъ прѣдъ почитаемата слѣдствена комисиия. Слѣдователно, азъ имамъ пълно основание да твърдя, че досѣжно Вайсовата доставка, която е напечатана въ § 13 отъ доклада на почитаемата слѣдствена комисиия, именно по дѣлото Шарлъ и Жанъ, нѣма и не може да има нѣкакви елементи, за да се създаде и най-малко даже съмнѣние, че тукъ е имало наклонност отъ моя страна за нѣкаква си лична облага; висшитѣ интереси на отечеството сж наложили това, такива сж били обстоятелствата, както азъ ви ги изложихъ съ факти и документи на рѣка. Независимо

отъ туй, това дѣло е гледано и прѣдъ сѣда, и почитаемота слѣдствена комисија щѣше да направи добръ да изиска показанията по дѣлото отъ апелативния сѣдъ и за противната заинтересована страна, защото тамъ сѣ дали показания, както фабриката на Вайса, така и неговитѣ хора, и отъ тѣзи показания можеше така сѣщо да се установи, да се извади горѣ-долу заключение, доколко въ този случай е имало елементъ или стремежъ за лична облага.

И така, г. г. народни прѣдставители, по отношение доставката на 15.000.000 патрона — отъ Рота 3.000.000, отъ Келера 3.000.000 и отъ Вайса 9.000.000, поръжчани 2.000.000 съ първия контрактъ и 7.000.000 съ втория — законътъ не е нарушенъ, макаръ и доставката да е станала много бързо, защото е станала въз основа на чл. чл. 40 и 43 отъ закона за публичнитѣ търгове. Слѣдователно, въ висотата на цѣнитѣ не се установяватъ никакви елементи, които да даватъ право да се мисли, че има стремежъ за лична облага; слѣдователно, по този въпросъ обвинението, за да се подведе подъ отговорностъ по ударитѣ на чл. 155 отъ конституцията, е неправо и трѣбва да падне.

Въ сѣщия духъ сѣ и обвиненията по контрактитѣ пакъ за патрони, сключени съ Келера и Рота прѣзъ 1904 г. по 125 л. хилядата. Тѣзи контракти, г. г. народни прѣдставители, сѣ сключени съ комисији, тѣй както въ Военното министерство сѣ произвеждани търговетѣ и както почитаемота анкетна и почитаемота слѣдствена комисија сѣ забѣлѣжили. Викани сѣ да офериратъ тѣзи фабрики, всѣка една отъ тѣхъ е прѣдложила цѣни — една е дала по-високи цѣни, друга е дала по-низки — и най-послѣ, понеже най-евтина цѣна е далъ Келеръ, върху него е била възложена доставката, а на другитѣ фабрики, на Рота и Вайса, е било възложено да доставятъ по 2.000.000 патрона, всичко 6.000.000. Да, 125 л. хилядата е пакъ висока цѣна, но тѣзи три фабрики сѣ единственитѣ, които могатъ да доставятъ патрони. Може-би тѣ сѣ се споразумѣли. Всички мои усилия, за да мога да разваля тоя картелъ, не можахъ да сполуча. На независимостъ отъ туй, имайте прѣдъ видъ, че тѣзи патрони сѣ поръжчани за какъ срокъ: всѣка една отъ тѣзи фабрики да достави по 2.000.000 патрони до двѣ или три седмици. Прѣзъ февруарий мѣсецъ 1904 г. — а и отъ документитѣ, които азъ имамъ тукъ, ще видите, че още отъ януарий мѣсецъ сѣщата година — положението е било сѣщото, каквото е било прѣзъ 1903 г., само съ тая разлика, че турцитѣ бѣха разположили сѣшитѣ войски на границата на квартири, вмѣсто на палатки, и азъ съмъ искалъ да се произведе частична мобилизация на пѣшитѣ части отъ цѣлата армия и въ Министерския свѣтъ има докладъ отъ 21 януарий 1904 г., съ който съмъ искалъ това. Слѣдователно, тая доставка е произведена при тѣзи условия. Ама, ще кажете, не сѣ доставени онѣзи патрони, които взехте. Имате право, тѣй е, но имаме вземени още 10.000 пушки, за които трѣбваше да вземемъ още 6.000.000 патрони; иначе не можехме да използваме тѣзи пушки, безъ да намалимъ числото на патронитѣ на другитѣ пушки, които имаме тукъ, въ България, и за които ги бѣхме докарали съ горнитѣ поръчки. Независимо отъ това, фабричитѣ прѣзъ него врѣме бѣха прѣтрупани съ поръчки отъ руското Военно министерство; и Вайсовата, и Ротовата, и Келеровата фабрики имаха грамадни казаци за руската армия. Дѣйствително, въ Русия има много военни заводи, но руското Военно министерство, прѣдъ видъ на войната, която избухна така неочаквано и за която Русия не бѣше готова, както, вървамъ, ще се съгласи всѣки отъ васъ, който е чельъ запискиѣ на генералъ Куропаткина — руското Военно министерство се намираше въ сѣщото положение, въ което ние рискуваме да се намѣримъ, ако Турция ни бѣше нападнала прѣзъ септемврий мѣсецъ, и се принудди да направимъ грамадни поръчки не само въ

Русия, но и въ цѣла Европа — и въ Австрия, и навсѣкѣдѣ. Въ слѣдствие на туй, може да се каже, че тѣзи фабрики нѣмаха толкова нужда отъ налитѣ поръчки за 6.000.000 патрони, когато сами бѣха прѣтрупани съ работа и отъ своитѣ правителства. Ето защо доставката се извърши по 125 л. хилядата патрони. И ако бѣха ми искали и 126 и 127 л. за хилядата, азъ пакъ щѣхъ да дамъ. Защо? Защото имаме нужда отъ патрони за 1904 г.; нѣмаше кѣдѣ да ги заръчаме — естествено, ще ги заръчаме тамъ.

Цѣнитѣ бѣха високи, азъ правихъ каквото можахъ да направя, но най-низка цѣна можахъ да добия 125 л. хилядата, прѣдложена отъ Келера. И тая поръчка е станала съгласно чл. чл. 40 и 43 отъ закона за публичнитѣ търгове. Никакъвъ стремежъ за умислено увеличаване на цѣнитѣ, нито отъ дѣлата, нито нѣкъ отъ други нѣкои данни може да се установи; слѣдователно, да се подведе, че тая поръчка е въ категорията на онѣзи, за които единъ министъръ може да бѣде подведенъ подъ отговорностъ по ударитѣ на чл. 155 отъ конституцията, не може. Който се интересува по тоя въпросъ, ще види на стр. 351, лѣвъ столбецъ, отъ доклада на почитаемота анкетна комисија, че Вайсъ е прѣдложилъ за 2.000.000 патрони 131 л. хилядата, доставени въ три недѣли, и 126 л. хилядата, доставени за четири недѣли; Ротъ е прѣдложилъ 131 л. хилядата въ три недѣли, 125 л. хилядата въ четири недѣли; Келеръ е прѣдложилъ за 2.000.000 патрони по 120 л. хилядата, доставени въ три недѣли, и за 6.000.000 патрони 126 л. хилядата, доставени въ петъ недѣли. Азъ съмъ взелъ най-низката цѣна, прѣдложена отъ Келера — 125 л. хилядата за 2.000.000 патрони, доставени въ три недѣли — и за да могатъ да се доставятъ по-бързо, и на тритѣ фабрики съмъ възложилъ да доставятъ по 2.000.000 патрони. Това съмъ направилъ, за да удовлетвори бързитѣ нужди на войската отъ патрони, защото, както ви казахъ, имаше вече искане отъ моя страна, да се произведе частична мобилизация на всички пѣши части отъ армията — да се поставятъ тѣ въ усилено положение. Контрактътъ е сключенъ на 14 февруарий и е изпълненъ правилно, нѣма никакво отклонение отъ изпълнението му, направено съобразно съ закона, както казахъ. Слѣдователно, и тоя въпросъ минавамъ.

Сега прѣминавамъ къмъ въпроса за доставката на 10.000 маузерови пушки отъ Буда-Пеща, както и по доставката на 63.000 пѣхотни и 2.000 карабини манлихерови пушки. По тая доставка, военниятъ министъръ се обвинява, че доставката е станала по стопански начинъ безъ участието на законенъ съставъ, на тържна комисија, както това изискватъ чл. чл. 4, 5, 6, 8 и 9 отъ закона за снабдяване войската съ прѣл мети за въоръжение и пр., че нѣма височайшъ указъ върху постановлението на Министерския свѣтъ, че слѣдъ като е имало прѣдложение за тѣзи пушки по 47 л. едната, азъ съмъ ги купилъ по 49 л. Доставката, г-да, както имамъ случай да обясня, е станала на право отъ фабриката, която единствено може да даде тѣзи пушки. Тѣ сѣ готови пушки, които само отъ тамъ можехме да вземемъ като добър материялъ, годенъ за употребление, който прѣдставляваше всички гаранции, за да бѣде такъвъ. Сѣ едно като-че тѣзи пушки сѣ фабрикувани подъ контрола на наши комисији. Тази фабрика въ него врѣме нѣмаше право на износъ; тя имаше право да фабрикува само за унгарската армия. Слѣдователно, ако трѣбваше ние да поръчаме готови пушки подъ нашъ контролъ, ние не може да ги поръчаме тамъ, а трѣбваше да ги поръчаме въ Шаерската фабрика. Тѣзи пушки не бѣха нищо друго, освѣнъ нови пушки приемалъ отъ една унгарска комисија; обаче, въ тѣхъ е било намѣрено недостатъкъ въ това, че нѣкои ложи били пукнати въ срѣдата, и въ слѣдствие на това били бракувани, както изисквали поемнитѣ условия. И за

това ние купихме тѣзи пушки, не като пушки фабрикувани подъ нашъ контролъ, а като старъ материялъ изхвърленъ, така да се каже, тамъ. Само подъ този прѣдлогъ фабриката можеше да ги даде на нашата армия; иначе не ѝ бѣше позволено това. Е добръ, еднѣжъ доставката станала направо отъ производителя, тя е станала съгласно чл. чл. 40 и 43 отъ закона за публичнитѣ търгове. Нѣмало е нужда да се назначава тържна комисиия, нѣмало е какво да се прави върху поемнитѣ условия на тази доставка, нито пъкъ върху контракта. Прѣдложението е било, наистина, за 47 л. едната пушка; но фабриката, като е правила това прѣдложение, е мислила, че ние ще ги вземемъ така, както ги взематъ македонцитѣ — по количество, като ни прѣдставятъ 10.000 пушки, по сандѣци, само ще ги прѣгледаме отгорѣ, безъ да ги провѣрваме и безъ да произвеждаме стрѣлба. А стрѣлбата на всѣка една пушка, за да се провѣри, струва 3-50 л. по числото на патронитѣ, които ще се изстрѣлятъ. На другия денъ фабриката увеличила цѣната и азъ съмъ билъ пропусналъ срока. Това не е умишлено, защото колкото тѣзи пушки ми се прѣдставиха отъ тая фабрика, азъ не знаехъ, доколко е истина туй, което казва фабрикантингътъ. Въ прѣписката къмъ дѣлото въ Военното министерство ще се види, че има прѣдложения отъ Германия и отъ Франция пакъ за пушки. Телеграфирахъ тогава на офицеритѣ, които работѣха у Крупа, и други, които работѣха въ Парижъ и Марино, да провѣрятъ, да прѣгледатъ, какви сж тѣзи пушки и патрони — макаръ да ми ги даваха не по 47, а по 20 л. съ 1.000 патрони на пушка, азъ не ги взехъ — и се оказаха чилийски, които, като идѣли въ България, потънали въ нѣкое пристанище, стоели 10 дена, докато извадятъ парахода. Изобщо, тѣзи пушки и патрони сж развалени и не могатъ да послужатъ за нищо. Азъ мислѣхъ, да не би тѣзи пушки нѣкакъ отъ Германия да сж прѣхвърлени въ Унгарию, защото евентѣ често пкти се споразумѣватъ помежду си и правятъ такива работи. На тая мисль ме наведе още настояването на фабрикантина, сойе que сойе, да му дамъ дума. Полковникъ Вѣловъ работѣше тогава у Вайса, заповѣдахъ му да иде въ Буда-Пеща да ги провѣри; провѣри ги, донесе на другия денъ — телеграфически или съ писмо, не помня добръ, това го има въ дѣлото въ Военното министерство — „Пушките сж добри, сж отлични, могатъ да се взематъ, не се различаватъ въ нищо отъ тѣзи, които имаме на рѣка.“ Но срокътъ изтече, и като видѣ фабриката, че ние ще настояваме да ги запитваме и че, отъ 100.000 пушки, които ще ни прѣдстави, ще изберемъ само 10.000, че нѣма да ги приемаме редъ по редъ, разбира се, тя повиши цѣната имъ отъ 47 на 50 л.; въ сжщностъ не повиши цѣната имъ, а тури онова, което се изразходва за всѣка пушка при стрѣлба. Добръ. Направихъ докладъ до Министерския съвѣтъ; Министерскиятъ съвѣтъ ми разрѣши да ги купя по 50 л., даде ми този мандатъ, обаче азъ настояхъ да се намали цѣната и ги взехъ по 49 л. Тѣзи пушки не сж скѣпи по 49 л. Тукъ не може ни най-малко да се види, че съмъ направилъ нѣкаква постѣпка съ цѣль да облагодѣтелствувамъ фабриката. Азъ съмъ си изпълнилъ дълга, защото се хвърляха пари, не можахъ да взема материяли прѣзъ купъ за грошъ за хатѣра на фабриката. Азъ прѣдпочитахъ да не ги взема, отколкото да ги взема по 49 л., безъ да зная какъвъ материялъ вземамъ. Това нѣщо не можехъ да направя. Слѣдователно тукъ не съществува нѣкакъвъ си елементъ за облагодѣтелствуване на фабриката, още по-малко съществува такъвъ за поржчанитѣ пушки въ Щаерската фабрика сжщата година — 63.000 пѣхотни и 2.000 карабини — и тѣзи сж поржчани направо отъ фабриката, съгласно чл. 43 буква в отъ закона за публичнитѣ търгове. Когато искате да купите манлихерови пушки, въ него врѣме вие можете да ги купите само отъ тая

фабрика и никѣдъ другадѣ, защото тя е единствениятъ производител на тая пушка. Имаше въ Унгарию и друга една фабрика, за която ви говорихъ сега, но тази унгарска фабрика — азъ молихъ почитаемата слѣдствена комисиия да провѣри това — нѣмаше право на износъ на пушки за иностраннытъ армии, затуй, защото Щаерската фабрика въ Австрия имаше патента на тия пушки. Тогава какъ трѣбваше да постѣпимъ? Влизамъ въ кореспонденция направо съ фабриката, както и моитѣ прѣдшественици сж купували пушки, но менѣ ми се виждаше цѣната при моя прѣдшественикъ малко скѣпа, не затуй, че той умишлено е повишилъ цѣната, но обстоятелствата сж били такива, и азъ поисквахъ да видя, да-ли не мога да намалѣ нѣщо. Заповѣдахъ на инспектора на артилерията генералъ Балабановъ, заедно съ началника на техническото отдѣление полковникъ Найденовъ, да влѣзатъ въ прѣговори съ фабриката и да видятъ, да-ли не могатъ да намалѣтъ, ако не друго, то поне цѣната на стрѣлбата да не остава за смѣтка на държавата, а за смѣтка на фабриката. Е добръ. Първитѣ пушки бѣха купени по 80 л. отъ генералъ Рачо Петровъ, ако не се лѣжа, заедно съ стрѣлбата по 3-50 л. струваха на държавата 83-50 л. Това е истинската имъ цѣна. Тукъ ми е удоволствието, което ми е дало Военното министерство и въ него е посочило 80 л., защото въ дѣлата на артилерийската инспекция нѣма смѣтка за изплащането на пушки. Трѣбва да се прѣгледатъ дѣлата на интендантството, за да се види, че за всѣка пушка, като е платено по 80 л., платено е още и по 3-50 л. за изстрѣлване извѣстно количество патрони за провѣрка балистичнитѣ качества на пушката. И всѣкога, когато се купуватъ пушки, трѣбва да стане провѣрка. Разликата е само, че разноситѣ по стрѣлбата оставатъ за смѣтка на държавата, или за смѣтка на фабриката, и въ зависимостъ отъ туй цѣнитѣ варииратъ. Добръ. По онова врѣме, при ония нужди, купилъ съмъ пушки по 78 л., защото инспекторътъ на артилерията, заедно съ началника на техническото отдѣление, можаха да намалѣтъ по 5 л. на пушка, а за 65.000 пушки, това прави около 400 хиляди лева икономия на държавата. Тогава, стремилъ ли съмъ се да облагодѣтелствувамъ азъ тая фабрика? Ни най-малко.

Почитаемата слѣдствена комисиия казва, че нѣмало поемни условия. Поемни условия има; тѣ сж едни и сѣщи, които имаме 1895 г., съ които си е служилъ моятъ прѣдшественикъ, служилъ съмъ си и азъ, служи си и уважаемиятъ мой наслѣдникъ. Нѣма какво да вписваме, нито да измѣняваме въ тѣхъ. Тѣ сж сжщитѣ поемни технически условия. Така че и по тая доставка нѣма ни най-малко елементъ, нито по отношение на формалната страна за нарушение на закона, нито пъкъ по начина, както е извършена доставката, елементъ, за да може министърътъ да се привлѣче подъ ударитѣ на чл. 155 на конституцията.

Остава още въпросътъ за торпеднитѣ гранати. И тамъ почитаемата слѣдствена комисиия намѣрва, че не съмъ билъ съставилъ поемни условия за доставката на тѣзи гранати и, второ, че, прѣзъ врѣме на фабрикацията имъ, въ контракта сж били прѣдвидѣни по-малки цѣни, а послѣ съмъ увеличилъ цѣнитѣ. Така погледнато на въпроса, увеличилъ съмъ цѣнитѣ. И дѣйствително, ако се изтъкува така работата, ще излѣзе, че министърътъ е гледалъ да облагодѣтелствува фабриката по една или друга причина. Обаче, въпросътъ не стои така. Изглежда, че почитаемата слѣдствена комисиия не е прѣгледала добръ самия контрактъ, иначе азъ не мога да дойда до туй заключение. За да се съставятъ, г-да, поемни условия за доставката на торпедни гранати или за доставката въобще на нови, каквито и да били снаряжения по артилерийската частъ въ армията, ние нѣмаме условията за това; ние имаме поемни усло-

вия, т. е. конструктивни чертежи само за онѣзи материяли, които сме доставили дотогава, но щомъ се яви нѣщо ново, както е въ случая съ торпеднитѣ гранати, щомъ излѣзатъ нѣкои нови орѣдия, ние не можемъ да съставимъ поемни условия и нѣмаме такива. Защо? Защото за това се изискватъ условия. А какви сж тѣзи условия? Тѣ сж слѣднитѣ: трѣбва да имаме артилерийски полигонъ въ пълната смисълъ на думата, съ пълна инсталация, за да се даде възможностъ на специалисти, да правятъ редъ изпитвания съ мѣсеци, а понѣкога и съ години, за да могатъ да направятъ конструктивнитѣ чертежи; безъ тѣзи изпитвания, и двѣ, и три, и 10 години да строите конструктивни чертежи, не можете да ги направите. Следователно, българската артилерия по отношение на своитѣ собствени условия, въ които тя живѣе, благодарение на нашитѣ икономически срдства, е поставена въ невъзможностъ да направи сама тукъ конструктивния чертежъ на единъ новъ снарядъ, на едно ново орѣдие, което може да се яви у насъ. Азъ посочихъ прѣдъ почитаемота слѣдствена комисия майора Никифоровъ, като единъ специалистъ, но ти можеше да се обрне и къмъ всички други наши техници-артилеристи, и тѣ щѣха да ѝ обяснятъ, че това е така. Следователно, благодарение на тия условия, ние се намираме въ слѣдното положение, че всѣкога, когато имаме да поръчаме нѣщо ново, да си служимъ съ фабриктѣ, понеже тѣ иматъ тѣзи инсталации, и тая задача е улеснена въ тѣхъ: тамъ може да се направи всичко, което е нужно, да се направятъ опити и пр., да се съставятъ конструктивнитѣ чертежи. Добрѣ, но нито една фабрика нѣма да приеме да ви състави конструктивнитѣ чертежи, да ви позволи да работите у нея току-така, безъ да бѣде гарантирана тя, че поръчката ви ще бѣде направена въ нея. Ето защо поемнитѣ условия, както прѣдвизжда и контрактътъ отъ 1903 г. за тая поръчка на торпедни гранати, досѣжно конструктивнитѣ чертежи, щѣха да се направятъ по-късно, слѣдъ като станатъ изпитванията, а тѣзи изпитвания ние не можехме да ги направимъ у насъ тогава, не можемъ да ги направимъ и сега, и подиръ 10 години — дотогазъ, докогато нашиятъ полигонъ не дойде на онази висота, на която трѣбва да бѣде. Следователно, нѣма нарушение на закона въ тая смисълъ, толкозъ повече, че тази поръчка влизаше въ сила, слѣдъ като се съставятъ поемнитѣ условия, т. е. когато тя влѣзе въ сила и министерството е задължено да ѝ приеме, оттогава за нея има поемни условия. Това е ясно отъ анекса, който е приложенъ къмъ този контрактъ.

Казва се по-нататъкъ, че съмъ увеличилъ цѣнитѣ на 12-сантиметровитѣ торпедни гранати отъ 132 л., както били прѣдвидѣни въ контракта, на 143 л., а на другитѣ торпедни гранати — 15-сантиметровитѣ — съмъ увеличилъ цѣнитѣ отъ 197 л. на 245 л. Да, увеличени сж. Защо? Защото, слѣдъ като комисията установи конструктивнитѣ чертежи на полигона на фабриката, дѣто само можеха да се направятъ — и то слѣдъ два-три мѣсеца усилена работа — намѣриха, че не може и не е въ интереса на мощта на тия снаряди, на тѣхната разрушителна сила, да иматъ калибъръ 4, ами искаха да бждатъ съ калибъръ 4½. Този въпросъ не бѣше окончателно разрѣшенъ въ нашия контрактъ, а се казваше отъ 4 до 4½. Единъжъ увеличена дължината на снаряда, увеличава се и количеството на експлозива, който трѣбва да се тури вътрѣ и затуй се е поискало да се направи едно увеличение на първитѣ — на 12-сантиметровитѣ торпедни гранати — отъ около единъ килограмъ, а на вторитѣ — 15-сантиметровитѣ — отъ около 4½ кгр. Въ слѣдствие на това, вие нѣмате нищо друго, освѣтъ тази цѣна, която е прѣдвидѣна въ контракта, плюсъ увеличеното количество на килограмитѣ на пшайдерита. Въ контракта е казано изрично: въ случай че има нужда да се увеличи ек-

сплозивътъ въ тия снаряди, то за всѣки единъ отдѣленъ килограмъ ще се плати по 11 л. При първитѣ торпедни гранати увеличението е съ единъ килограмъ, слѣдователно съ 11 л., и затуй отъ 132 л., ставатъ на 143 л., а при вторитѣ увеличението е съ около 4½ кгр., които струватъ 48 л. и плюсъ 197 л., както е прѣдвидѣно по контракта, ставатъ 245 л. Както виждате, г. г. народни прѣдставители, и въ рѣшението на този въпросъ, ние не сме излѣзли отъ рамкитѣ нито на закона, нито на самия контрактъ. Това увеличение на цѣнитѣ на снарядитѣ не е направено, за да се облагодѣтелствува фабриката, но е направено, защото се е искало снарядътъ повече да отговаря на своето назначение, тъй както се е произнесла комисията, тъй както се е произнесълъ артилерийскиятъ комитетъ, който въ засѣданието си, не знай отъ кой мѣсець, съ протоколъ № 12, е взелъ рѣшение, щото калибърътъ, вмѣсто 4, да бѣде 4½. Следователно, единъ стремежъ отъ моя страна, да облагодѣтелствувамъ фабриката въ тоя случай, нѣма, а пъкъ не ще и дума, поръчката е направена направо отъ производителя съгласно чл. чл. 43 и 44 отъ закона за публичнитѣ търгове.

Щащитѣ обвинения, г-да, сж насочени противъ мене, споредъ доклада на почитаемота слѣдствена комисия, по доставкитѣ на барута. Всичкитѣ барути, които сж се вземали отъ 1903 г. до края на моето министерствуване, па и днеска, сж вземани и се взематъ отъ фабриката на Ротвайлера. Защо? Въ Европа има много фабрики за барути, но нашата армия се въоръжава съ нитроглицериновъ барути, а този барути се доставя само отъ тая фабрика, защото той е патентъ на тази фабрика; нѣма право друга фабрика въ Европа да го фабрикува, защото тази фабрика го е измислила, тя го е изнамѣрила. Естествено е, че Военното министерство, въ такъвъ случай, когато трѣбва да поръчва, не може да назначи тържни комисии, за да прави конкуренция за цѣнитѣ, нѣма нужда даже и да сключва контрактъ; достатъчно е, съгласно чл. 43, буква г, съ една кореспонденция само да уговори цѣнитѣ и да се свърши въпросътъ. Това е правило Военното министерство, както ще видите отъ архивата, и тогава, въ моето министерствуване, и прѣди мене, па и сега. Следователно, у мене не е имало стремление да се нарушава законътъ съ цѣлъ да се облагодѣтелствуватъ тѣзи фабрики, и не може да има, защото не могатъ отъ другаде да се взематъ.

Прѣдседателъ: Давамъ 15 минути почивка.

(Слѣдъ отидихъ)

Прѣдседателъ: (Звъни) Засѣданието продължава.

Има думата г. генералъ Михаилъ Савовъ.

С. Савовъ: Г. г. народни прѣдставители! Сега до-хаждамъ на въпроса за болничнитѣ палатки. По този въпросъ азъ се обвинявамъ, че доставката е станала по доброволно съгласие, че тя е била тайна, че не е трѣбовало да стане така, и слѣдователно нарушилъ съмъ чл. 40, буква в, отъ закона за публичнитѣ търгове. Цѣната е била по-голяма отъ тая, която е била прѣдставена по-напрѣдъ, слѣдователно, умишлено съмъ искалъ да облагодѣтелствувамъ фабриката за въ полза на трето лице, а, може-би, и за моя лична полза, споредъ думитѣ на почитаемота слѣдствена комисия. Историята на този въпросъ, г-да, стои така. Тѣзи палатки сж доставени прѣзъ 1903 г., въ мѣсець декемврий, ако се не лъжа. Имали ли сме нужда отъ болнични палатки или не, това ще развия по-нататъкъ, но отъ вѣдомостъта, която се състави къмъ него върѣме за общото състояние на армията, отъ онѣзи начертания, които ние имахме за развъртането на нашата армия въ върѣме на война, състави се едно приблизително понятие, по кой отдѣлъ приблизи-

телно какви нужди има. Следователно, една от голѣмитѣ нужди за армията бѣше сѣщо и болничнитѣ, санитарнитѣ палатки. Прѣз онова врѣме пѣтуваше, както се изрази и самъ г. проф. Данаиловъ, търговецътъ или голѣмиятъ доставчикъ на Военното министерство въ Франция Lefebvre; той, споредъ както сега азъ събрахъ свѣдѣния отъ моя адютантъ, който ми прѣдставлява хората, които се явяватъ прѣдъ мене, се явилъ тукъ прѣзъ мѣсець октомврий, ако се не лъжа, или декемврий, и контрактътъ е билъ склученъ по-късно единъ и половина мѣсеца. Много лица сѣ идвали въ Военното министерство, слѣдователно не мога да си спомня прѣди осемъ години кого съмъ приемалъ, нито си спомнямъ даже каква е физиономията му; и днесъ ако ме питате, кой е този Lefebvre, не мога да ви го опиша по лице, но, както ми припомни моятъ тогавашенъ адютантъ, оказва се, че този човѣкъ е билъ прѣпорѣчанъ отъ легацията тукъ и съ такова писмо, или съ карта се е явилъ въ Военното министерство и азъ съмъ го приелъ, обаче, първиятъ пѣтъ, прѣди да се склучи контрактътъ, прѣди да се направи доставката. Когато се прѣдстави прѣдъ мене, той заяви, че е билъ въ Бѣлградъ по сѣщата цѣль, че пѣтува за Цариградъ за сѣщата цѣль, слѣдователно, ако имаме нужда отъ такова едно имущество, той прѣдлага своитѣ услуги. Казахъ му, че този въпросъ още не е проученъ у насъ, но на всѣки случай, ако Вие имате вашитѣ образци, прѣдайте ги въ санитарната инспекция, ще видимъ какво може да се направи и, ако имаме нужда, ще видимъ да-ли ще имаме и срѣдства и т. н. И съ това се свърши въпросътъ. Всички образци, които той имаше, прѣпратиха се въ санитарната инспекция или, ако се не лъжа, викахъ д-ръ Бочарова, или по-късно бѣше това, не помня сега, и назначи се комисия, която да прѣгледа неговитѣ образци; тя състави протоколъ; този протоколъ го има въ доклада на почитаемата слѣдствена комисия, отъ който се вижда, че той имаше и санитарни кола и санитарни палатки; прѣдставилъ е двата вида образци палатки. Комисията се е произнесла въ полза на еднитѣ, но колата е намѣрила, че сѣ много скѣпи. Такъвъ е първиятъ протоколъ на комисията. Следъ туй, той си е заминалъ отъ тукъ. Отишълъ въ Цариградъ, върналъ се въ Парижъ — не зная кога, това бѣше вече по-късно — и къмъ м. декемврий прѣдставлява една оферта въ Военното министерство. Сега, въ регистра трѣбва да се види, да-ли тази оферта е била адресирана лично до мене, съ пликъ отгорѣ. „До военния министъръ“, или пъкъ е било турено „Воененъ министъръ генералъ Савовъ“. Споредъ правилата на нашето писмоводство, ако е било турено „До генералъ Савовъ“, ще е била дадена на моя адютантъ; ако ли е било турено „До военния министъръ“, самъ регистраторътъ въ регистратурата ще я отвори. Тази оферта азъ не съмъ я виждалъ, слѣдователно, тя е отишла по назначението си, съ 880 л., за които се говори. Втората оферта, обаче, азъ не зная, да-ли е попаднала у мене — азъ говоря за първата оферта — или пъкъ е била дадена въ санитарната инспекция, по канала, по който трѣбва да върви; това ще зависи отъ пликъ, какъ да върви. Правихъ справка отъ моя адютантъ, но той не си спомня добръ. На всѣки случай, азъ помня, че по този въпросъ викахъ санитарния полковникъ Бочаровъ и му казахъ да даде справка, за да назначатъ комисия и да се занимаютъ, като иматъ тая оферта, ако тя е била у мене — приемамъ даже да е била у мене, т. е. пратена отъ регистратурата до мене — да разгледатъ и други оферти, ако има такива, и да съставятъ протоколъ. Тази комисия била назначена въ съставъ: прѣдседателъ — самъ началникътъ на санитарната инспекция, началникътъ на вещева-та секция, майоръ тогава, сега полковникъ Ночевъ, и още единъ лѣкаръ. Забѣл-

жете, че когато палаткитѣ се прѣгледаха първи пѣтъ, намѣриха се добри, особено тѣзи, които трѣбваше да бѣдатъ приети за насъ, но въ сравнение съ тия легла, които имаме по-напрѣдъ — 55 — тѣ имаха това отличие, че нѣмаха подплата отвѣтрѣ и числото на колчетата, на дупкитѣ и вѣжетата, които трѣбваша, за да се прикрѣпи добръ палатката къмъ земята, не бѣше такова, каквото изисквахме ние, и въ слѣдствие на това, когато този въпросъ се е разрѣшавалъ, това изискване се е поставило. На неговата втора оферта моя резолюция „да се приеме“ или „да се не приеме“ нѣма. Следователно, да се твърди, че азъ съмъ режюлиралъ и заповѣдалъ да се взематъ тѣзи палатки така, било-не-било, не е истина. Офертата му е прѣпратена въ комисията. Хората си даватъ заявленията отвѣнъ телеграфически, но ще ги прѣпратятъ въ комисията; ако нѣма комисия, ще ги прѣпратятъ въ дѣлото. Това съмъ направилъ и азъ въ случая. Добръ. Комисията се е събрала слѣдъ като съмъ извикалъ полковникъ Бочарова и съмъ заповѣдалъ да се занимае съ тѣзи оферти и е съставила протоколъ. Отъ този протоколъ, който е на стр. 368 отъ доклада на почитаемата слѣдствена комисия, личи: (Чете)

„Заклучение.

„Отъ горѣизложеното, комисията, като взе прѣдъ видъ: първо, сравнителната лекостъ по тегло на палатката Lefebvre; второ, простото устройство, което позволява лесно манипулиране съ нея, даже и отъ съвършено необученъ персоналъ; трето, вмѣстителността ѝ“ — отъ 12 до 16 легла — „не твърдѣ високата ѝ цѣна“ — самата комисия говори това — „дойде до заклучение, че палатката на Lefebvre, въ сравнение съ тая на Schwarzenberger, отговаря напълно на назначението си и изискванията на полската военна-санитарна служба“. Прилага се описъ на палатката и условията, на които трѣбва да отговори конструкцията и материалътъ ѝ. Тѣзи условия сѣ били изработени отъ самата тази комисия. На този докладъ азъ съмъ сложилъ резолюция: „Докладъ до Министерския съвѣтъ да разрѣши да се склучи контрактъ по домашенъ начинъ съ въпросната фирма. Кредитътъ за тая цѣль да се вземе отъ . . .“ едиктъ-си и пр. Тази доставка, както ви обяснихъ въ началото на своята рѣчь, трѣбвало да стане тайно, затова е станала по доброволно съгласие; азъ изложихъ, кои сѣ мотивитѣ: отъ числото на санитарнитѣ палатки, които служатъ за организацията на подвижнитѣ полени лазарети въ врѣме на война, можете да заключите за числото на дивизинитѣ, които една армия има да развърне въ врѣме на война. Отъ онова, което по-късно има да ви изложва, ще видите, че въ това отношение оная норма, която ние сме имали тогава, тя е била за мирно врѣме, а не за военно. Следователно, имали сме всичкитѣ причини да държимъ въ най-голѣма тайна това и да вземемъ всички мѣрки, щото по никакъвъ начинъ нашитѣ противници да не узнаятъ. Защо? — това ще изложва сѣщо по-късно. Следователно, самиятъ този фактъ улеснява положението, при което е станала тази порѣчка, и защо тя е трѣбвало да стане не противъ прѣдписанията на чл. 40 буква в отъ закона за публичнитѣ търгове, а точно, съгласно прѣдписанието на този членъ и буква. Ето защо, по тая доставка нѣма никакво нарушение на закона отъ моя страна. Комисия е назначена тѣй, както изиска чл. 43 отъ сѣщия законъ, има съставенъ протоколъ; значи, формалната страна на въпроса е свършена по редовенъ начинъ. Въпросътъ е за цѣната. Казалъ ми билъ началникътъ на отдѣла, че тя била малко висока. Той може да говори науста тукъ, както му скимне, но тамъ, когато е съставялъ протоколътъ, е трѣбвало да го напише — такива сѣ правилата на Военното министерство. И ако потърсите въ архивата на административния

отдѣлъ, въ интендантството, ще видите, че е имало случаи, когато началникътъ намира, че известни цѣни не могатъ да станатъ — или сж скъпи, или несъобразни съ закона — и тогава пише мотивиранъ докладъ и сваля отговорността отъ себе си, защото иначе, единъжъ контрактътъ съставенъ и подписанъ отъ него, той е отговоренъ прѣдъ мене за всѣко свое дѣйствиe, и споредъ военния законъ, азъ мога и по-диръ 10 години да го тегля подъ отговорностъ за нарушение на законитѣ и на ония правила, които сж били установени и несъблюдени. Той е билъ длъженъ да пише тамъ това. Но защо не го е писалъ? Защото, както сте видѣли отъ други дѣла, когато сте изучавали въпроса за доставката на коне, у мене е била заведена практика, всѣкога, когато ми правятъ докладъ отъ подобно естество, когато ми прѣдставятъ контракти, къмъ тѣхъ да полагатъ и справка, съ подписа на началника на отдѣла, какви сж били цѣнитѣ на сжитѣ тѣзи прѣдмети въ прѣдшествующитѣ години, за да мога да вадя срѣдната цѣна. Тамъ вие сте видѣли, какви сж били цѣнитѣ прѣзъ 1894, 1895, 1896 г. за конетѣ, защото такава е била заповѣдта — ще я намѣрите въ заповѣдната книга на Военното министерство. Първото мое разпорѣждане, когато съмъ поелъ министерството, бѣше за справката. И азъ прѣдставихъ удостоверение за това на почитаемото Събрание, още когато говорихъ първия пътъ, че палатки въ по-малки размѣри сж купувани въ 1895 г. съ сжитѣ цѣни; можете да направите справка въ Военното министерство и ще видите, че сж отъ 1.040 л. Въ почитаемота слѣдствена комисиия се явява едно смущение, едно съмнѣние, защо първиятъ пътъ е искано 880 л., а вториятъ пътъ цѣната е докарана до тамъ. Да, когато почитаемота слѣдствена комисиия е пѣмала тѣзи данни, може-би, могла е да се шокира, но въпросътъ е така, както го изложихъ. И може полковникъ Бочаровъ да е забравилъ, но азъ помня, че самъ той лично е докладвалъ, че е нужно да се увеличи числото на кошетата и да има дублиоръ. Защо? Той ми обясни, че, когато палаткитѣ за болнитѣ сж доста леки и слънцето е много силно, това врѣди, и затуй трѣбва да се направи дублиоръ по начинъ такъвъ, щото отъ дублиорното платно до горното платно да има 50 см. разстояние, за да има помежду въздухъ и да не може слънцето тѣй силно да дѣйствува или, ако нѣкога вали силенъ дъждъ, да не може да се измокри палатката. Това бѣше неговото обяснение, въ слѣдствие на което се е турило дублиоръ, който увеличи цѣната на палаткитѣ. Независимо отъ това, първата оферта е дадена, и тя не е оферта, а едно прѣдложение за онии образци, който прѣдстави прѣдложителътъ въ октомврий мѣсець, а втората оферта, която е прѣдставена 1½ мѣсець по-късно, оправдава съ повишение на цѣната. Наистина, въ 1½ мѣсець цѣната може да се повиши, толкова повече, че тогава фабриката бѣше прѣтрупана съ заказы отъ японската и руската армии. Сжитѣ тия палатки ние ги имаме по 1.040 л., сърбитѣ ги иматъ по 1.200, а мисля, че другитѣ армии ги иматъ малко по-скъпи. Това съмъ направилъ. Защо единъ воененъ министъръ да не може да приеме единъ голѣмъ прѣдставител на една фабрика, когато той дохожда по прѣпорѣка на другъ министъръ и особено на една легация? Това е негова длъжностъ. Ако нѣмамъ до-вѣрие въ единъ министъръ, по-голѣмо ли довѣрие ще имамъ въ единъ началникъ на отдѣлъ, който отговаря прѣдъ мене, а азъ нося отговорностъ прѣдъ Народното събрание и за неговитѣ дѣяния? Защо да нѣмамъ право да видя такъвъ единъ прѣдставителъ и особено като ми е прѣпорѣчанъ? А пъкъ че азъ не съмъ приемамъ прѣдприемачитѣ, това е ноторно, извѣстно въ Военното министерство. Азъ минавахъ за пай-грубия човѣкъ; азъ съмъ получавалъ даже забѣлѣжки и оплаквания отъ известни висши крагове за това. Това ще ви потвърдятъ моитѣ адютанти, на

които е било длъжностъ редовно да приематъ лицата и да ги въвеждатъ. Да се мисли, че азъ съмъ викалъ Lefebvre — защо ще го викамъ, когато не го и познавамъ? Слѣдователно, нито има опетяване на държавата, нито умишлено, нито неумишлено, съ нѣкакви по-високи цѣни, защото и днесъ да купите тия палатки, не вѣрвамъ да ги купите по-евтино; нито пъкъ има нарушение на закона за публичнитѣ търгове, защото доставката е трѣбовало да стане тайно и, като така, попада подъ чл. 40 буква в отъ сжщия законъ. Слѣдователно, и по този въпросъ така сжщо не сжществуватъ никакво нарушение или елементи отъ прѣстѣпление, които да ме подвеждатъ подъ удара на чл. 155 отъ конституцията.

Г-да! За да свърша съ въпроса за доставкитѣ, изброени въ стария докладъ, има да се занимае още съ двѣ доставки. Едната отъ тѣхъ е доставката на 80.000 шинела отъ мѣстнитѣ фабрики, на 20.000 шинела пакъ отъ сжитѣ фабрики, на 20.000 отъ иностранны фабрики. По тия доставки се обвинявамъ пакъ да съмъ нарушилъ закона за търговетѣ. По показанята на Слави Славовъ се обвинявамъ още, че по доставката на 80.000 шинела, била ми дадена извѣстна взятка, неопрѣдѣлено, и паритѣ били прѣнесени, както каза г. професоръ Данаиловъ, съ нѣкаква торба и пр. Ще обясня и този въпросъ. Прѣди, обаче, да пристѣпя къмъ изложение вървежа на самата доставка, азъ ще си позволя да забѣлѣжа прѣдъ почитаемото Народно събрание, че при протоколирането на свидѣтелскитѣ показания, давани за и противъ, почитаемота слѣдствена комисиия не е била справедлива, защото е протоколирала показанията на тѣзи свидѣтели, които сж били противъ насъ, но не и на онѣзи, които сж били за насъ, т. е. които сж свидѣтелствували, че не е била дадена взятка. По тоя начинъ, разбира се, всѣки единъ министъръ много лесно може да бѣде изпратенъ прѣдъ държавенъ съдъ, защото не е трудно да се пусне, било чрѣзъ вѣстникитѣ, било по другъ начинъ, мѣлва за негова смѣтка, особено за ония министри, които иматъ работа съ държавната хазна, съ подрядчици. А единъжъ пусната такава мѣлва, още по не е мѣчно, когато се иска да се намѣрятъ хора, които, по една или други причина, да отидатъ да свидѣтелствуватъ; толкозъ повече, че единъ министъръ, който се разправя съ подрядчици, не може да задоволи пѣлъ свѣтъ: по една или друга причина, се ще има недо-воини хора, а пъкъ тукъ работата е още по-друга и азъ ще ви я обясня. Слѣдователно, азъ моля г. Данаилова да ми каже: билъ ли е разпитанъ по този въпросъ г. Стефановъ, когото зная, че е народенъ прѣдставителъ тукъ, въ тази камара, но лично не го познавамъ и до днесъ? Питайте ме, кое лице е, не го зная. Билъ ли е разпитанъ г. Беровъ, какви сж тѣхнитѣ показания, защо тѣхнитѣ показания не сж протоколирани, защо тѣхнитѣ имена не сж посочени? Иматъ ли показанията на тѣзи лица по-голѣмо значение за единъ парламентъ, за да се обвини единъ министъръ, отколкото ония на г. Славова? Г. Славовъ чулъ, че дѣдо му, който умрѣлъ, билъ казалъ, че били дадени паритѣ не на мене, а носени на не зная кой генералъ, за да ми ги прѣдаде. Добръ, г. Славовъ казва, че е чулъ, ама не взема отговорностъ, за да бѣде подведенъ подъ отговорностъ за клевета. Кой свидѣтелствува още въ моя врѣда? Г. Консуловъ — вѣчниятъ свидѣтель противъ мене, и по дѣлото Шарль и Жанъ. Нѣмамъ честъ да го познавамъ, не зная кой е този човѣкъ и до днесъ. Чудно ми е отдѣ сѣ той да чуе и да види! Отъ показанията на г. Славова се вижда, че той толкова е вѣрвалъ на своя дѣдо, че повикалъ за свидѣтель да чуе думитѣ на дѣдо му и Консулова, който и по дѣлото Шарль и Жанъ пакъ свидѣтелствува противъ мене. Съгласете се, г-да, че такава процедура, за да се хвърлятъ обвинения противъ единъ държавенъ савоиникъ, е

най-малко практична и приложима. Законитъ въ всички страни на свѣта, на най-последния прѣстѣпникъ даватъ срѣдства да се оправдае. Цѣльта на закона не е да накара въ калѣта, въ батака хората, за да се позорятъ, а е да намѣри правдата и, съобразно съ нея, да наложи наказание. Защо почитаемата слѣдствена комисиия не протоколира показанията на г. Берова и на г. Стефанова?

Докладчикъ Г. Данаиловъ: На г. Берова сж протоколирани, но нѣматъ значение, защото той казва, че нищо не знае. На г. Стефанова не сж протоколирани, но той е разпитанъ въ присѣдствието на всички членове на комисиията; той е нашъ другаръ, народенъ прѣдставителъ и може да излѣзе да каже, какви показания е далъ прѣдъ комисиията. Отъ внимание къмъ личността на единъ народенъ прѣдставителъ, комисиията засега ги остави непротоколирани. Ако въ бждѣще стане нужда да се протоколиратъ неговитъ показания, ще видите какви сж. Тѣ бѣха дадени, ако не прѣдъ всичкитъ членове на комисиията, то прѣдъ г. Пешева, прѣдъ г. Данева и др.

Х. Дограмаджиевъ: Не ги протоколирайте, защото бѣха въ полза на г. Савова.

М. Савовъ: Г. Данаиловъ! Можете да говорите каквото щете. Фактътъ, че не сте ги снели писмено и не сте ги прѣдставили, за да мога азъ тукъ да ги прочета, за да видя, какви свидѣтели мога да ви противопоставя, показва, че Вие не сте дѣйствували добросъвѣстно — извинете ме.

Докладчикъ Г. Данаиловъ: Азъ съжалявамъ, защото това, което говорите, е свършено невѣрно.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Какъ не е вѣрно.

Прѣдседателътъ: Моля, г. Генадиевъ, не се намѣсвайте.

М. Савовъ: Вземамъ си думата назадъ.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Азъ протестирамъ, г. прѣдседателю! Какъ да не се намѣсвамъ, когато се говорятъ невѣрни работи?

М. Ничовъ: Не сте защитникъ да се намѣсвате.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Азъ говоря за себе си, обвиняемъ съмъ.

М. Ничовъ: Когато дойде Вашето обвинение, тогава ще говорите.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Азъ и съ Васъ, г. Ничовъ, ще се разправа, ще Ви покажа какъ сте снемали показания.

М. Ничовъ: И азъ ще Ви отговоря — поне на Васъ всѣкога съмъ готовъ да Ви отговарямъ.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Да, да, ще отговорите. По-добрѣ щѣхте да направите да постѣпвате почтено.

Прѣдседателътъ: Г. Генадиевъ! Азъ Ви моля да бждете хладнокрѣвенъ. Когато дойде Вашиятъ редъ, ще вземете думата и ще направите своитъ възражения.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Имате право, г. прѣдседателю, ама не може да се тѣрпи.

Прѣдседателътъ: Азъ правя бжлѣжка на г. Савова, защото думата „недобросъвѣстно“ прѣдполага една умисль, която въ случая не може да се допуска.

М. Савовъ: Азъ си взехъ думата назадъ, слѣдователно, по това въпросъ не може да става.

Докладчикъ Г. Данаиловъ: Азъ заявявамъ, че не можете да говорите за недобросъвѣстностъ. Ние ви-кахме г. Стефанова не да дава свидѣтелски показания, а да се освѣтимъ отъ единъ човѣкъ, на когото много вѣрвахме; намѣри се въ комисиията, какво неговитъ показания не можаха да излѣзатъ тукъ. Вие ме прѣдизвиквате съ това оскѣрбление, което нанасяте на комисиията. Ние добрѣ знаемъ какво правимъ. И докато съществува слѣдствена комисиия на този свѣтъ, ще има секретъ на изслѣдванията. Ние Ви дадохме всичко, каквото можехме да Ви дадемъ. И г. Генадиевъ, който клати глава, е убѣденъ въ сърцето си, че нищо не скрихмѣ.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Систематически криехте отъ насъ, и днесъ не ми дадохте това, което трѣбваше да ми дадете.

Докладчикъ Г. Данаиловъ: Какво сме крили отъ Васъ? Прѣписи, даже Ви дадохмѣ.

Н. Чолаковъ: Ще има врѣме да си прѣдставите доказателствата.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Да, азъ ще ги прѣдстави прѣдъ Васъ! Вие сте се ангажирали прѣдъ избирателитъ, че ще гласувате за даване подъ сждъ на стамболовиститъ, прѣди да се освѣтите. Я ме погледнете въ очитъ!

Н. Чолаковъ: Вие пѣмате смѣлостъта да ме погледнете.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Подписали сте обявление, че ще гласувате за сждане на стамболовиститъ, и по този начинъ сте се избрали.

Н. Чолаковъ: Цѣлиятъ бжлгарски народъ Ви знае кой сте.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Но Васъ нито Ви знае, нито ще Ви знае.

Прѣдседателътъ: Г. Генадиевъ! Азъ Ви моля да не се разправяте поотдѣлно съ г. г. народнитъ прѣдставители.

М. Савовъ: И така, г. г. народни прѣдставители, азъ взехъ назадъ думата си „недобросъвѣстностъ“ по отношение на почитаемата слѣдствена комисиия, но пакъ подчертавамъ, че непротоколирането на свидѣтелскитъ показания на г. Берова и г. Стефанова най-малко поне прѣдставлява една прѣчка за мене, за да мога да си прѣдстави азъ свидѣтели.

Т. Теодоровъ: Г. Савовъ! Позвовете да Ви обърна внимание на едно обстоятелство: г. Стефановъ не е свидѣтель, за да претендирате да му се протоколиратъ показанията.

Х. Дограмаджиевъ: Ама е говорилъ въ негова полза.

Т. Теодоровъ: Не е говорилъ въ негова полза.

Х. Дограмаджиевъ: Азъ съмъ взелъ думата и ще обясня.

Т. Теодоровъ: Г. Стефановъ даде показания, които сж противъ Васъ, г. Савовъ; той не пожела да ги протоколираме.

М. Савовъ: Не ги знаа.

Т. Теодоровъ: Вие можете да претендирате, ако ете посочили лице и ние не сме го разпитали; но за лице, което ние сме викали и което не се е съгласило да се протоколира показанието му, не можете да претендирате.

Прѣдседателятъ: Моля г. Савова да продължава.

М. Савовъ: И така, г. г. народни прѣдставители, въ всеки случай е за съжаление, че трѣбва да се констатира фактътъ, че показанията на тия двѣ лица не сж протоколирани. Независимо отъ туй, когато г. Данаиловъ самъ ми зададе този въпросъ, ще си припомнимъ съ какво хладнокрѣвие азъ го приехъ и се иземѣхъ отгорѣ на него, както и сега се иземѣхъ. Туй ли бѣше? Слѣдствената комисиия ще проучи основателно този въпросъ и ще види, че това е една лъжа. Казахъ тогава защо, защото въ България има 80 души фабриканти, които сж пмалн работи съ Военното министерство не само прѣзъ 1903 г., но и прѣзъ 1893 и 1894 г. Почитаемата слѣдствена комисиия можеше да се обърне къмъ веѣкиго отъ тѣхъ и азъ ви заявявамъ, че никога нѣма да се намѣри български фабрикант, като честни и почтени хора, да хвърлятъ едно нетно върху мене. Подобни работи нито съ български фабриканти, нито съ чужди — никога не съмъ вършилъ, и нѣма да се намѣри фабрикантъ да отиде противъ своята съвѣсть и да каже противното. Ето защо, азъ считамъ, че такава процедура на слѣдствие не може да даде елементитѣ, за да се установи онова, което г. Славовъ е говорилъ, защото и самъ той даже не го е говорилъ въ нѣкаква положителна форма, а въ форма на „казалъ“ и „чулъ“. Имаше други срѣдства и почитаемата слѣдствена комисиия можеше да прибѣгне къмъ тѣхъ. Както направи за други въпроси по други вѣдомства, като праща нѣкой свой човекъ на самото мѣсто да изучи въпроса, смѣното нѣщо можеше да направи, за да се уясни и този въпросъ. И това, мисля, е много по-правъ пътъ, защото се касае да се хвърли едно отъ най-тежкитѣ обвинения на единъ висшъ държавенъ сановникъ, и ако се върви по пътя на пашитѣ партийни нрави и обичаи, повтарямъ ви още единъжъ, не е мѣжко такова едно лице да се изправи прѣдъ държавенъ съдъ, защото по улицитѣ и въ пресата често пъти се пулатъ клевети не само за министритѣ отъ миналитѣ режими, особено за ония, които иматъ работа съ подриядници, но и за сегашнитѣ, безъ да иматъ ни най-малката тенденция или мисль даже да си помисли подобно нѣщо, за когато да било отъ членовѣтъ на сегашния кабинетъ; никога подобна идея не ми се е явявала. Ето защо, ми се струва, че такива работи трѣбва да се изучаватъ основателно, за да не се хвърлятъ така лесно обвинения върху единъ човекъ, и особено, когато за тѣхъ той трѣбва да бѣде изправенъ прѣдъ държавенъ съдъ и да понесе ударитѣ на закона. Отъ моя страна азъ считамъ, пакъ повтарямъ, че не само прѣстѣпление, но и елементи даже отъ едно такова прѣстѣпление ни най-малко не сж установени.

Нека сега видимъ, какъ е вървѣлъ редътъ на тази доставка, да се види даже по самия контрактъ, дали е имало причини да облагодѣтелствувамъ нѣкого и съ какво. Доколкото можахъ да разбера, г. Славовъ е разправилъ, че слѣдъ сключването на контракта дигрили да събератъ пари и т. п. Такива работи поне у насъ, че е разправялъ. Контрактътъ е сключенъ за 80.000 готови шинели. За да не злоупотѣбювамъ, г-да, съ вашето търпѣние, нѣма нужда да прибѣгвамъ къмъ онова, което е изложено и въ доклада на почитаемата анкетна комисиия. Отъ тамъ вие знаете какъ е вървѣлъ въпросътъ. Въ всеки случай, имаше се нужда да се купятъ тия 80.000 шинели. Защо? Азъ обяснихъ прѣдъ почитаемата слѣдствена комисиия, че ние имахме налице само 163.000 парчета и трѣб-

вахъ ни още 120.000; имаше пари за 80.000 и трѣбваше да ги зарѣчаме. Зарѣчаме ги къмъ края на мѣсецъ октомврий да бѣдатъ готови, защото, както изложихъ отгорѣ, и сега ще напомня, врѣмената прѣзъ 1903 и 1904 г. бѣха такива, че нѣкои части отъ армията бѣха мобилизирани или приведени къмъ усилено положение, и пуждата бѣше голѣма. Когато ги инспектирахъ, видѣхъ, че хората сж даже голи и това ми произведе лошо впечатление, защото бѣха дошли съ потурни и съ свои дрехи; както знаете, нашето население е бѣдно, нѣма даже свои кланици, и снятъ голи, безъ да иматъ съ какво да се покриватъ. Съгласете се, че за държавата това не е хубаво, а най-малко за този, който прѣдставлява военната властъ. Затова поискахъ кредитъ да се сключи контрактъ за 80.000 шинели и, още прѣди да ми се разрѣши кредитътъ, контрактътъ се сключи така, както е сключенъ и другиятъ контрактъ отъ врѣмето на моя прѣдшественникъ — по доброволно съгласие. Търѣ нѣмаше защо да се обявява за тѣхъ, защото фабрикантитѣ бѣха синдикирани още въ 1901 г., когато азъ не бѣхъ министъръ, слѣдователно, оставаше веѣки фабрикантъ, споредъ силата на фабриката, да вземе онова количество шинели, което може. Разпитанъ е билъ интендантътъ полковникъ Вълнаровъ. Какви показания е далъ той, азъ не зная; можехъ да ги прочета; почитаемата слѣдствена комисиия не ме е лишавала отъ тѣхъ, обаче нѣмахъ врѣме да ги прочета, но отъ онова, което г. Данаиловъ изложи тукъ отзарана, мога да прѣдполагамъ, че г. полковникъ Вълнаровъ, вѣроятно, е далъ показания, че азъ съмъ водилъ прѣговоритѣ за цѣната на шинелитѣ. Е добръ, 60 души български фабриканти ще установятъ, че азъ не съмъ водилъ тия прѣговори; ако ги разпитате, тѣ ще ви покажатъ това, което азъ казахъ и по-напрѣдъ, че не съмъ ги присмалъ; че — може полковникъ Вълнаровъ да е забравилъ — изчисленията, колко трѣбва да коштува единъ шинелъ нестигнитъ, безъ кончета, безъ подплата, сж правени въ неговата канцелария отъ него, началника на домакинското отдѣление полковникъ Гусевъ и синдиката на фабрикантитѣ. Азъ зная, че полковникъ Вълнаровъ дойде да ми доложи, че фабрикантитѣ искатъ по 24-50 л. за шинелъ. Азъ му казахъ: прѣдставете ми всички тѣзи господа горѣ. Събрахъ венчки горѣ — това ще установятъ всички фабриканти — и се обърнахъ къмъ тѣхъ съ думитѣ: господа, имайте прѣдъ видъ положението, въ което се намираме, помалете каквото можете, недѣйте вдига толкова цѣнитѣ, защото и безъ това се намираме въ трудностъ по отношение на пари, намалете нѣщо, защото Министерството на войната и държавата постоянно правятъ порѣчки отъ васъ. — „Е добръ, казаха хората, ще видимъ какво можемъ да направимъ“. Слъзеха долу и въ смѣщата канцелария въ прѣговоритѣ сж си дошли до тази норма, и тогава сж дали офертата си по 23-50 л. Туй сж станали прѣговоритѣ за цѣнитѣ.

Сега, скъпа ли е тая цѣна? Полковникъ Вълнаровъ е намѣрилъ, че е скъпа, като е далъ показания, че единъ шинелъ струва 18 л. Добръ, да видимъ, доколко това може да бѣде вѣрно; азъ не донамамъ, че полковникъ Вълнаровъ умишлено е казалъ това, но не си е припомнилъ. Ако той бѣше взелъ да прѣгледва дѣлата, веднага щѣне да види, че неговата норма или база, отъ която той е изхождалъ при това изчисление, не е вѣрна, не е истинска. Ние имаме сключенъ контрактъ съ тѣзи фабрики за редовни доставки отъ 1901 г., още отъ врѣмето на моя прѣдшественникъ, на шинели като материялъ, пещьшити. По тѣзи контракти единъ метъръ шинелно сукно струвало 5-60 л. Ако вземете сега тази норма, 5-60 л., като смѣтнете, че за единъ шинелъ трѣбватъ 3-10 м., ще видите, че безъ пещъ шинелитѣ струватъ около 17-30 л., слѣдователно, съ шѣвъ — а въ нормално, мирно, врѣме, частитѣ плащатъ горѣ-долу 1-50 л. за

шевѣ и нѣкога повече — ставатъ около 18 л. Да, но съ изключение на 1901—1902 г., значи, въ тая година и послѣ ние никога не сме имали контрактъ съ такава една норма отъ 5-60 л. Защо? Защото по него контрактъ разливната сила на материяла на единъ метъръ при 140 см. ширина бѣше 150 см. — голѣма разликъ, което значи слабостъ на плата. Тежестъта на единъ квадратенъ метъръ материяла бѣше отъ 700—850 грама, нѣщо вродѣ цѣдилка — като си бутнете прѣста отъ едната страна, ще излѣзе отъ другата. Имаше оплакване отъ всѣкъдѣ отъ частитѣ, на и азъ самъ констатирахъ на гърба си — защото и азъ бѣхъ началникъ на частъ допрѣди да стана министъръ — че този материялъ е много слабъ, така че, не може да издържи три години, колкото се полага по закона: единъ шинелъ се дава на войника да му служи три години, по този материялъ не само не може да издържи три години, но още, шомъ заваля дъждъ, водата веднага прѣминава и квази хората. Слѣдователно, какво трѣбваше да правимъ? Зимно врѣме тия хора пжтватъ, не можемъ да ги изложимъ, защото често шинелитѣ служатъ за покривка. Трѣбваше да прибѣгнемъ къмъ старата норма — да увеличимъ тежестъта на единъ метъръ, тъй както е била по-напрѣдъ — вмѣсто 750 — 800, да прибѣгнемъ до 1.000—1.200 грама; разливна сила 130 см. и ширина 140 см., значи, да стане материяльтъ по-късъ, по-плътенъ, да има повече вълна, а нѣкога и повече жици. И благодарение на това, естествено, ще стане и по-сжмъ: когато материяльтъ коштува на фабриката повече, защото е вложилъ повече работа да се тена и пр., естествено ще го продава по-сжмно. Въ тѣзи размѣри контрактитѣ сж сключвани въ 1904 г., както и при сегашния воененъ министъръ. Цѣната на материяла не е 5-60 л., а 6-90 л. Като смѣтате за три метра, не даже и 10 см., ще намѣрите, че цѣната на шинела е 20-70 л. несъщитѣ, така простъ материялъ, нескроенъ. Че това е така, ще видите и отъ удостоверението, което имамъ парѣжа. Ето какво съдържа то: (Чете) „Министерството на войната чрѣзъ постоянното удостоверение, че цѣната на единъ метъръ шинеленъ шакъ, по дългосрочнитѣ контракти, сключени между министра и синдиката на мѣстнитѣ индустриалци за вълнени издѣлия, за периода отъ 1900—1904 г., е била по 5-60 л. метърътъ и плътността на този шакъ, споредъ описанието, е трѣбвало да бѣде такава, щото единъ кжсъ отъ единъ метъръ дължина и 140 см. широчина да тежи 750—850 грама.

„Второ, плътността, споредъ описанието на шинелния шакъ, отъ който сж шити доставенитѣ прѣзъ 1903 г. готови шинели за войската, е трѣбвало да бѣде такава, щото единъ кжсъ въ показанитѣ погорѣ размѣри, 140 см., слѣдователно, е трѣбвало да тежи отъ 1.000—1.200 грама.

„Трето, цѣната на шинелния шакъ по дългосрочнитѣ контракти за периода 1904—1909 г. е била по 6-90 л. метърътъ. Тежестъта на шакъ въ сжщитѣ размѣри, значи, за 1 м., при 140 см. ширини — трѣбвало е да бѣде не по-малко отъ 1.000—1.200 грама.“ Вие виждате, слѣдователно, че описанията и поемнитѣ условия за шинелитѣ, 8.000, порѣжани прѣзъ 1903 г., сж били сжщитѣ, каквито сж били прѣзъ 1904 г. Слѣдователно, цѣната е трѣбвало да бѣде сжщата и при изчисленията е трѣбвало да се вземе за основа стойността на единъ шинелъ отъ три метра. Е добръ, като се правя това изчисление за три метра, ние ще получимъ като стойностъ за единъ шинелъ суровъ материялъ 20-70 л. Прибавете сега и разноснитѣ, които фабрикантѣ трѣбва да направи за шевъ на единъ шинелъ. Въ нормално, въ мирно врѣме, когато даваме по 100—200 шинели да ни шиятъ, когато викахме хора вътрѣ въ казармитѣ, дѣто имъ даваме стая дѣто имъ даваме топло, дѣто имъ даваме освѣтление, често и прислуга,

а нѣкога даже имъ даваме да се хранятъ между войницитѣ, за единъ шинелъ, даже нѣкога съ конци и зебло отъ частъта, ни взематъ по 1-50 л. Всичко това трѣбва да се смѣта въ тоя случай, когато въ цѣла България всички шивачи бѣха заети и когато нѣмаше тия условия за тѣхъ: не ги викахме въ казармитѣ, а самитѣ фабриканти трѣбваше да имъ дадатъ шинелитѣ да ги шиятъ. И азъ знаа, че нѣкои фабриканти сж плащали по 2-50 л. и повече на шинелъ. Значи, 23-60 л. съвсѣмъ не е сжмно. Естествено пжкъ трѣбва да се даде възможностъ на тѣзи хора и тѣ да спечелятъ нѣщо, защото иматъ и рискъ. Готовиятъ материялъ може да бѣде бракуванъ, ако не отговаря на условията; фабрикантѣтъ, слѣдователно, може да загуби по своя грѣшка. Но тукъ той може да изгуби и по грѣшка на шивача: ако шивачѣтъ съберка, шинелѣтъ се бракува и, разбира се, фабрикантѣтъ ще изгуби. Ето защо, когато ми се докладва тая цѣна 23-60 л., азъ не я намѣрихъ, че е сжмна.

Докладчикъ Г. Данаиловъ: Г. Стефановъ ми каза, че само единъ шивачъ въ София, Сотировъ, отъ тая доставка е спечелилъ 100.000 л. — шивачъ, който е прѣдприелъ само шиснето и който . . . Да не говоря по-нататкъ, но достатъчно е да Ви кажа само този фактъ.

М. Савовъ: Азъ не мога даже да знаа какво сж спечелили хората; азъ изчислявамъ по даннитѣ, които имамъ. Поставето се въ положението на министра, който не е фабрикантъ, а изчислява само по даденитѣ размѣри.

Т. Теодоровъ: Но сто какво казва г. Стефановъ!

М. Савовъ. Какво казва г. Стефановъ, той си знае. Може-би фабриката на г. Стефанова да е имала вълна отъ 5—10 години по-рано, а пжкъ другитѣ фабрики да сж си купили такава по-късно. Влѣзте въ положението на министра — отъ какво трѣбва той да изхожда, когато изчислява. Тѣзи сж даннитѣ. За това, слѣдователно, азъ не смѣтамъ, възъ основа именно на тѣзи данни, че сж били облагодѣтелствувани тѣзи фабриканти. Нѣмало е причина дори да се мисли такава нѣщо.

Ама г. Славовъ е далъ тѣзи показания. Азъ нѣмахъ честъта да го познавамъ по-рано, до лани, когато се върнахъ тукъ по работа. Нѣкъдѣ се писа, въ в. „Рѣчь“, ако се не лъжа, че нѣкой си хора бѣхтели г. Славова. Защо? Че билъ писалъ за мене въ в. „Балканска трибуна“, и нѣкой му пусалъ мухата, че азъ съмъ билъ накаралъ тѣзи хора да го бѣхтятъ. Нито г. Славовъ се е занимавалъ съ мене, нито азъ съмъ го познавалъ; нѣмало е защо, слѣдователно, да се мисли, че азъ съмъ паредилъ тая работа. Но азъ знаа, че г. Славовъ е взелъ тая работа много близко до сърцето си и че — за това даже има свидѣтели — въ „Панахъ“ е искалъ да ми устройъ нѣкакъвъ скандалъ. Та не е чудно г. Славовъ да не се е цѣремилъ много, като е далъ тѣзи показания. Обаче азъ заявявамъ, че ако слѣдствената комисия бѣше направила подробно изслѣждане на този въпросъ, никакъ нѣмаше да дойде до такава заключение. И ще помните всички, г. г. народни прѣдставители, че този въпросъ може да отиде и прѣдъ държавния сѣдъ, но за моя честъ, той ще бѣде установенъ въ тази смисълъ, въ която азъ ви говоря; не може да бѣде друго рѣшението на сѣда, ако има правда въ България.

И кого почитаемата слѣдствена комисия е разпитвала по тоя въпросъ? Това е характерно да се покаже. Разпитвала е г. Славова, понеже той заявилъ, разпитала е Консулова, вѣщниятъ свидѣтель противъ мене — това е всеизвѣстно — разпитала е полковникъ Вълнарова, мой подчиненъ като интендантъ,

полковникъ Ночева, началникъ на вещевата секция. Ами началникътъ на домакинския отдѣлъ, ами помощникътъ на главния интендантъ, който е завеждалъ тѣзи работи и който, собствено, е водилъ търговата частъ по интендантството, съ почерка на когото сж писани всички тѣзи работи — защо тѣзи именни свидетѣли не сж разпитани?

Докладчикъ Г. Данаиловъ: Кой е той?

М. Савовъ: Не си припомнямъ даже кой бѣше.

Докладчикъ Г. Данаиловъ: Разпитахме тѣзи, които Вие посочихте.

М. Савовъ: Не, азъ ви припомнихъ за полковникъ Ночева като членъ въ комисията по палатките. Полковникъ Ночевъ е билъ началникъ на домакинското отдѣление при интендантството на Военното министерство. Това отдѣление се дѣли на три секции: вещева секция, началникътъ на която е Ночевъ, която е подчинена на началника на домакинското отдѣление; ремонтна секция, която се занимава съ купуване на коне, началникътъ на която е билъ полковникъ сега Халачовъ; и сметна секция, която се занимава съ оправданието на разходите и пр. и началникъ на която не си спомнямъ кой е билъ. Всичките тѣзи три секции, споредъ организацията тогава на Военното министерство, сж били съединени въ лицето на началника на домакинския отдѣлъ, прѣзъ когото минава всичката тая машина по купуване на интендантските имущества и пр., съ тая само разлика, че контрактитъ и тѣхното описание по артилерийското имущество сж съсѣдоточени въ артилерийската инспекция, а пъкъ оправданието на изплащането става въ сметната секция при интендантството, и после всички прѣписки по интендантството — значи, и по тѣзи въпроси: за палатки, цървули, облъкло, сухари и т. н. — отиватъ въ тая секция. Добръ, ако вие бѣхте разпитали началника на домакинския отдѣлъ, той щѣше да ви установи, че тая цѣна, която е показалъ полковникъ Вълнаровъ, не е вѣрна. Не че полковникъ Вълнаровъ е показалъ тая цѣна умишлено, а толкова си е припомнилъ човѣкътъ; и мене ако бѣхте попитали, и азъ не бихъ могълъ да кажа издѣлжъ точната цѣна, защото ако не бѣхте ме накарали сега да изуча въпроса, и азъ не го знаяхъ досега. А между тѣмъ, като вземете послужния списъкъ на Вълнарова, ще видите, че прѣзъ всичката му 25-годишна служба, той никога не е билъ по домакинската частъ.

Докладчикъ Г. Данаиловъ: Всички доставки сж подписани отъ него, затова го повикахме.

М. Савовъ: Тѣй с. Азъ не казахъ, че сте дѣйствували пристрастно, а искамъ само да характеризирамъ хората, които вие сте разпитали, за да видите какви показания сж могли да даватъ тѣ. — Тѣй че, нѣма да намѣрите нито единъ пътъ полковникъ Вълнаровъ да е командувалъ домакинската частъ, нито да е билъ заведующъ на такава, за да разбира отъ домакинство, а домакинската работа, както сте имали случай да се увѣрите сега, не е лека работа да се изучи. Полковникъ Вълнаровъ е билъ назначенъ на това мѣсто, но, макаръ инакъ да е добръ, прѣкрасенъ офицеръ отъ генералния щабъ, не бѣше на мѣстото си като интендантъ. Той е билъ назначенъ тамъ отъ моя прѣдшественикъ и азъ го смѣнихъ четири мѣсеца, слѣдъ като станахъ воененъ министъръ, и назначихъ генералъ Никифорова, човѣкъ способенъ и достоенъ да изпълнява тази длъжностъ. И ако бѣхте се обърнали къмъ генералъ Никифорова, на когото азъ косвено се позовахъ, защото не искахъ да помислите, че самъ си нареждамъ свидетѣлитъ, които трѣбва да се разпитатъ, вие щѣхте да имате

пълната картина по тоя въпросъ. Полковникъ Вълнаровъ не можеше да бѣде доволенъ отъ мене, но по службата, когато трѣбва да носимъ отговорностъ за нея, не е сърцето, не сж чувствата, които трѣбва да ни ръководятъ, а сж интереситъ на тая служба. Ако той не можеше да върши тая работа, когато твърдѣ достойно можеше да заема работата на единъ началникъ на щаба на една инспекционна областъ, или на помощникъ началникъ на щаба въ министерството, нѣмаше защо да го държа тамъ. Пък и той самъ се теготѣше тамъ, защото тая служба не е за него.

И полковникъ Ночевъ какъвъ контактъ е ималъ съ домакинската частъ на Военното министерство, та да знае какво се върши тамъ? Никакъвъ. За двугодишно служене въ министерството, азъ не можахъ да го видя никакъ, и днесъ ако ме питате, не мога да си припомня; обаче по списъка узнавамъ, че полковникъ Ночевъ е билъ повишаванъ постепенно и назначенъ командиръ на Дупнишкия полкъ и че въ маневритъ въ 1906 г. толкова злѣ е третиралъ войниците, че бѣше бѣхталъ нѣкой войникъ, който отиде въ лазарета и, мисля, подиръ нѣколко дни свършилъ злѣ, и до такава степенъ бѣше подровилъ дисциплината и духа въ частта, че когато се свършиха маневритъ и се събираха частитъ, за да ги прѣдставятъ на царя, полковникъ Ночевъ отишълъ при полка и го поздравилъ, но никой не му стговорилъ. По дисциплинаренъ редъ го уволнихъ. Какви показания е далъ срѣщу мене този господинъ, не зная, не съмъ ги челъ, но той не е могълъ да говори, че е имало рушветъ, защото не е видѣлъ, и ако е говорилъ това, ще го дамъ подъ съдъ. Сѣщото не е могълъ да говори и полковникъ Вълнаровъ, защото не е могълъ да го установи; могълъ е да говори какъ сж станали търговетъ, но въпросътъ какъ да станатъ търговетъ не се касае до него, а до интенданта или помощника му.

Ето защо по въпроса за тѣзи шинели азъ пакъ завършвамъ, че не съмъ нарушилъ закона и у мене не е имало никаква помисълъ отъ нѣкакъвъ стремежъ за лична облага. Това не може да се установи, защото показанията на г. Славова сж твърдѣ слаби. А, което е още по-важно, почитаемата слѣдствена комисия щѣше да направи още по-добъръ да изхвърли тия показания, които сж по-слаби, и да остави тѣзи, които сж по-силни, да проучи въпроса и да го прѣдстави въ ясна форма.

Прѣминавамъ сега къмъ въпроса по доставката на шинели отъ Братя Давидовъ Леви. Казахъ ви, г. г. народни прѣдставители, че имаме нужда отъ повече отъ 120.000 шинели. Имаше прѣди порѣчка за 80.000 шинели, по-късно се яви нужда отъ 120.000 — това, разбира се, ще установи съ документи — поискахъ да се доставятъ още 40.000 готови шинели. И понеже въ Военното министерство нѣмаше вече готови материяли за подплата, копчета, шанки, за да го дадемъ, то като ново условие на доставката на тѣзи шинели се постави, щото и тѣзи работи да бѣдатъ отъ фабрикантитъ, та тѣ сами да си ги доставятъ, защото министерството нѣмаше врѣме, па и нѣмаше какъ да ги изпие отъ странство. Добръ, изчисли се колко струва този материалъ, пакъ съвмѣстно съ членоветъ на интендантското управление — и днесъ, ако ме питате, пакъ подробно не мога да ви кажа — и прѣдставиха смѣтка, че всичкитъ тозъ материалъ, подплата, копчета, петлици, конци и пр., струватъ приблизително три лева. Слѣдователно, за да се опрѣдѣли цѣната на тия нови шинели, не оставаше, освѣтъ, понеже се прѣдполагаше, че доставката ще се даде на сѣщитѣ фабриканти, да се вземе старата цѣна на шинелитъ — 23 л. или 26 л. готовъ шинелъ — и да се прибави къмъ нея 2-40 л., понеже въ първата доставка всичкитъ материяли за шевъ бѣха за смѣтка на Военното мини-

стерство, както това личи от доклада на почитаемата слѣдствена комисия, а сега при тая доставка бѣха за смѣтка на самитѣ фабриканти. Дадохъ заповѣдь да се попитатъ всѣхитѣ фабриканти, кой колко шинели може още да достави, и като красенъ срокъ на доставката се тури краятъ на мѣсець октомврий. Нѣкои се отказаха, нѣкои поискаха да имъ се продължи срокътъ. Продължихъ го още съ единъ мѣсець, и се оказа, че, поради голѣма прѣтрупаностъ на работата, всѣхитѣ, които поискаха, сж могли да взематъ едва 20.000 шинели. Това ми докладваха — не съмъ ги опрѣдѣлилъ азъ — и съмъ турилъ резолюция: да се разпрѣдѣли пропорционално между фабрикантитѣ, за да нѣма да се обвинява министерътъ, че протезиралъ едного, а прѣнебрѣгналъ друго. Тия 20.000 шинели се дадохъ на мѣстнитѣ фабриканти. Това бѣше на 1 октомврий. Едновременно съ това, на 2 октомврий, ако се не лъжа, като ми се докладва това разпрѣдѣление на този материалъ, понеже порано бѣше обявено, че ако мѣстнитѣ фабриканти не могатъ да взематъ всичката доставка, ще се допуснатъ и инострани конкуренции, постѣпи заявлението отъ Братя Давичонъ Леви — донесе ми го интендантътъ — че сж готови да взематъ доставката на 20.000 шинели. Питахъ отъ какъждѣ Братя Давичонъ Леви биха могли да извършатъ тази доставка. Каза ми сс, че сж доставяли на Военното министерство сукно прѣди да почне да се доставлява такова отъ мѣстнитѣ фабриканти. По-напрѣдъ азъ не бѣхъ слушалъ за тѣхъ, не знаяхъ; по справката, направена отъ домакинския отдѣлъ, се оказа, че дѣйствително това с тѣй. Давичонъ Леви познаватъ много фабриканти въ Европа и иматъ възможностъ да разхвърлятъ тая доставка на разни фабрики тамъ, за да може да се бърза. А че е трѣбвало да се бърза, вие виждате отъ факта, че това става къмъ мѣсець октомврий 1905 г., а въ февруарий 1904 г. ние сме искали частична мобилизация на всѣхитѣ пѣхотни части. Това вие виждате въ документа, който прѣдставихъ на почитаемата слѣдствена комисия и който ще ви прочета по-послѣ. Слѣдователно, срокътъ е билъ така опрѣдѣленъ. Тази е била причината, поради която азъ съмъ далъ тая доставка на Давичона Леви. Ако бѣха постѣпили заявления отъ петъ прѣдприемачи, щѣхъ да разпрѣдѣля доставката между петимата, за да може да стане по-бързо; или ако имане прѣдложение за по-евтина цѣна, нся щѣхъ да взема за основа, и да ги питамъ, приематъ ли на тази цѣна. Но не стана нито едното, нито другото. Братя Давичонъ Леви искатъ 26-50 л. и азъ вземахъ за норма цѣната, която имахме у насъ, 26-20 л. и резолирахъ, ако сж съгласни на тази цѣна, да се възложи доставката върху тѣхъ. Това е моята резолюция.

А. Краевъ: Ако позволите, г. Савовъ, тукъ първата половина отъ доставката е по 26 л., а пѣкъ на заявлението на Давичона Леви вие сами сте поставили резолюция по 26-20 л.

М. Савовъ: Така, като взехъ въ съображение, че прѣвозътъ отъ странство е за смѣтка на прѣдприемача, а както самата почитаема слѣдствена комисия изчислява, този прѣвозъ струва повече отъ 20.000 л. Слѣдователно, тая цѣна азъ поставихъ, като се съвѣтвахъ пакъ съ този, който ми я докладва, а не я взехъ отъ главата си. Кой ми докладва прѣписката по доставката? Интендантътъ; съ него се съвѣтвахъ. Щомъ той ми докладва, че е тѣй, и азъ резолирахъ тѣй, за да може да се свърши по-скоро и за да можемъ да имаме шинелитѣ по-скоро.

Сега, този контрактъ билъ сключенъ на 3 октомврий по 12 ч. Тогава, споредъ както почитаемата слѣдствена комисия ми прави упреци, е постѣпило заявление отъ Бауеръ-Дацовъ и по-късно отъ Ороздибакъ. Бауеръ-Дацовъ сж дали заявлението си на 3 октомврий послѣ обѣдъ въ 5 ч. 45 м.; така е отбѣ-

лѣзано отъ самия полковникъ Вѣдноровъ на тѣхното заявление, както това се изисква отъ закона за публичнитѣ търгове. Значи, контрактътъ съ Давичонъ Леви е сключенъ отъ мене на 3 октомврий 12 ч. по обѣдъ, а тѣзи двѣ заявления съ по-долна цѣна сж постѣпили сжщия день въ 5 ч. 45 м., както това се вижда отъ самия докладъ на почитаемата слѣдствена комисия. Добрѣ, можехъ ли азъ да разваля този сключенъ вече контрактъ? На човѣка бѣше се съобщило още на сжщия день, че контрактътъ се сключва, а може и той да е телеграфиралъ на всѣхитѣ фабрики въ странство, че контрактътъ е сключенъ, за да ги ангажира.

Докладчикъ Г. Данаиловъ: Но данъкътъ за контракта не е билъ още платенъ.

М. Савовъ: Резолюцията отъ мене е поставена слѣдъ като интендантътъ ми е докладвалъ заявлението, защото заявлението е дадено не на мене, а на интенданта, и той е трѣбвало да постави бѣлѣжка, ако данъкътъ не е билъ платенъ; а за да не ми докладва, да-ли данъкътъ е платенъ или не, трѣбвало да е ималъ довѣрие, че ще се плати. Но това не е докладвано.

А. Краевъ: По закона, контрактътъ е билъ унищоженъ.

М. Савовъ: Могълъ е да се унищожи, но вече е билъ сключенъ. — Слѣдователно, заявлението е постѣпило петъ часа по-късно и не ми е докладвано веднага на 3 октомврий, а на 4. Заявлението отъ Ороздибакъ е постѣпило на 8 октомврий. Ами че можеше да постѣпи нѣкое заявление на 15 октомврий. Тогава, какво трѣбваше да направя азъ? Ако има отговорностъ за това, че, като е билъ сключенъ контрактътъ на 3 октомврий, данъцитѣ не сж били платени още тогава, тази отговорностъ не е на министра, а е отговорностъ на изпълнителнитѣ власти, на отѣлението; това е негова работа и то трѣбва да се привлѣче подъ отговорностъ. Министерътъ не привѣжда въ изпълнение контракта, азъ съмъ го утвърдилъ само, а интендантътъ е билъ длъженъ да ми доложи и за данъцитѣ, както ми донася заявлението, за да поставя резолюция.

Ето, г-да, основанията, върху които порѣчката на тѣзи 20.000 шинели е останала върху Братя Давичонъ Леви. Никакъвъ стремежъ отъ моя страна да облагодѣтелствувамъ тоя или она с нѣмало, защото азъ съмъ искалъ да разпрѣдѣля всѣхитѣ материалъ между български фабриканти, и ако тѣ бѣха приели, толкова по-добрѣ, щѣхъ да остава порѣчката тѣмъ, за да нѣмаме разправи да пращаме комисии въ странство да приематъ тѣзи шинели, когато и безъ това личиятъ съставъ на министерството не бѣше толкова голѣмъ, и да не бждемъ гарантирани, да-ли шинелитѣ ще дойдатъ наврѣме или не. Съ този въпросъ, слѣдователно, г-да, азъ ликвидирамъ. По моето становище, не само нѣма стремление да се облагодѣтелствува който и да е, но още повече нѣма елементъ за моя лична облага спрѣмо Братя Давичонъ Леви, които сж вземали доставката на тѣзи 20.000 шинели, или спрѣмо други фабриканти. Слѣдователно, и тукъ азъ не мога да бжда подведенъ подъ отговорностъ, съгласно чл. 155 отъ конституцията.

Остава въпросътъ за навуцата. Не виждамъ тамъ никаква нередовностъ; напротивъ, по тая доставка е произведенъ търгъ съ тържна комисия. Вижда се отъ самото дѣло, че първи сж конкурирали по 4 л. метърътъ нашитѣ фабриканти. Тая цѣна съмъ намѣрилъ много висока. На втория день е обявенъ пакъ търгъ съ перетържка, сжщитѣ фабриканти конкурирали и сж дали три лева и нѣщо, ако помня добрѣ. Пакъ не съмъ одобрилъ и съмъ поставилъ резолюция, че ще се допуснатъ инострани конкуренти, само

и само да се намали цѣната. Добрѣ. На слѣдующия денъ пакъ оферираха и съ иностранный конкуренти достигна се до цѣната 2-60 л. Но понеже търгътъ трѣбваше да остане върху иностранный конкуренти, тогава резолираха да се обяви перетържка на слѣдующия денъ. На слѣдующия денъ, като не се яви никой, комисията състави протоколъ, както това се вижда отъ доклада на почитаемата анкетна комисия, че търгътъ остава върху Давичона Леви съ цѣна 2-60 л. Този търгъ ми се поднесе на утвърждение и азъ го утвърждавамъ, защото работата се влаци вече цѣла недѣля. Комисията остави търга върху Братя Давичонъ Леви, азъ одобрявамъ. Тогава Братя Давичонъ Леви подаватъ заявление, въ което молятъ, ако мѣстнитѣ фабриканти желаятъ да взематъ доставката на 100.000 м., да се остави върху тѣхъ, а на самитѣ Братя Давичонъ Леви да се даде доставката само на останалитѣ 100.000 м. Тукъ почитаемата слѣдствена комисия намѣрила, че съмъ прѣнебрѣгналъ закона. Азъ мисля, не. Всѣки търговецъ, съгласно закона, когато вземе едно прѣдприятие, има право да го прѣхвърли на другъ, стига послѣдниятъ да прѣдстави достатѣчна гаранция, че ще може да екзекутира доставката. Добрѣ. Мѣстнитѣ фабриканти искатъ да взематъ по сѣщата цѣна плюсъ правата, които имъ дава въ случая законътъ за насърчение на мѣстната индустрия. Азъ нѣмахъ право да имъ откажа, защото законътъ за насърчение на мѣстната индустрия, който тогава бѣше въ сила, само въ два случая дава право на министра да прѣдпочете иностранната индустрия, такава, каквато има въ страната: първо, когато не се явятъ прѣдприемачи, доставчици на материали — не желаятъ да продаватъ, нѣма да се явятъ; и второ, когато цѣнитѣ, прѣдставени отъ мѣстнитѣ индустриалци надминаватъ съ 15% цѣнитѣ, които биха се получили отъ вънка. Само въ тѣзи два случая министрътъ може да откаже на мѣстнитѣ индустриалци по закона за насърчение на мѣстната индустрия, да не се ползватъ отъ неговитѣ блага, да не взематъ поржкмата върху себе си. Какво съмъ направилъ азъ въ този случай? Заявили мѣстнитѣ индустриалци, че желаятъ да взематъ частъ отъ доставката, толкова по-добрѣ — давамъ имъ върху тази цѣна съ 15% отгорѣ, тъй както законътъ изисква. Ако тѣ бѣха искали една цѣна съ повече отъ 15% — 3 л. — нѣмаше да се съглася, защото законътъ щѣше да ме оправдае; но ако въ случая не бѣхъ се съгласилъ, законътъ нѣмаше да ме оправдае, и тогава щѣхте да ме привлѣчете подъ отговорностъ за нарушение закона за насърчение на мѣстната индустрия.

А. Краевъ: Половината количество оставяте да го доставятъ Братя Давичонъ Леви отъ странство, а само половината даватъ на мѣстнитѣ фабриканти.

М. Савовъ: Ако бѣха поискали цѣлата доставка, щѣхъ да позволя. Ако бѣха подали заявление, че искатъ да взематъ цѣлата доставка на тая цѣна, щѣхъ да разваля търга съ Братя Давичонъ Леви веднага, макаръ че този търгъ е редовно произведенъ, както се вижда отъ това, което разправихъ на почитаемото Народно събрание. — Слѣдователно, тукъ нѣма нарушение на закона, защото търгътъ е произведенъ законно и самата сдѣлка е станала въ крага на закона за насърчение на мѣстната индустрия. Нито съмъ облагодѣлствувалъ съ това мѣстнитѣ фабриканти, защото четири търга съмъ развалялъ, за да се намали цѣната, нито съмъ облагодѣлствувалъ другата страна, защото и на мѣстнитѣ фабриканти съмъ далъ това, което тѣ съ искали, като съ се съгласили съ Братя Давичонъ Леви.

Съ това, г. г. народни прѣдставители, азъ завършвамъ всички ония деветъ точки, въ които по доклада на почитаемата анкетна комисия бѣхъ визи-

ранъ и по които почитаемата слѣдствена комисия е формулира обвиненията си противъ менъ. Сега ще пристѣпя да разгледамъ двѣ новооткрити, както уважаемиятъ г. проф. Данаиловъ се изрази, доставки, които почитаемата слѣдствена комисия е намѣрила.

Прѣди да пристѣпя да изложя онова, което има да кажа тукъ прѣдъ почитаемото Народно събрание по тоя въпросъ, азъ се считамъ задълженъ да доложя, че по тѣзи два въпроса азъ не съмъ разпитвалъ. Г. проф. Данаиловъ ми каза вчера: „Кѣсно е вече и аслъ не познавате тѣзи въпроси, понеже съ нови работи, вземете дѣлата, или утрѣ ще Ви ги дадемъ, изучете ги и тогава ще Ви назнача часъ, когато ще дойдете да Ви разпитаемъ“. И азъ прапахъ на слѣдующия денъ да моля г. Данаилова да ми каже, кога да се явя, а г. Данаиловъ казалъ да ми се прѣдаде, че той ще ми съобщи кога да се явя. Обаче, да-ли отъ това, че почитаемата слѣдствена комисия бърза много, да-ли отъ това, че е нѣмало врѣме да ме разпита, фактъ неоспоримъ е, че по тѣзи два въпроси не съмъ давалъ никакви обяснения прѣдъ почитаемата слѣдствена комисия. Слѣдователно, слѣдственото дѣло въ туй отношение ми се прѣдставлява едностранчиво, защото, ако трѣбва да се формулиратъ обвинения по извѣстни визирани прѣстѣпления или по извѣстни дѣяния на когото и да било, никой законъ не му отказва правото да бѣде разпитанъ, още по-малко, когато съ това се засѣга личността на единъ висшъ държавенъ сановникъ. Може-би, азъ щѣхъ да успѣя да прѣдставя прѣдъ почитаемата слѣдствена комисия такива данни, които да послужатъ въ моя полза, които, така да се каже, да не я поставятъ въ положението да формулира онуй обвинение, което по доставката на конетѣ Григоръ Найденовъ е депозиранъ прѣдъ нея. Азъ, може-би, щѣхъ да посоча свидѣтели, които щѣха да установятъ, защо Григоръ Найденовъ е далъ такива и такива показания; може-би, щѣхъ да настоя да се разпита самъ Хаузеръ, да се прѣгледатъ неговитѣ книги, за да може почитаемата слѣдствена комисия съ ясни данни да излѣзе по тоя въпросъ. Независимо отъ туй, трѣбва да кажа още и слѣдното. Като се чете дѣлото, азъ знаа, че телеграмата, съ която съмъ заповѣдалъ да се яви тукъ Хаузеръ, е шокирала твърдѣ много почитаемата слѣдствена комисия и единъжъ депозирани такива показания, тя е заключила, че у военния министъръ не е могло да има друга мисль, освѣтъ да вика тукъ Хаузера да прави гешефти. По-кѣсно, азъ ще помоля г. министъръ-прѣдседателя, да поиска отъ почитаемото Народно събрание да дамъ извѣстни показания при дверемъ затворенитѣ, и тогава ще се види, защо съмъ викалъ азъ Хаузера телеграфически. Ако единъ министъръ има намѣрение да върши каквито и да било сдѣлки, той нѣма да бѣде толкова глупавъ, поне въ тая посока: да дава официални и открити денешни чрѣзъ агенти, чрѣзъ органитѣ на своето министерство и пр. и пр. Слѣдователно, струва ми се — нека ме извини почитаемата слѣдствена комисия — и почитаемото Народно събрание, вървамъ, ще се съгласи съ мене, че това е една слаба страна на обвиненията ми по тая доставка; азъ на тѣхъ не мога да гледамъ като резултатъ отъ едно слѣдствие. Единъжъ азъ не съмъ билъ разпитанъ, не съ били разпитани и свидѣлитѣ, които азъ бихъ могълъ да посоча — това е само една анкета и, като такава, не може да формулира обвинения възъ основа показанията само на едната заинтересована страна. Не забравяйте, че Григоръ Найденовъ е прѣдставителъ на фирма, ималъ е работа съ мене въ Военното министерство и възможно е този човѣкъ по една или друга причина да се е счелъ онеправданъ отъ мене, да е счелъ, че азъ не съмъ му далъ възможностъ да направи извѣстни сдѣлки, да не съмъ му далъ възможностъ да спечели опова, което е мислилъ да спечели, и по този начинъ да има всички причини

да ми се сърди. Азъ пъхъ да установя, какво е говорилъ прѣди три години, какъ е искалъ да ме тероризира морално, за да вървя въ този пътъ, въ който нему се иска. Ето защо, прѣди още да влѣза въ подробноститѣ по самата доставка, азъ пакъ настоявамъ на своето гледище, че това е само анкета и че, най-малко, налагане се, струва ми се, дългъ на почитаемата слѣдствена комисия, като не можеше да ме разпита, поне да прѣдстави това въ формата на анкета и да остави на почитаемото Народно събрание да рѣши въпроса. Почитаемото Народно събрание не може да се занимава сега съ разпитъ на свидѣтели и азъ съмъ лишенъ отъ тая възможностъ да си прѣдстави доказателствата; ще прѣдстави само опѣзи, които имамъ, а именно, защо съмъ викалъ Хаузера. Но какво е карало Григора Найденовъ да се яви прѣдъ слѣдствената комисия съ такива показания, кой е Виятовичъ и кой говори, да-ли не Виятовичъ чрѣзъ устата на Григора Найденовъ и обратно, азъ съмъ лишенъ отъ възможността да дамъ документи и данни по това и слѣдователно този, който ще чете тази работа слѣдъ 20 години, като нѣма тия данни, ще заключи, че този генералъ дѣйствително е билъ крадецъ. Азъ смѣтамъ, че туй е една неправда.

Сега ще пристѣпимъ, г. г. народни прѣдставители, да изложимъ какъ е вървѣлъ въпросътъ.

„I. Доставка на 550 коня по 542-50 л. единиятъ прѣзъ 1903 г.“ Сжщността на това обвинение се свежда къмъ това, че съмъ развалилъ търговетъ съ явната цѣль, да се даде възможностъ на прѣдприемачитѣ взаимно да се изпудятъ. Това обвинение не е основателно. Ето защо: въ доклада до Министерския съветъ отъ 22 априлий 1903 г. — още въ врѣмето на г. д-ръ Данева — подъ № 7.700, справка дѣло № 11, стр. 4, като излагамъ, че споредъ щата за мирно врѣме трѣбватъ 8.800 коня, а въ сжщностъ въ кавалерията има само 5.700, значи има единъ недостигъ отъ 3.100 коня по миронъ съставъ, молѣхъ да се разрѣши доставката на 600 коня за сума 400.000 л. По тая доставка сж 350 артилерийски коне и 200 кавалерийски. Това мое искане е било уважено и Министерскиятъ съветъ съ постановление отъ 24 априлий, стр. 4, дѣло № 4, е разрѣшило да се купятъ по доброволно съгласие върѣгатни коне за една сума отъ 300.000 л. Съ обява отъ 28 априлий, азъ оновѣстявамъ, че прѣдложението за тая доставка ще се приематъ до 25 май 1903 г., като съ заповѣдъ № 2 е назначена комисия въ съставъ генералъ Назимовъ, полковникъ Ивановъ, Кацаровъ и други, за да приеме прѣдложенията и да сключи надлежния контрактъ. Поемнитѣ условия и описанията на конетѣ сж утвърдени отъ мене на 26 и на 30 априлий. Даденитѣ прѣдложения се разгледаха на 27 май отъ комисията и въ протокола си отъ сжщата дата тя казва, че Морницъ Шварцъ отъ Сабатка, Унгария, иска по 580 л. на конъ, Братя Давичонъ Леви — по 560 л. и Леополдъ Хаузеръ и Внукъ по 549 л., въ слѣствие на което, по рѣшение на комисията, доставката се е възложила на Хаузера. Самиятъ листъ на внесенитѣ прѣдложения се намира на стр. 72 отъ дѣлото. Сжщия, обаче, день 27 май, Братя Давичонъ Леви поднесоха едно заявление, съ което прѣдлагатъ по 545 л. за конъ, т. е. 4 л. на конъ по-малко отъ Хаузера. Доставката е за 550 коня. Върху туй заявление азъ съмъ сложилъ слѣдната резолюция: „Съгласно закона, ако намалението бжде 5%, само тогава да се вземе въ внимание; въ противенъ случай да се постигнѣ съгласно чл. 39 отъ закона за публичнитѣ търгове“. На слѣдующия день азъ получихъ ново заявление пакъ отъ Братя Давичонъ Леви съ сжщото съдържание и, понеже намалението бжде вече доста голѣмо, обяви се нова конкуренция по послѣдната цѣна, прѣдложена отъ Братя Давичонъ Леви, между Хаузера и тѣхъ. Споредъ търговия листъ на стр. 37, Братя Давичонъ Леви сж останали на сума 545 л., а

Хаузеръ на 544 л. Това се протоколира отъ комисията, и съ протоколъ отъ 28 май доставката е останала върху Хаузера. Слѣдъ като този протоколъ на комисията е билъ одобренъ, прѣди да се сключи контрактътъ, Добри Петковъ е подалъ заявление, като протестира, че не е била назначена перетържка и иска и той да вземе участие въ търга. Дѣйствително, интендантството бжде направило тази погрѣшка, и азъ заповѣдахъ да се поправи тая погрѣшка, да се вземе залогъ отъ Добри Петковъ и да се обяви перетържка на другия день. Между тримата става перетържка, отъ които Добри Петковъ е прѣдложилъ 543 л., Братя Давичонъ Леви — 542-80 л. и Хаузеръ 542-50 л. По този начинъ комисията е съставила протоколъ и оставила доставката върху Хаузера; контрактътъ е билъ сключенъ и утвърденъ, и влѣзълъ въ сила още на сжщата дата, съ срокъ два мѣсеца, доставката да започне къмъ 15 августъ.

Къмъ тия доставки, г-да, има още една друга доставка, именно доставката на 40 офицерски коня по 750 л. и на 60 гвардейски по 660 л. единиятъ прѣзъ 1903 г. Тази доставка е станала едновременно съ първата по доброволно съгласие. Тя е станала по доброволно съгласие, защото бжде оставена настрана; всички прѣдприемачи я знаеха и върху когото останѣше първата доставка, нѣмаше да му се даде и доставката на тѣзи коне; офицерскитѣ коне не могатъ да се подлагатъ на конкуренция, защото тамъ има една норма: тѣ се купуватъ по известна цѣна и цѣната имъ зависи отъ много условия, за които ще говоримъ по-послѣ. Що се отнася до гвардейскитѣ коне, искахме да вземемъ конетѣ по този начинъ, защото въ гвардията, както знаете, която е една частъ на прѣдставителностъ, има по-добри коне и трѣбва да се взематъ по-добри коне. За да се достигнѣ туй условие, практиката тогава бжде, че отъ всички ремонтни, които идѣха въ страната за кавалерийскитѣ части, избиратъ се най-добритѣ коне и се пращаха въ гвардейския полкъ, а пъкъ сравнително по качество не до тамъ красивитѣ коне оставаха въ частитѣ. Разбира се, това бжде една неправда, защото всѣки единъ началникъ, всѣки полковни командиръ отговаря за своята частъ и има всичкия интересъ, между многото трудни условия, конетѣ му да бждатъ по-красиви, по-прилични на изгледъ, по-добри. И затова, за да не се нахърнява качеството и да се не онеправдаватъ другитѣ части, рѣшихъ ремонтитѣ за гвардейския полкъ отъ 60 коня, намѣсто да се избира отъ всички кавалерийски части отъ армията, да се купи по този начинъ, по специални условия, съ 30 л. и то 60 коня всичко. Така че, сключенъ е за нея контрактъ по доброволно съгласие, който е прибавенъ къмъ този. Всички опѣзи, които имаха да офериратъ, разбира се, че знаеха, че, слѣдъ като се сключи този контрактъ, тази доставка ще бжде по доброволно съгласие.

Тази с, г-да, първата доставка прѣзъ 1903 г., произведена, както виждате, прѣзъ м. априлий, още въ врѣмето, когато съмъ билъ въ кабинета на г. д-ръ Данева.

Между другитѣ обвинения въ доклада на почитаемата слѣдствена комисия казва се, че за другитѣ работи съмъ бързалъ, а пъкъ съ доставката на конетѣ не съмъ бързалъ, а съмъ разигравалъ подрядчицитѣ, за да се изпудвали помежду си. Прѣди всичко, г. г. народни прѣдставители, трѣбва да имате прѣдъ видъ, че едва имаше мѣсець-два, отъ когато бѣхъ постѣпилъ като воененъ министъръ. Дотогава 10 години или повече се бѣха минали, азъ не се занимавахъ съ работитѣ на Военното министерство; бѣхъ началникъ на Военното училище, свършено далечъ отъ работитѣ на министерството, отъ работитѣ на войската. Нито знаехъ обичаитѣ на нашитѣ подрядчици, нито пъкъ, отъ друга страна, можехъ да подозирамъ, че се вършатъ такива работи. Независимо

отъ туй, отъ прѣдшнитѣ години знаехъ, че пресата много атакува доставката на конетѣ прѣзъ врѣмето на моя прѣдшественикъ; това ми бѣ извѣстно и си го спомнихъ много добръ. Желаетъ и се стремѣхъ да бѣда справедливъ, разбира се, колкото е възможно, да не давамъ поводъ на хората да се оплакватъ, да заявяватъ, че искатъ да стане намаление, но това намаление да си остане, колкото е възможно за въ полза на държавата, и както ще видите по-късно, има твърдѣ голѣмо намаление. Тѣй че, по отношение на подрядчицитѣ туй отъ моя страна не само съзнателно, но и несъзнателно не е било допуснато. Какъвъ интересъ имамъ отъ туй? Трѣбва единъ министъръ да бѣде ортакъ съ всички подрядчици, за да прави всички тѣзи работи; трѣбва да бѣде доста долно нѣщо, за да отиде човѣкъ дотамъ. Другиятъ мотивъ е, че не съмъ бързалъ. Да, не съмъ бързалъ. Това бѣше прѣзъ м. априлий. Нѣмаше даже и нощъ отъ онова, което слѣдъ два-три мѣсеца стана. По рѣшение на тогавашния Министерски съветъ взеха се всичкитѣ мѣрки, за да се поддържа реда на границата, даже се обяви едно негласно военно положение само за военнитѣ части. Попълниха се запаситѣ въ нѣкои отъ пограничнитѣ части и се взеха най-строги мѣрки, за да не минава нито една чета. Слѣдователно, онова, което имаше да стане въ Македония, ние не го знаехме; азъ още по-малко го знаехъ; за мене положението бѣше мирно и затова не можахъ да бързамъ. Не можахъ да бързамъ още и по друго съображение, макаръ да съзнавахъ, че недостигътъ отъ конетѣ бѣше много голѣмъ и до такава степенъ даже, че помня, какво артилерийскитѣ части, които по него врѣме държаха по двѣ отдѣления отъ по три батареи, не можаха да запрегнатъ отъ цѣлия си миренъ съставъ, който имаха, една батарея въ воененъ съставъ; конетѣ отъ шестъ батареи не можаха да дадатъ коне за една батарея въ воененъ съставъ, за да я запрегнатъ — толкозъ бѣше слабъ съставътъ. Произведохъ прѣгледъ на 6-та пѣхотна Бдинска дивизия, и помня, че заповѣдахъ телеграфически да мобилизиратъ една батарея по този начинъ, извадиха я на плаца на прѣгледъ, не можаха да я изкаратъ въ пълния съставъ и, слѣдъ като произведоха учението си въ промѣнливъ алюръ, на прѣсѣчена и на равна мѣстностъ, слѣдъ 1½ часъ всички коне паднаха, защото бѣха стари, имаше отъ тѣхъ останали още отъ руско врѣме. Такова е не само моето впечатлѣние, но и на генералъ Курупаткина, който бѣше тогава на Шипченскитѣ маневри въ 1903 г. при нашитѣ части тамъ, дѣто бѣхме събрали конетѣ отъ всички артилерийски полкове за артилерията на тритѣ дивизии, които взеха участие въ маневритѣ, само и само да можемъ да изкараме тѣзи батареи въ походъ. Такова бѣше положението, но не по вината на правителството. Знаете, че имаше гладни години, че имаше голѣма криза, бѣше врѣме, когато нашиятъ бюджетъ трѣбваше да се уравни-вѣсява съ заеми и пр. и пр. и не можеше да се купува нищо. Слѣдователно нуждата отъ коне бѣше належаща. Хубаво. Моятъ прѣдшественикъ, обаче — азъ постигнахъ като воененъ министъръ, слѣдъ като военниятъ бюджетъ мина — като не бѣше прѣдвидѣлъ кредитъ за купуване на коне, защото този кредитъ е взетъ отъ обозния фондъ, като не бѣше прѣдвидѣлъ параграфъ за храната на конетѣ по числото на конетѣ, които ще се купятъ, ако ли тѣ дойдатъ по-рано, това ще прѣдизвика единъ голѣмъ дефицитъ на бюджета по параграфа за фуража. Трѣбваше, слѣдователно, тая работа да върви тѣй. Тѣ сж заржани въ априлий, защото, доколкото помня, моятъ прѣдшественикъ падна въ февруарий; значи, пакъ съмъ бързалъ, само че дадохъ два мѣсеца срокъ; асж, при нормална приемка на коне, два мѣсеца за 500 коня не е голѣмъ срокъ; на всѣки случай, тая бѣше една отъ важнитѣ причини. Затова отсрочихъ

работата да ги имаме прѣзъ септемврий и да останатъ за смѣтка на бюджета по причина на този дефицитъ, за който трѣбваше да искамъ допълнителенъ кредитъ по този параграфъ. Та, това бѣше близо до единъ милионъ лева намаление на онова, което можахме да искаме. Тази е, слѣдователно, причината, по която азъ не съмъ бързалъ. А иначе доставката е произведена съ тържна комисия по всички правила на закона.

Сега идвамъ, г-да, на втората доставка, именно тая, която е станала прѣзъ 1903 г. По тая доставка има едно недоразумѣние, което се състои въ слѣдующето. Съ докладъ подъ № 166 отъ 5 августъ до Министерския съветъ излагамъ какво количество артилерийски коне би трѣбвало да има и какво имаме въ дѣйствителностъ; а именно, срѣщу 4.400 коня, които се полагатъ по пата на войската за мирно врѣме, имали сме само 1.700, или 2.700 по-малко, и то за мирно врѣме. Прѣдъ видъ на тази липса, азъ молихъ да се разрѣши покупката на 600 коня съ цѣна между 600 и 700 л.; значи, срѣдно по 600 л. на конь. Министерскиятъ съветъ съ постановление № 1 отъ 5 августъ даде исканото разрѣшение. Поемнитѣ условия и описания сж утвърдени отъ 9 августъ, а съ обява № 3.859 отъ 7 августъ се оповѣстява, че търгътъ и перетъргътъ сж назначени на 25 и 26 августъ. Къмъ 20 августъ азъ заминахъ за Евксиноградъ заедно съ другитѣ министри. Извънреднитѣ обстоятелства и сериозното положение ми налагаха да взема тѣзи мѣрки за уреждането бойната готовност на войската. Това ще изложа по-послѣ. Срѣщу липсата отъ 2.700 коня, и то за мирно врѣме, бѣ разпоредено да се доставятъ само 600 коня. Съ тѣзи 600 коня можахме да запрегнемъ, горѣ-долу, още едно артилерийско отдѣление по миренъ съставъ съ първия редъ ешалонъ за нѣкои ракли; но въ случай на мобилизация, отдѣленията нѣкакъ се разврѣщаха и не можахме. Въ слѣдствие на туй именно се яви нуждата, въ едно непродължително врѣме да се доставятъ още 600 коня; вънъ отъ тия 600, за които бѣ рѣчь въ доклада отъ 5 августъ, да се поръчатъ още други 600 коня. Прѣдъ видъ на всичко туй, азъ, съ шифрована телеграма № 288 отъ 20 августъ 1903 г., на стр. 13, телеграфирамъ отъ Евксиноградъ на полковника Вълнарова: (Чете) „Заповѣдайте на комиснитѣ по приемането на конетѣ да ускорятъ приемането на тия послѣднитѣ. Поискайте отъ Хаузера телеграфически да съобщи, би ли могълъ едноврѣменно да достави и тия 600 коня и на каква цѣна“. Въ слѣдствие на тая моя разпоредба, Военното министерство съ телеграма № 190 отъ 20 августъ 1903 г. телеграфира на Хаузера: (Чете) „Министерството Ви моли да му телеграфирате, можете ли достави още 600 артилерийски коне, независимо отъ законотруванитѣ досега, въ какво врѣме, на какви условия и по каква цѣна“. На 21 августъ азъ съ втора телеграма поискахъ отъ Военното министерство да ми се съобщи какъвъ е резултатътъ по телеграмата ми отъ прѣдшествующия день, и сѣщия день, т. е. на 21 августъ. Военното министерство телеграфира до полковника Периклийски, прѣдседател на приемната комисия по доставката отъ 20 августъ, която бѣ почпала отъ 15 августъ, да ускори приемането, като изпрати третата партия въ най-непродължително врѣме. Сѣщото се телеграфира и до полковникъ Стоилова, като му се добави още — прѣзъ туй врѣме азъ съмъ билъ сѣ въ Евксиноградъ — да влѣзе въ споразумѣние съ Хаузера и да съобщи, може ли той да достави освѣнъ законотруванитѣ коне, още 600 артилерийски коня и на каква цѣна. На 22 августъ фирмата Хаузеръ телеграфически отговаря на Военното министерство: (Чете) „Можемъ да доставимъ каквото количество желае и въ всѣко врѣме, и подъ всѣкакви условия и изплащане; цѣна, обаче, не можемъ да дадемъ, цонеже нашиятъ прѣдставител е скло-

чиль настоящата доставка съ 100 л. загуба на конь и трѣбва да чакаме възвръщането на нашия шефъ, който отсъствува. Настоящата сдѣлка ще зависи само отъ цѣната, която ние ще дадемъ въ течение на два дена. Сжпната тази телеграма ми се съобщи телеграфически отъ полковникъ Вълнарова на 22 августъ въ Евксиноградъ; и въ съобщението си добавя: „Датата на прѣдстояния търгъ е на 25 и 26 августъ“. Съ получаването на туй съобщение, съ шифрована телеграма отъ 22 сжщия мѣсецъ телеграфирамъ на полковникъ Вълнарова: (Чете) „Търгътъ да се произведе въ своя редъ. Независимо отъ това, телеграфирайте Хаузеру да дойде София и чака моето пристигане“. Отъ тая телеграма до очевидностъ явствува, че разпоредбата ми, дадена съ телеграмата отъ 20 августъ, нѣмаше нищо общо съ оная доставка на 600 коня, за която имаше да се произвежда търгъ на 25 и 26 августъ, защото, пакъ повтарямъ, въпросътъ бѣ за доставката на други 600 коня. Значи, вмѣсто 600, ставатъ 1.200. Но, вижда се, че интендантството криво е разбрало, защото ето какво казва телеграмата до Хаузера отъ 24 августъ, която полковникъ Вълнаровъ е изпратилъ: (Чете) „На 25 и 26 того“ — августъ, стр. 19 отъ дѣлото — „у насъ се произвежда търгъ за 600 коня. Военниятъ министъръ Ви моли да дойдете къмъ това врѣме тука както за вземане участие въ търга, тъй и за споразумѣние по въпроса за онзи деншната наша телеграма. Главенъ интендантъ Вълнаровъ“. За забѣлѣзване е, че търгътъ е назначенъ за другия денъ, 25 августъ. Първоначално Хаузеръ не можалъ да пристигне. На 24 августъ Хаузеръ телеграфически отговаря: (Чете) „Трѣбва най-напрѣдъ да себера подробни и точни свѣдѣния върху положението на пазара, слѣдъ което веднага ще дамъ цѣната или телеграфически, или лично.“ На 25 августъ Военното министерство ми телеграфира въ Евксиноградъ: (Чете) „Днесъ пристига отъ Унгария първиятъ транспортъ отъ 128 коня. Днешниятъ търгъ за доставка артилерийски коне не се състои, по нѣмаме конкуренти; слѣдователно, утрѣ перетържка не ще има. Хаузеръ телеграфира, че слѣдъ като получи подробни свѣдѣния по положението на конския пазаръ, веднага ще прѣдстави цѣна телеграфически или лично“. На 27 августъ Хаузеръ телеграфира въ Военното министерство, че може да извърши доставката по 750 л. Тази телеграма ми бѣше съобщена въ Евксиноградъ. Твърди се, че, по отношение на станалия на 25 августъ търгъ въ прѣписката на Военното министерство, не били памѣрени никакви книжа. Тържни книжа не може да има, понеже търгътъ не се е състоялъ, но протоколъ трѣбва да има и, ако го нѣма въ дѣлото, трѣбва да бѣде въ едно отъ другитѣ дѣла: или по транспорта на конетѣ или по оправдане на разходитѣ. Защото, както ще видите по-надолу, въ телеграмата на полковникъ Вълнарова, отъ 25 августъ, изпратена въ Евксиноградъ до мене, се казва, че търгъ е имало, че той не се е състоялъ и затова нѣма да има прѣтържка. Независимо отъ туй, въ доклада ми до Министерския съвѣтъ, съ който искамъ да се възложи доставката върху Хаузера, изрично се казва, че търгътъ, назначенъ за 25 августъ, не се е състоялъ, понеже не е имало конкуренти, че се е явилъ само единъ конкурентъ, който е далъ цѣна 745 л. за конь, и той е Фархи. Това го има въ моя докладъ, слѣдователно, лесно може да се установи. На 1 септемврий полковникъ Стоиловъ телеграфира: доставчикътъ Хаузеръ ще тръгне утрѣ за София, а съ друга телеграма се е съобщило, че тръгването се отлага по причина на болестъ. Азъ бѣхъ се върналъ вече. На 5 септемврий полковникъ Стоиловъ телеграфира: Хаузеръ ми извѣсти, че днесъ пристига въ София, дѣто смѣта да остане до недѣля. Тукъ ще спра, защото идването на Хаузера въ София има сжщественно значение да се разясни работата. Отъ онова, което изложихъ до тукъ, вие виждате, че е билъ назначенъ търгъ на

25 августъ, че отъ монитѣ разпореджания отъ Евксиноградъ не се вижда да съмъ викалъ Хаузера за търга, но направо съмъ искалъ да му възложя доставката на още 600 коня и съмъ искалъ да зная какви сж цѣнитѣ. Ако търгътъ бѣше се състоялъ, Хаузеръ щѣше да ги вземе по сжщата цѣна, която се получи отъ първия търгъ. Хаузеръ е виканъ за друга една цѣна, която цѣль мога да съобща дверемъ затворенимъ, за това моля г. министъръ-прѣдседателя да понесе съгласието на почитаемото народно прѣдставителство да дамъ обясненията си дверемъ затворенимъ за това, защо Хаузеръ е билъ виканъ.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Прѣдъ видъ заявлението на г. Савова, азъ съмъ съгласенъ да се изслушатъ неговитѣ обяснения дверимъ затворенимъ, но ще моля г. Савова да даде обясненията си по остапалитѣ въпроси, които го интересуватъ, а утрѣ, прѣди отварянето на засѣданието, публикация не ще бѣде пусната и ще изслушаме тогава обясненията на г. генералъ Савова по тази точка, защото сега е неудобно да празнимъ галерията отъ публиката и, слѣдъ като генералъ Савовъ изчерпи въпроса, който го интересува, да пуснемъ пакъ публиката.

А. Стамболийски: Вѣрно.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Вѣрвамъ, че г. генералъ Савовъ ще се задоволи съ това мое искане.

М. Савовъ: Да. — Тогава, г-да, ще считамъ, че въпросътъ е обясненъ, защото ще ви го обясня утрѣ. — Хаузеръ пристига тукъ и, понеже търгътъ не се е състоялъ, както това личи отъ моя докладъ до Министерския съвѣтъ, който се намира въ дѣлото — нумерътъ и страницитѣ на който могатъ да се покажатъ — послѣдната цѣна 745 л. за конь е далъ Фархи. Намъ се налагаше да купимъ тия 1.200 коня, за да може да се развърне, както ви казахъ, поне едно артилерийско отдѣление, за да тръгне съ първия ешалонъ на частъта въ случай на нужда, защото — и това е ноторно, извѣстно — частитѣ, които бѣха изпратени на кюстендилската граница и Търново-Сейментъ, взеха младитѣ коне отъ втори коненъ полкъ, за да запрегнатъ едното артилерийско отдѣление, което се изпрати на кюстендилската граница, и отъ трети артилерийски полкъ — за Търново-Сейментъ. При това положение на нѣщата на 7—8 септемврий, т. е. тогава, когато 320 дружини турска армия бѣше съсредоточена на нашата граница, когато половината отъ нашата армия бѣше поставена въ усилено положение, като се вземѣше прѣдъ видъ всичко онова положение, което отведѣ обрисовахъ, какво можеше да се направи, слѣдъ като търгътъ по доставката не се е състоялъ? Естествено, по доброволно съгласие трѣбваше да се отдаде доставката на този, който се е явилъ. Но цѣната бѣше много висока. Защо се е явилъ Хаузеръ при мене — азъ казахъ, че ще дамъ обяснения утрѣ, но по този въпросъ Хаузеръ не е третиралъ съ мене. Тази честъ, да се намали цѣната отъ 745 л. на 680 л., както е сключенъ контрактътъ, не принадлежи на мене — тя принадлежи на интендантството. И ако бѣха попитали началника на домакинското отдѣление, както и началника на ремонтната секция — които завеждаха специално тия работи — както се вижда отъ почерка въ дѣлата, личи, че всички прѣписки по тѣзи въпроси сж водени отъ тѣхъ — щѣха да кажатъ, че прѣговоритѣ сж се водили въ тѣхнитѣ канцеларии. Азъ бѣхъ заповѣдалъ на полковникъ Вълнарова, ако Хаузеръ пристигне вечерта и се прѣдстави въ министерството, да му кажатъ да ми се прѣдстави заранъта, но тѣзи прѣговори сж водени още вечерта. Полковникъ Вълнаровъ може да не си припомня и да е далъ други показания, че азъ съмъ водилъ прѣговоритѣ, макаръ

това да не е срамно и прѣстѣпно, защото не бѣше работа нито за търгъ, нито за тържна комисија, нито имаше време за това, а трѣбваше просто да се дѣйствиува бързо и енергично, и нищо повече. Но, казахъ, тази чест не принадлежи на мене. Азъ викахъ Хаузера по другъ въпросъ, а прѣговоритѣ по цѣнитѣ станаха въ канцеларията на домакинското отдѣление. Докладвахъ ми, че Фархи се явилъ единственъ на търга на 25 августъ и далъ 745 л.; казахъ, че цѣната е много висока, гледайте да намалите пѣщо, каквото можете. Намалили сж я на 680 л., сключихме контракта и по този начинъ уредихме този въпросъ. Това е всичкото, което имамъ да кажа по тази доставка, вѣнъ отъ онова, което имамъ да кажа при дверомъ затворенимъ.

Въ 1904 г. има друга една доставка; за нея с билъ произведенъ редовенъ търгъ и с вѣрвѣла съ всичката редовност по правилата на закона за търговетѣ. Въ началото на 1904 г., съгласно новия бюджетъ и новия законъ за устройството на въоръженитѣ сили, който азъ прокарахъ прѣзъ парламента, министерството се реорганизира и началникътъ на административното отдѣление доби много по-голъма самостоятелностъ въ своитѣ функции, отколкото прѣди. И въ това време висе виждате, че за такъвъ е билъ назначенъ генералъ Никифоровъ и, съ заповѣдъ, който ще се намѣри въ архивата на министерството, нему се възложи не само да бди, но и непосредствено да ръководи всички тѣзи работи, и цѣлата работа, относително доставката, по конкуренцията между Гендовича и нѣкой си запасенъ офицеръ Ивановъ е ръководена отъ него. Ето какъ стои фактическата страна на въпроса. Съ обявление отъ 10 януарий 1904 г. се оповѣсти, че на 22 януарий ще се произведе търгъ за доставка на 580 коня и че заявленията за намаление 5% ще се приематъ до 11 ч. прѣди обѣдъ на 23 януарий. Поемнитѣ условия за търга ги утвърдихъ на 15 и 16 януарий и, съгласно закона за снабдяване войската съ прѣдмети, се назначи тържна комисија, подъ прѣдседателството на полковникъ Велчевъ. На 15 януарий се оповѣсти съ обявление, че 240 коня отъ тѣзи 580 ще бждатъ кавалерийски. На търга се явиха двама конкуренти и сж прѣдложили: Иосифъ Шауловъ 750 л. за конь и Израилъ Леви — 717, стр. 59 на дѣлото — и тържната комисија съ протоколъ отъ 25 януарий — стр. 23 отъ дѣлото — намѣрва, че търгътъ трѣбва да се възложи на Леви съ цѣна 710 л., като най-низка. Обаче, съ заявление отъ 23 януарий, писано 9 ч. прѣди пладно, а получено въ 3 ч. слѣдъ полунощъ, Никола Ивановъ с прѣдложилъ намаление съ 5%. Прѣдъ видъ на това намаление, съ обявление отъ 23 януарий се обявява, че ще има прѣтържка, понеже било направено намаление и че заявленията ще се приематъ до 11 ч. прѣди пладне сщия денъ. Отъ тържния листъ се вижда, че при прѣтържката сж оферирали: Никола Ивановъ съ 654-07 л., Леополдъ Хаузеръ — 674 л., Израилъ Леви — 674-80 л. Съ протоколъ отъ 22 януарий тържната комисија констатира, че търгътъ съ прѣтърга остава върху Хаузера. Този протоколъ ми се докладва на 24 и азъ сложихъ резолюция: „Не одобрявамъ, понеже цѣнитѣ сж виски“. Тѣ дѣйствително сж били високи. Както и да е, но къмъ това време Христо Гендовичъ и Иосифъ Маджаръ сщия денъ, на 23, значи, сж подали заявление, че намаляватъ цѣната съ 14 л. на конь, т. е. прѣдлагатъ 660 л. Върху това заявление азъ поставихъ резолюция: „Залогъ и новъ търгъ върху тѣзи цѣни съ ускоренъ срокъ“. Въ слѣдствие на тая моя резолюция, съ обявление отъ 24 се оповѣсти, че първиятъ търгъ, по причина на даденитѣ на него голѣми цѣни, не с утвърденъ и че ще се произнесе новъ такъвъ на 3—4 февруарий. Отъ тържния листъ, стр. 77 на дѣлото, по тоя втори търгъ се вижда, че е имало двѣ оферти: отъ Никола Ивановъ — 659 л. и М. Самуиловъ — 680 л. Ко-

мисията съ протоколъ констатира, че Никола Ивановъ е далъ най-изпосната цѣна; прѣдъ видъ на това, че не се получило намаление съ 5%, комисията въ съставъ полковникъ Велчевъ, Тодоровъ и гражданско лице Бакаловъ, съ протокола си отъ 4, като констатира липсата на намалението 5%, обявява, че търгътъ остава върху Никола Ивановъ. Съ заявление отъ сщия денъ, 4, регистрирано на 7, Никола Ивановъ обявява, че с взелъ участие въ търга за смѣтка на Хаузера и моли контрактътъ да се сключи съ послѣдния. Сщщото потвърждава и самиятъ Хаузеръ съ заявление отъ сщната дата, като моли и той, контрактътъ да се сключи съ него, а не съ Никола Ивановъ. Тия заявления се намиратъ въ дѣлата и сж регистрирани въ дѣло № 9, стр. 64. Съ заявление отъ 6, регистрирано на 9, съ входящъ № 3.269 — стр. 65 — Хаузеръ заявява, че не може да намали по-долу отъ дадената цѣна — защото азъ бѣхъ поставилъ резолюция да намали — но че с съгласенъ за свои смѣтка да отстъпи по 4 л. на конь или всичко една сума отъ 2.326 л. за въ полза на дружеството „Червены Кръстъ“. Върху това заявление поставихъ резолюция: „Да му се прѣдложи 650 л. на конь и ако с съгласенъ, да се направи докладъ до Министерския съвѣтъ да ми разрѣши да сключа контрактъ, а въ противенъ случай да се произведе новъ търгъ“. Върху сщното заявление прѣдставителътъ на Хаузера е прибавилъ, че приема доставката на конь по 650 л., както гласи и резолюцията на военния министеръ. Съ докладъ до Министерския съвѣтъ отъ 9, като изложихъ обстойно самия ходъ на работата, на основание чл. 3 отъ закона за снабдяване войската съ прѣдмети, поисквахъ да ми се разрѣши да сключа контрактъ по 650 л. за конь, и Министерския съвѣтъ съ постановление с разрѣшилъ сключването на контрактъ. Съ заявление, обаче, отъ 7, регистрирано на 10, съ входящъ № 3.351, Христо Гендовичъ заявява, че понеже генералъ Никифоровъ е билъ на докладъ при мене, той не можалъ да направи прѣдложението си, но че с съгласява да достави коне по 630 л. Прѣдъ видъ на това намаление съ по 20 л. на конь или всичко 11.600 л., азъ съмъ сложилъ резолюция върху заявлението: „Като с вземе залогъ на заявителя, да му се прѣдложи да конкурира върху тази цѣна съ Хаузера“, върху когото е оставена доставката по 650 л., макаръ и да е имало разрѣшението отъ Министерския съвѣтъ да сключа контрактъ съ него. Съ заявление, обаче, отъ 10 февруарий, Никола Ивановъ протестира, дѣто се е взело подъ внимание заявлението на Гендовича, когато въ обявлението на търга с казано, че нѣма да се взематъ подъ внимание допълнителни оферти. Въ всеки случай, той намалява по 5 л. на конь отъ цѣната на Гендовича и прави едно намаление на обща сума 2.900 л. Никола Ивановъ съ заявление отъ 11, получено въ 4 ч., заявява, че поддържа заявлението си отъ 10 февруарий и прѣдлага по 625 л. на конь. Това заявление с регистрирано, а сщия денъ въ 4½ ч. с получава заявление отъ Гендовича, който моли да се отложи търгътъ за до 3½ ч. на другия денъ, понеже чакалъ отговоръ отъ къщата, която той прѣдставлява. Като ми се докладва това заявление — върху заявлението на Никола Ивановъ азъ бѣхъ сложилъ резолюция да сключи контракта — азъ сложихъ слѣдната резолюция върху него: „Понеже г. Гендовичъ изглежда, че не с сериозенъ конкурентъ, защото единъ мѣсець ни разиграва, безъ да вземе доставка върху си, то заявлението му да се остави безъ послѣдствие“. Видъ се, че тая моя резолюция трѣбва да е подѣйствувала на г. Гендовича, защото той на слѣдующия денъ подава заявление, че ще приеме доставката по 620 л. на конь. Тогава отъ страна на Хаузера постѣпи едно намаление и най-послѣ Гендовичъ се оттегли, а контрактътъ остана върху Хаузера съ едно намаление — по 615 л. на конь. Така че, наченато отъ 675 л., намалението достига до 615 л. Ето ви, г-да, тая до-

ставка от 1904 г., която е произведена съвкупно комисия, но благодарение на това, че нашите прѣд-приемачи кога по-рано, кога по-късно, всѣкога гле-датъ да спечелятъ нѣщо повече или нѣматъ доста-тъчно свѣдѣния отъ своите фабрики, нѣматъ норма-даже до каква цѣна да конкуриратъ, сѣ бъркали често въ правилността на производството на самия търгъ. Тукъ нищо нередовно нѣма — всичко е вър-вѣло по своя установенъ редъ, макаръ тържната ко-мисия да бѣше се произнесла, че търгътъ остава върху Хаузера и Министерскиятъ свѣтъ да ми бѣ разрѣшилъ да сключа първоначално контрактъ съ Хаузера, азъ не го сключихъ затуй, защото имамъ намаление, и то значително, защото, като се направи сравнение между първоначалните цѣни и послѣд-ните, ще се види, че има една разлика отъ 30.000 л., и нѣмамъ никаква причина да не уважавамъ това по-ложение на нѣщата и да не утвърдя, слѣдователно, протокола на комисията за отдаването доставката на Хаузера по 615 л. на коня. Отъ изложеното дотукъ по тази доставка се вижда, че азъ не съмъ ималъ стремлението да направя нѣщо въ полза на Хаузера. Напротивъ, когато търгътъ остана върху него по 650 л., той е билъ редовенъ и азъ можехъ да го одобря, но азъ поставихъ резолюция, че не одобрявамъ търга, понеже цѣните сѣ доста високи, и по-искахъ намаление. По търга, произведенъ прѣзъ 1903 г., направихъ същото нѣщо. По-нататкъ какво виждате вече? Доставката прѣзъ 1905 г. не е вече съ-търгъ, не се търси Хаузеръ. Всичките тѣзи неудоб-ства, които прѣдставляваше тази система у насъ до-тогава, именно, че подрядчиците, по една или друга причина, не знаехъ какво правятъ, споразумѣваха се и въ всѣки случай се явяваха да намаляватъ съ по 20—50 ст., ме накара да опитамъ и другъ спо-собъ, който се практикува въ всички армии, защото по принципъ доставка на ремонтни коне не трѣбва да става никога по търгъ. Всѣка една армия има ка-чества на конетъ. Тя прави описъ на тия качества. Има ремонтни комисии за артилерийски коне, на които комисии се даватъ извѣстни норми, колко трѣбва да струва, каква трѣбва да бѣде минималната цѣна на артилерийски, на кавалерийски коня и въ зависимостъ отъ тѣхъ, тия комисии ходятъ и купу-ватъ. Доколкото азъ помня — сега не зная какъ е — но по правилата, които писъ знаехъ отъ военната администрация, ни въ една армия, съ изключение на нашата, може-би, на сръбската, гръцката, ромънската и турската, доставките на ремонтни коне не ставатъ по търгъ, а всѣкогдѣ се изпращатъ комисии. Както ние тукъ купуваме мѣстни коне отъ назара съ ко-мисии, така на ремонтните комисии въ извѣстни пунктове се даватъ инструкции, описания, норми да купуватъ коне по панаиритъ и по пазаритъ, и по цѣла година ходятъ за тая цѣль. Но тая система за доставки на коне по търгъ, разбира се, като се има прѣдъ видъ за купуване коне, не е лоша и може да се продължава, само че, както се вижда, тя и при-монтъ прѣдшественици не е давала добри резул-тати, въ слѣдствие на което пакъ се е прибѣгнало къмъ способа на изпращане комисии. Тази система не даде добри резултати и при мене, защото достав-чиците се споразумѣваха, не се явяваха и държаха цѣните всѣкога високи, въ слѣдствие на което и азъ прибѣгнахъ къмъ същия способъ на изпращане ко-мисии, па и сега, при моя уважаемъ наследникъ, по-третъ доставки на коне, които е трѣбовало да станатъ, назначенъ е билъ единъ търгъ, прѣдприемачи не сѣ се явили, той не се е състоялъ, и министерътъ е билъ принуденъ да изпрати комисия въ Унгария, въ Сабатка, да види какво може да стане. Тѣй че, причи-нитъ за прибѣгване къмъ способа на изпращане ко-мисии сѣ едни и същи. Та, искамъ да кажа, че ако азъ съмъ ималъ намѣрение да облагодѣтелствувамъ Хаузера, не само че при тѣзи търгове нѣмаше да

биа цѣнитъ, както ние виждате това навсѣкдѣ, но нѣмаше да прибѣгна къмъ способа за доставките съ комисии отъ тѣхъ. Отъ дѣлото — което вървамъ г. Да-наиловъ да го е изучавалъ, понѣже отъ онова, което говори тукъ, се вижда, че е достатъчно посветелъ по него — се установява, че когато въ 1905 г. сме пра-тили комисии, ние сме дали прѣдписание да купятъ коне отъ пазаритъ, кждѣто намѣрятъ, дали сме опи-сания, съставени отъ ветеринарни лѣкари, дали сме инструкции за качеството на конетъ, какъ трѣбва да се приематъ, до кждѣ е нормата, отколко доколко, за да не надминава тая цѣна, и съ туй сме свършили въпроса. Слѣдователно, нито на прѣдседателя на комисията, било писмено или устно, не е казано отъ кого да отиде да вземе тия коне, нито пъкъ на нѣкого отъ членоветъ. На тая комисия е билъ подпрѣдседа-тель полковникъ Перинклийски, имало трима офицери и двама ветеринарни лѣкари; вземали сѣ коне от-където могатъ да намѣрятъ. Какво сѣ направили най-послѣ? Ходили сѣ по всички пазари, но не могли да взематъ онова количество коне, което сѣ искали да купятъ, взели една незначителна частъ, понеже същеврѣменно имало комисии ромънска, тур-ска, английска, които сѣщо търсили коне, лутали се и, най-послѣ, съставили единъ протоколъ: отъ кого да взематъ — пакъ отъ Хаузера. Защо? Сега, това, дѣйствително, прави впечатлѣние, направило е впо-члѣние и на почитаемота слѣдствена комисия, прави впечатлѣние и на почитаемото Народно съ-брание — какъ тѣй сѣ отъ Хаузера? Тѣй. До мене отъ Хаузера се вземаха коне, прѣзъ моето врѣме, пакъ отъ него, сега, пакъ отъ него, и въ бѣдѣще, вървамъ, пакъ отъ него. Защо? Защото Хаузеръ е господарьтъ, има въ рѣцѣтъ си конския пазаръ въ цѣла Унгария; всичките други доставчици, които биха се явили да конкуриратъ, сѣ въ неговитъ рѣцѣ, той държи пазара на конетъ въ цѣла Унгария. По-рано, до 1893 г. имаше друга една фирма — Шлезин-геръ, която можеше да конкурира на тая фирма, но тя се затвори и не работи днесъ. За конетъ въ Унга-рия Хаузеръ е това, каквото сѣ по отношението на оржията Крупъ въ Германия и Шнайдеръ въ Фран-ция. Не искамъ да кажа, че Хаузеръ, като е такъвъ, не могатъ да се купятъ коне отъ другадѣ, но казвамъ, че не могатъ да се доставятъ, защото комисията е ходила по всичките други пазари, и, най-послѣ, пакъ отъ него е взела. Сега, при моя уважаемъ наслед-никъ, два пѣти се случва същата работа: търгътъ не се състоява тукъ, прави се въ Сабатка и остава пакъ върху Хаузера. Комисиятъ отидоха да купуватъ по същия начинъ, по който способъ азъ искахъ да купу-вамъ, пакъ се лутали, купуватъ 20—30 коне, както въ наше врѣме и, въ края на крайщата, пакъ отъ Хау-зера сѣ взели. Слѣдователно, това не е обстоятел-ство, което може да се вмѣни въ вина на мене, че азъ съмъ искалъ по единъ или другъ начинъ да облаго-дѣтелствувамъ Хаузера. Напротивъ, азъ съмъ се старалъ да дамъ пълна свобода и съмъ билъ убѣденъ, че, при сравнително не по-високи цѣни, ще добиемъ въ качествено отношение по-добри коне, защото цѣ-ната се увеличава тогава, когато стане споразумѣние между доставчиците, което отива сѣ за смѣтка на конетъ, понеже нѣма конкуренция, а когато има кон-куренция, тия споразумѣния не могатъ да ставатъ. Независимо отъ туй, ще видите, че едно врѣме, ко-гато сме купували коне отъ Унгария съ комисии по хиляди, най-големото количество, което сме доста-вили въ България, е 2.500 коня, които трѣбваше да се раздадатъ на населението, да може да се ползу-ваме отъ тѣхъ въ случай на мобилизация; азъ съмъ купувалъ коне отъ Русия, пакъ съ комисии, отъ всички краища, и не зная даже отъ кждѣ сѣ — пол-ковникъ Каракановски ги е купувалъ. Човѣкъ, който е ималъ връзка съ Хаузера, който е искалъ да го облагодѣтелствува, нито ще прави търгъ за първитъ

доставки, които сж вървѣли редовно, както виждате, нито е щѣлъ да прибѣгне къмъ доставката по стопански начинъ, за да му даде възможност да се изтръгнатъ отъ неговитѣ рѣцѣ 4—5 хиляди коне. Така че, г. г. пародни прѣдставители, по въпроса за конетѣ, доставени въ периода отъ 1903—1904 г., както и по въпроса за конетѣ, които сж били купени по стопански начинъ, азъ считамъ, че съмъ далъ достатъчни обяснения, отъ които ще видите, че нѣма нарушение на закона за публичнитѣ търгове, защото сж ставали съ тържни комисии, съ изключение на тоя контрактъ, който е сключенъ на 6 или 9 септемврий 1903 г. Колкото за причинитѣ, по които е сключенъ, и защо е билъ виканъ Хаузеръ, ще дамъ обяснение утрѣ, както се рѣши отъ почитаемото Народно събрание, дверемъ-затворенимъ.

Отъ системата, о която съмъ се придържалъ, не може да се установи по никакъвъ начинъ, че отъ моя страна е имало каквато и да било тенденция да облагодѣтелствувамъ Хаузера, затова сега ще прѣмина непосредствено къмъ въпроса за седлата, и по този начинъ ще считамъ, че ще свърша въпроса, защото само по тая доставка остава още да дамъ обяснение.

Тая доставка е произведена прѣзъ 1904 г. Първоначално кавалерийската инспекция е била натоварена съ доставката на тия седла и тя е получила оферти отъ четири мѣста и отъ Софийския арсеналъ. Софийскиятъ арсеналъ е прѣдложилъ около 150 л. за седло, при условие да ги направи за 11 мѣсеца; английската фирма е прѣдложила 153-80 л., но да ги достави въ три мѣсеца; Кюндикъ и Деркенъ сж прѣдложили 155 л., да ги доставятъ въ три мѣсеца, още една фирма, пакъ въ три мѣсеца, по 156 л., и Кусевъ е прѣдложилъ 145 л. за четири мѣсеца. Тази е първата частъ отъ този въпросъ. Имахме нужда да доставимъ 1.000 кавалерийски седла, защото въ 1904 г. формирахме още шестъ ескадрона при всичкитѣ дивизии, и единъ ескадронъ при Лейбгвардейския полкъ, всичко седемъ ескадрона, отъ които, на около 1.200 приблизително коне, щѣха да бѣдатъ потребни около хиляда седла, които трѣбваше да набавимъ бързо, заръчахме ги прѣзъ февруарий; кредитъ нѣмахме по-рано за тѣхъ, защото кредитътъ е взетъ отъ редовния бюджетъ или пъкъ отъ заема — не си спомнямъ добръ това, въ дѣлото го има — но, на всеки случай, по-рано отъ февруарий тѣ не можаха да се поръчатъ. Единъжъ имаме на разположение кредитъ, трѣбваше да се пристѣпи по-скоро къмъ поръчката имъ, колкото се може по-бързо, защото тия ескадрони бѣха сформирани, а нѣмаха седла, защото, въ случай на мобилизация, нѣмахме нито седла, нито гомове, за да можемъ да използваме тия коне, и за това бѣше даденъ тримѣсеченъ срокъ. Отъ ония обяснения, които дадохъ по-рано, се вижда, че прѣзъ м. февруарий, когато тая поръчка е станала, положението е било такова, че азъ съмъ искалъ да се произведе не пълна, а частична мобилизация на всичкитѣ 36 пѣхотни полка, които сѣществуваха тогава въ армията. Имало е, слѣдователно, причини, които ще изложа утрѣ. Ето защо, срокътъ е билъ тримѣсеченъ, и ние държахме много на него. Инспекторътъ на кавалерията, който е приемалъ офертитѣ ми, докладва резултата, прѣгледахъ всички тѣзи оферти, и на една книжка, която самъ г. Дананловъ е видѣлъ въ дѣлото, отъ мене върху нея е записано, каква цѣна прѣдлага всѣка фирма и въ какъвъ срокъ. Като се прѣгледа тая книжка, ще се види, че всички, които сж оферирали, иматъ различни въ цѣнитѣ: кой по-долу, кой по-горѣ, но въ сроковетѣ всички сж съгласни; защото нашето условие бѣше три мѣсеца. Г. Кусевъ оферира 145 л., но за четири мѣсеца, т. е. поръчанитѣ въ мѣсецъ февруарий седла не можеха да бѣдатъ готови по-рано отъ края на мѣсецъ май или половината на мѣсецъ юний. Този въпросъ за насъ бѣше важенъ. Независимо отъ

туй, за да има право г. Кусевъ да се оплаква, че неговата оферта не е била уважена, трѣбва да се постави въ еднакви условия, да каже каква цѣна иска за три мѣсеца, та слѣдъ туй да каже, че не може да направи доставката за три мѣсеца, но не може ли да му се даде за четири мѣсеца, т. е. да даде и цѣната за три мѣсеца, защото така изисква чл. 15 отъ закона за публичнитѣ търгове: всички прѣдложения, които не сж съгласни съ поемнитѣ условия — съ условията на доставката — не могатъ да се уважатъ. Тази е причината, по която, слѣдъ като инспекторътъ на кавалерията, покойниятъ генералъ Винаровъ, съ когото се съвѣщавахъ, ми докладва, азъ съмъ взелъ въ внимание офертата, която е дала най-низката цѣна, 153 л., сравнително съ другитѣ при еднакви условия. Добръ. Прѣдстави се въпросътъ въ Министерския съвѣтъ и той е постановилъ и е разрѣшилъ. Въ това връме, обаче, когато постановлението отъ Министерския съвѣтъ е дошло, постѣпила телеграма отъ Шварценбергъ отъ Нюрнбергъ по 140 л., безъ обаче да обяснява, да-ли се разбира въ принадлежноститѣ на седлото — гомове, нагрѣдникъ и т. н. — или се разбира само седлото по нашия образецъ, и друга оферта отъ Братя Давичонъ Леви по 144 л. Въ слѣдствие именно на постѣпилитѣ тѣзи двѣ заявления, началникътъ на административния отдѣлъ, г. генералъ Никифоровъ, когото можехъ да посоча като свидѣтель по тоя въпросъ, ако бѣха ме разпитали въ почитаемата слѣдствена комисия, ми докладва, че сж постѣпили тѣзи заявления, че, слѣдователно, трѣбва да се объяви търгътъ. Добръ, казахъ, направете разпорѣждане, пазначете търгъ. Назначи се търгъ съ явна конкуренция, назначи се тържна комисия, въ която взеха участие и граждански лица; това може да се види отъ дѣлото, дѣто сж посочени имената на лицата, които сж влизали въ тая тържна комисия, подъ чие прѣдседателство е била тя и т. н. Слѣдъ като Шварценбергъ е пристигналъ тукъ и се прѣдставилъ въ административния отдѣлъ — а не на мене, защото това не е работа въ моето вѣдѣние — тамъ сж му казали какво искаме ние: „Вие прѣдлагате 144 л., но знайте, че настрѣща има туй“, и сж му казали какви принадлежности се искатъ. И на неговата телеграма-оферта съ неговъ почеркъ, подъ диктовката на г. генералъ Никифорова, самъ Шварценбергъ е написалъ на нѣмски езикъ тѣзи работи. Азъ видѣхъ това сега, досега и това не знаехъ. Тогава той поискалъ 157 л. и на другия день съ записка дава 153 л. Генералъ Никифоровъ безъ да ми докладва — нѣма резолюция даже по тоя въпросъ отъ мене — прѣдстави явилитѣ се на конкуренция прѣдъ комисията съ явна конкуренция, понеже Братя Давичонъ Леви прѣдлагали 144 л., всички оферирали помежду си, цѣлъ день се разправяли тамъ и на другия день търгътъ останалъ върху Шварценбергъ. Да-ли Братя Давичонъ Леви сж били негови прѣдставители — това се каза тукъ въ комисията — азъ не знаехъ нищо и поне тогава не можахъ да зная, защото списциътъ на разнитѣ фабрики и на тѣхнитѣ прѣдставители се водятъ и държатъ въ съответнитѣ отдѣли, споредъ специалността: въ интендантството по интендантската частъ, по санитарното дѣло въ санитарната инспекция и т. н. Но това и сега не може да се установи, защото, слѣдъ като изучихъ дѣлото, не видѣхъ никѣдъ да сж фигурирали Братя Давичонъ Леви като прѣдставители на Шварценберга. Така че, вѣроятно, тѣ сж оферирали за своя смѣтка. Слѣдователно, по този начинъ търгътъ е останалъ върху Шварценберга съ 146 л. седлото съ всички принадлежности за тримѣсеченъ срокъ. Значи, разликата между първоначалната оферта на г. Кусева и тази е 1 л., само че срокътъ въ първата е четири мѣсеца, а тукъ е три мѣсеца. Защо г. Кусевъ не е поканенъ отъ тържната комисия?

Докладчикъ Г. Данаиловъ: Отстранили сж го, като сж му казали: „Вис нѣма да наддавате“. Извинете, че Ви прѣкъсвамъ, защото изложението въ доклада на слѣдствената комисиия е твърдѣ кратко и тамъ това не можеше да се каже.

М. Савовъ: Г. Данаиловъ! Има ли резолюция отъ мене върху неговото заявление?

Докладчикъ Г. Данаиловъ: Отъ Васъ резолюция нѣма.

М. Савовъ: Оплаквалъ ли се е г. Кусевъ на мене, че сж го отстранили? Нѣма такова нѣщо. Азъ знаехъ само първата негова оферта. Ако г. Кусевъ се явилъ на тържната комисиия и тамъ не сж го удовлетворили, неговъ дългъ бѣше да се оплаче — това изисква и законътъ — и слѣдъ това азъ съмъ длъженъ да влѣза въ неговото положение, да взискамъ отъ комисиията, която е постапила неправилно. Но, вѣроятно — азъ не твърдя, защото то не е моя работа, а е работа на изпълнителя, началникътъ на административния отдѣлъ — комисиията го е отстранила, защото прѣдложението му не е било съобразно съ поемнитѣ условия. А въ поемнитѣ условия изрично е билъ опрѣдѣленъ срокътъ отъ три мѣсеца. Пакъ повтарямъ, тѣзи поемни условия ги има къмъ дѣлото, утвърдени сж отъ мене и, ако не се лъжа, писани сж собственоръчно съ ръката на началника на ремонтната секция, полковникъ Халачовъ.

Тогазъ търгътъ е билъ утвърденъ на 27 февруарий. Въ сѣщия день, тамъ има една записка отъ началника на домакинския отдѣлъ, генералъ Никифоровъ, въ която се казва, че военниятъ министъръ вѣроятно ще утвърди търга, побързайте да пригответе всички важни документи и пр.; по това нѣщо той не ми е билъ докладвалъ. Въ всѣки случай, по приемнитѣ дни, когато е трѣбвало да има докладъ, може да се види, кога е билъ утвърденъ търгътъ — или къмъ 12 или къмъ 1 ч., защото ние тогава работихме до 2 ч. Слѣдователно, контрактътъ е сключенъ и подписанъ отъ мене къмъ 1 ч.

Офертата, която е постапила отъ германската къща по 138 л. за 3½ мѣсеца, е получена въ административния отдѣлъ на 27 февруарий вечерта или къмъ обѣдъ и, слѣдователно, тя не е могла да бѣде докладвана и не е докладвана наврѣме. И ако генералъ Никифоровъ, който е единъ голѣмъ педантъ — извѣстенъ е по своята абсолютна педантностъ и коректностъ — бѣше разпитанъ, той щѣше да установи това, че тая оферта е била докладвана слѣдъ гато контрактътъ е билъ сключенъ, и затова на нея азъ съмъ поставилъ резолюция: „Несъгласна съ поемнитѣ условия, късно е вече“. Защо не е съгласна съ поемнитѣ условия? Защото тая фирма е искала, първо, срокъ 3½ мѣсеца, и второ, седлата да бѣдатъ не по нашъ, а по тѣхенъ образецъ — нѣщо, което въ никоя армия не може да се търпи и не се приема, защото цѣната зависи отъ нашия образецъ, а не отъ тѣхния. Освѣтъ това, въ такъвъ случай, доставчикътъ може да даде и казачи седла — азъ не знаа. Па, независимо отъ туй, азъ не съмъ могълъ да се съглася да оседлавамъ конетѣ по различнитѣ части съ седла отъ различни образци. Този образецъ бѣше установенъ отъ моя прѣдшественикъ и бѣше задължителенъ за цѣлата армия, и той трѣбва да се приеме. Тая фирма, като е оферирала, трѣбвало е да се съобрази съ поемнитѣ условия. Но, освѣтъ дѣто тя прѣдлага свой образецъ, прѣдлага и условие, щото стойността на цѣлата доставка за 1,000 седла да се внесе прѣдварително въ нѣкоя германска банка. Тѣзи сж основанията — първо, че е било късно; второ, че прѣдложението не е било съобразно съ поемнитѣ условия — поради които азъ съмъ поставилъ такава резолюция.

Какво е станало съ седлата по-нататъкъ? Слѣдъ като доставката е била останала върху Шварценберга, точно на срока, както се вижда отъ дѣлото, тя е била готова за присмане. Шварценбергъ е телеграфиралъ да се прати комисиия и такава комисиия е била пратена подъ прѣдседателството на командира на 4 коненъ полкъ — не мога да си спомня тукъ името му — и въ състава на тая комисиия сж влизали, като членове, майсторътъ техникъ Русевъ, който сега работи въ Военното министерство, и бившиятъ командиръ на 5 коненъ полкъ, полковникъ Ковачевъ. Комисиията е прѣгледала седлата, намѣрила е нѣкои недостатѣци, било по кожата, било по други нѣкои части на седлата и е съставила протоколъ, че ги бракува. Г. Данаиловъ вчера, като докладва, видн се, забрави да доложи цѣлото съдържание на протокола, а въ този протоколъ е казано, че комисиията е на мнѣние, че седлата могатъ да се приематъ съ 6% отбивъ. Това е изрично казано въ протокола и го има въ дѣлото. Добрѣ, протоколътъ се изпраща на мене, получавамъ го азъ тукъ, чета го и поставамъ резолюция. Защо? Защото нѣмахъ още протести отъ страна на фабриката и ще се постѣпи съ 6% отбивъ. То не е голѣма работа, но на всѣки случай трѣбва да се постѣпи съгласно мнѣнието на комисиията.

По-нататъкъ, обаче — така се казва въ докладъ на почитаемата слѣдствена комисиия — азъ съмъ измѣнилъ тази резолюция. Защо съмъ измѣнилъ тази резолюция? Подиръ два дена пристига протестътъ на фабриканта, оплаква се човѣкътъ противъ дѣйствиата на комисиията. Добрѣ, азъ нѣмахъ никакви причини да се съмнѣвамъ въ дѣйствиата на комисиията, но, отъ една страна, като видѣхъ, че този бракъ не е абсолютенъ, отъ друга страна, като се усѣмнихъ, че може-би самитѣ членове на комисиията да не сж били въ съгласие помежду си въ нѣкои точки, та въ слѣдствие на туй сж дошли до такова заключение, рѣшихъ да се назначи втора комисиия. И това не е противъ закона; напротивъ, законътъ ме задължава за всѣка порѣчка, ако има оплакване, да назнача втора комисиия; законътъ не ми позволява да назнача трета комисиия, по втора азъ съмъ длъженъ да назнача. Азъ постѣпихъ съгласно закона и назначихъ втора комисиия. Въ състава на тази комисиия влизаше най-висшиятъ персоналъ отъ канцеларинтѣ, който имаше най-голѣмъ интересъ за своя родъ оружне да се произнесе безпристрастно по въпроса. Тая комисиия бѣше подъ прѣдседателството на генералъ Винарова, инспекторъ на кавалерията, и имаше за членове полковникъ Саллабашева, командиръ на конната бригада тукъ, полковникъ Данаиловъ, командиръ на 1 конни полкъ, и началникътъ на щаба; влизаше сж като членъ въ тая комисиия техникътъ Русевъ, не му помни добрѣ името. Фабрикантътъ бѣше донесълъ тукъ двѣ седла и азъ заповѣдахъ на комисиията да прѣгледа тѣзи двѣ седла и да ми каже своето мнѣние, какви сж тѣ, защото отъ една страна сж бракувани, а отъ друга страна има оплакване. Прѣгледаха ги и казаха, че седлата сж добри, иматъ твърдѣ слаби недостатѣци, но ако всички други седла сж такива, могатъ да се приематъ. Добрѣ, нека този фабрикантъ докара всички седла тукъ, и самъ той искаше да ги докара. Не е вѣрно, че тѣзи седла сж приети — както твърди г. Данаиловъ, вѣроятно по нѣмане врѣме да се гледа цѣлото дѣло — само по тѣзи двѣ; комисиията въ този съставъ, който ви посочихъ, прѣгледала седло по седло и най-послѣ е изключила 54.

Докладчикъ Г. Данаиловъ: И тѣхъ сте приели.

М. Савовъ: Слѣдъ като фабрикантътъ ги е поправилъ, прѣдставилъ ги и комисиията е изказала мнѣние да се приематъ съ 2% отбивъ. Какво мога

да направя азъ, когато инспекторът на кавалерията, командирът на конната бригада тукъ, командирът на I конни полкъ и единъ техникъ намиратъ, че тѣзи седла могат да се приематъ съ 2% отбивъ, слѣдъ като сж били поправени тѣй, както трѣбва? Това ще се установи и отъ свидѣтели, които сж били и въ едната и въ другата комисия. И азъ, ако бѣхъ разпитанъ, щѣхъ да го установя съ тѣзи свидѣтели, щѣхъ да установя съ самата прѣписка, че въпросътъ стои така, че седлата въ сѣдалищата сж имали нѣкои недостатъци, че тѣзи недостатъци сж били поправени, че тѣзи 54 седла сж били бракувани, т. е. оставени да се поправятъ неплатени, и слѣдъ като сж били поправени, били сж заплатени. Слѣдователно работата не е съвсѣмъ така, че хиляда седла сж приети само по тѣзи двѣ. Доставка е извършена по закона, редовно, съ тържна комисия, съ явна конкуренция. Доставка е била наврѣме изпълнена, защото комисията е отишла въ май мѣсецъ за приемка, нито единъ денъ закъснѣние нѣма. Въ слѣдствие на тѣзи пертурбацїи, които се явиха по въпроса, изминали сж се 10—15 дена, по това не е нито по вина на министра, нито по вина на самия доставчикъ, защото послѣдниятъ е прѣдставилъ седлата въ срока.

Ето защо, г. г. народни прѣдставители, азъ считамъ, че и по тази доставка, както е спазенъ законътъ, така, отъ друга страна, не може да се установи каквото и да било дѣйствие отъ моя страна въ полза на тази фирма отъ Нюрнбергъ, която не познавамъ. Така съмъ постѣпилъ азъ, по сжщия редъ сж постѣпвали и по-рано, па и въ днешно врѣме сж приемани материяли по този начинъ — съ втори комисии, съ отбивъ. Въ архивата на Военното министерство ще намѣрите много такива случаи прѣзъ 1901 и 1902 г., па и сега тѣзи нѣща ставатъ. Защо? Защото въ комисии тѣ често пѣти влизатъ млади хора, които понѣкога правятъ погрѣшки, и военниятъ министъръ, който не е само прѣдставителъ, така да се каже, на своето вѣдомство, но е още и външъ държавенъ чиновникъ, често трѣбва да гледа и интереситъ на гражданитъ. Има често пѣти оплаквания отъ хлѣбари, месари; никога пие не можемъ да вземемъ постоянно страната само на полка, а вземаме понѣкога и страната на месаритъ и хлѣбаритъ, които се оплакватъ, а пѣкога и обратно, защото трѣбва да раздаваме справедливостъ, и затова сме поставени.

Съ туй, г. г. народни прѣдставители, азъ завършвамъ по десетѣтъ точки, по които азъ считамъ, че има слѣдствие, и по другитъ двѣ, по които считамъ, че съмъ само анкетиранъ. Слѣдъ тѣзи обяснения, за да не злоупотрѣбявамъ съ вашето търпѣние, ще ми позволите сега да направя едно кратко заключение.

Съ опова, косто ви изложихъ, азъ поне се старахъ да ви убѣдя, че не само не е имало отъ моя страна нѣкакво систематическо нарушение на законитъ, но и не виждамъ да съмъ нарушавалъ даже и единъ отдѣленъ законъ. Отъ доставкитъ, които ви изложихъ, отъ тѣхната категория, отъ тѣхния характеръ, така да се каже, вие виждате, че всичкитъ тѣ, съ изключение на ония, които спадатъ въ категорията на доставкитъ за облѣкло и т. н., сж доставки, които подпадатъ подъ удара на чл. 40 буква в и чл. 43 буква г отъ закона за публичнитъ търгове. Доставкитъ сж произведени съгласно този законъ, съгласно поясненията и обясненията, дадени намъ отъ закона за снабдяване на войската съ прѣдмети за въоръжение, и съгласно ония обяснения, които сж дадени отъ финансовия министъръ за това, какъ трѣбва да се прилага законътъ за снабдяване войската съ прѣдмети за въоръжение. Слѣдователно, на мой възгледъ, обвинението, за да бѣда привлеченъ подъ отговорностъ по чл. 155 отъ конститу-

цията, за систематическо нарушение на законитъ, нѣма основание, защото елементитъ за това не сжществуватъ.

Колкото се отнася до втората категория обвинения, обвинения за лична облага, пакъ по чл. 155 отъ конституцията, отъ обясненията по деветѣтъ точки, които ви изложихъ, и отъ обстоятелствата, които сж съпровождали порѣжкитъ, вие можате добръ да видите, че даже и въ случай, когато е имало високи цѣни, тѣ не сж зависѣли нито отъ моята добра воля, нито пѣкъ сж зависѣли отъ нѣкакви задни цѣли и не зная що, а сж се налагали отъ самитъ обстоятелства. Слѣдователно, нѣма основание да се формулира противъ мене обвинение, че у мене е имало едно попълзновение въ смисълъ да повишавамъ цѣнитъ, та оттамъ да може да се вадѣ презумцията, както прави почитаемота слѣдствена комисия, за нанасяне врѣда на държавата за лична облага, било по доставкитъ на патронитъ, било по доставкитъ на пушкитъ, било по доставкитъ на снарядитъ, било по доставката на болничнитъ палатки.

Остава въпросътъ за доставката на шинелитъ и за доставката на конетъ. По доставката на шинелитъ азъ ви обяснихъ, както съмъ убѣденъ, още единъжъ казвамъ, че ако почитаемота слѣдствена комисия бѣше разпитала подробно и основателно всички заинтересовани страни, ако бѣше проучила работата, тя непрѣмѣнно щѣше да дойде до това заключение, че показанията, депозиранѣ отъ г. Славова, макаръ и не съ положителностъ отъ негова страна, нѣматъ никаква основа, че тѣ не сж нищо друго, освѣнъ плодъ, може-би, на нѣкакви неговѣ лични съображения, произходящи и отъ нѣкои други оне съображения — не знамъ какви. Колкото се отнася до доставката на конетъ, по най-главното обстоятелство, което бие въ очи тамъ, а именно, че министърътъ отъ Евксиноградъ викалъ Хаузера да се яви при него лично, което, слѣдователно, давало поводъ да се мисли, че го е викалъ да дойде тукъ, за да наредятъ нѣкои работи за гешефти, за нѣкакви си слѣпки, вие можате да си съставите едно ясно понятие, когато говорихъ по-рано.

Остава, слѣдователно, другиятъ въпросъ, въпросътъ за търговитъ цѣни на конетъ въ мое врѣме, послѣ и прѣди. Почитаемота слѣдствена комисия намира, че въ мое врѣме цѣнитъ били малко високи. И тамъ, мисля, почитаемота слѣдствена комисия пакъ малко не е проучила въпроса. Дѣйствително, въ първата доставка, цѣнитъ сж почти еднакви съ тия отъ по-прѣди, по въ настояще врѣме цѣната, напр., на конетъ е 720 л., а азъ съмъ ги купилъ по 615 и най-скѣпа цѣна е 680 л. Но скѣпи ли сж сега конетъ? Не, не сж скѣпи. Цѣната на конетъ зависи отъ много, много условия и най-напрѣдъ отъ качеството на конетъ. Ако искате единъ кавалерийски конъ, който да бѣде способенъ да скача половинъ метъръ прѣпятствие, за 400 л. ще го намѣрите; по той не е кавалерийски конъ, той е обозенъ конъ. Слѣдователно, ако искате да турите вашата кавалерия на обозни коне, ще купите такива коне за 400 л. единиятъ. А ако искате кавалерийски конъ да бѣде способенъ, да скача едно прѣпятствие отъ 1½—2 м., да изнася единъ маршъ отъ 40 км. въ четири часа, 5 км. трѣстъ и 1 км. ходомъ, безъ да се умори и да падне, такъвъ конъ ще струва 500—600 л. Ако искате такъвъ конъ, който да скача прѣпятствие 3 м. и да изнася единъ маршъ още по-продължителенъ, пакъ въ четири часа, слѣдователно, да развие сѣщия аиюръ, само че по-бързо да го вземе, такъвъ конъ ще струва по-скѣпо. И затова конетъ сж раздѣлени на категории: пълнокрѣвни, полукрѣвни, прости коне и т. н. Е добръ, въ всичкитъ армии, съ изключение на сръбската и на нашата — сръбската пакъ е по-добръ въ това отношение — ремонтнитъ коне за кавалерията струватъ по 800 л., а за артилерията

по 950 л. на конь. Това е ремонтната цѣна на конетѣ. Ние не можемъ да вземемъ нашитѣ коне съ такава висока цѣна, защото пѣмамъ срѣдства, и прѣдпочитаме да ги вземемъ малко по-свѣтло; по, безспорно, това се отразява на качеството на нашата кавалерия. И затова, макаръ че по обучение, по сръчностъ на войницитѣ и по познания на нашитѣ офицери нашата кавалерия да не отстъпва прѣдъ австрийската, по единъ нашъ кавалерийски полкъ, въ сравнение съ единъ австрийски, не може да издържи не по обученостъ, а по качество на материала, защото тамъ материалътъ е другъ, а у насъ е другъ. Артилерийскитѣ коне пъкъ сж отъ друга категория. Тѣ се купуватъ по-скъпо. За артилерийски конь се плаща винаги отъ 950 до 1.000 л. въ Австрия, така смѣно и въ Русия, така смѣно и другадѣ. Тѣзи коне сж скъпи. Слѣдователно, въ мое врѣме, азъ никога не съмъ надминалъ нормата отъ 600 до 700 л., даже и до 700 л. не съмъ дошълъ. Ама цѣната била прѣсмѣтана отъ комисията, безъ да се вземе въ съображение прѣвозътъ. Ами че и цѣнитѣ, които сж опрѣдѣлени прѣди мене, и тѣ сж така опрѣдѣлени: безъ прѣвозъ. Цѣната на конетѣ, купени отъ Сабатка, е опрѣдѣлена пакъ безъ прѣвозъ. Като турите и това, ще видите, че цѣнитѣ сж пакъ сжщитѣ. Ето защо твърдитѣ, че цѣнитѣ въ мое врѣме сж по-скъпи, не е истинно; напротивъ, кавалерийскитѣ коне за офицеритѣ, купени въ мое врѣме, прѣзъ 1904 и 1905 г., струватъ по 750 л. Обаче, когато се разви у насъ въпросътъ за скачкитѣ, когато инспекторътъ на кавалерията основателно проучи въпроса, особено на маневритѣ, които се произведоха прѣзъ 1904 и 1905 г., видѣ се, че офицеритѣ ъздатъ на коне по-лоши даже отъ войничкитѣ коне, които не могатъ да взематъ пай-дребнитѣ прѣпятствия, понека се да подобримъ качеството на офицерскитѣ коне, и споредъ доклада, който се намира въ архивата на Военното министерство, поиска се да се взематъ полукръвни коне, и цѣната имъ достигна до 1.000 л. Сега, тая година и лани, конетѣ за офицеритѣ се купуваха по 1.200 л. единиятъ, по това не значи, че министърътъ е повишилъ цѣнитѣ — не, а по-добри коне сж купени. Па, независимо отъ туй, има и други фактори, които влияятъ на цѣнитѣ: цѣната на тържището, врѣмето, когато се купува, зимѣ или лѣтѣ, има ли голѣмъ спросъ на пазара, има ли много комисии, а въ Унгария — тя е центърътъ — всички вървятъ тамъ. Ето защо по въпроса за конетѣ, както казахъ, не може да се хвърли това обвинение върху мене. Слѣдователно, отъ формална страна на въпроса, тѣй даже както контрактитѣ сж сключени, не може, г. г. народни прѣдставители, да се прави едно заключение, че азъ съмъ давалъ по единъ или другъ начинъ, така да се каже, възможностъ на Хаузера да се обогати. Това не се установява нито отъ дѣлото, дѣто прѣписката е редовно водена.

Тогазъ, г. г. народни прѣдставители, какво остава? Споредъ мене, отъ моето гледище, нѣма нарушение на чл. 155 отъ конституцията, нѣма основание, нѣма елементи да се хвърлятъ такива едни обвинения противъ мене, слѣдователно, да бѣда привлеченъ подъ отговорностъ. Всичкитѣ тѣзи доставки, за които азъ съмъ изправенъ прѣдъ васъ, забѣлжете добръ, сж извършени прѣзъ 1903 и 1904 г., нѣма нито една доставка прѣзъ 1905 г., нѣма смѣно и прѣзъ 1906 г. — това е явно даже и отъ доклада на почитаемата анкетна комисия — слѣдователно, винаги, когато съмъ могълъ, азъ съмъ вървѣлъ не само въ духа, но и по буквата на закона. Прѣзъ 1903 и 1904 г., както схващамъ азъ и както е схващала Върховната смѣтна палата, не виждамъ да съмъ нарушилъ нѣкакъвъ законъ. Възможно е да сж станали нѣкѣдѣ грѣшки, по тѣ сж били възможни при тѣзи обстоятелства, при които ние се намирахме и които азъ не единжъ и не два пѣти съмъ изрисувалъ; почи-

таемата слѣдствена комисия може да не ги признава, че сж грозни, по азъ ги признавамъ. И какъвто воененъ авторитетъ, позанитересованъ, отъ странство да назначите, като вземе картата, отъ една страна, свѣдѣнията, които се имаха за турската армия и за нашето положение, и всичкитѣ други свѣдѣния, които се имаха по тази частъ, даже и секретнитѣ, не може да се произнесе друго-яче, освѣтъ да ви каже: Да, това положение е било извънредно трудно. И трудността на това положение бѣше толкова по-голѣма, защото складовѣтѣ ни бѣха празни. Отъ документитѣ, които прѣдставихъ прѣдъ почитаемата слѣдствена комисия, се вижда, че ние сме имали, както казахъ, на пушка по 350 патрона, 100.000 шипели, когато прѣзъ 1903 г. ни сж трѣбвали поне 280.000 шипели, имали сме по 350 снаряда на оръдие, когато сж трѣбвали поне по 750. При тая явна неготовностъ на войската — не казвамъ, че е по вината на миналия режимъ — при такива едни обстоятелства, какво е положението на военния министъръ, който, съгласно чл. 121 отъ закона за устройството на въоръженитѣ сили, носи отговорностъ прѣдъ васъ не само за високитѣ цѣни и за отправление търговетѣ, но още и за това, ако не постави въ нужното положение, въ надлежната готовностъ и самата армия? Това е изрично казано въ чл. 121 отъ закона за устройството на въоръженитѣ сили. Е добръ, ако азъ бѣхъ вървѣлъ по другъ пътъ — тамъ дѣто е трѣбвало да се бърза, да не съмъ билъ смѣлъ да бързамъ — ако азъ бѣхъ мислилъ, че за тѣзи работи ще дойдатъ врѣмена да ми се приписва такова позорно дѣяние, азъ можеше да бѣда изправенъ прѣдъ васъ, въ случай че пѣщо стапѣше, за нарушение на този членъ, а тамъ положението е още по-лошо, защото то е равностойно съ нѣмѣна на държавата. Никой другъ, освѣтъ военниятъ министъръ, не може да носи отговорността въ тоя случай, защото, всички други колеги, колкото добръ да схващатъ политиката, но военнитѣ работи не схващатъ, и ако военниятъ министъръ не си е изпълнилъ дълга да имъ отвори очитѣ, и чрѣзъ тѣхъ да отвори очитѣ на Народното събрание, и да се хвърли страната въ една пропасть, съ нищо не може да се оправдае нито прѣдъ историята, нито прѣдъ отечеството, нито прѣдъ грядущитѣ поколения. Помислете си за една минута, че би се случило онова, което вие никога не вървате, защото не се е случило — че турската армия би настѣпила; какво пѣше да бѣде съ България, какви пѣха да бѣдатъ загубитѣ за тая страна, какво пѣше да бѣде съ Кюстендилско, какво пѣше да бѣде съ Дупнишко, какво пѣше да стане съ македонския въпросъ? Така съмъ гледалъ азъ, г-да, на въпроса. Ръководитѣ съмъ се отъ своя дългъ къмъ отечеството и ако е имало високи цѣни, това е било за благо на това отечество, не за мосто благо, което не признавамъ, защото никога не съмъ билъ такъвъ. Че това е тѣй, ще се уверите отъ слѣдното: ако ми проверите безотчетния фондъ, вие ще му намѣрите смѣтката и ще видите, дѣ съмъ го харчилъ; въ 1909 г. — това нѣма да се откаже — кабинетътъ на Стоилова тогава само въ моето министерство намѣри безотчетенъ фондъ, за да издава в. „Свободно слово“; това ще се потвърди, ако вие отидете да прѣгледате прѣпискитѣ въ генералния щабъ, секретнитѣ разпореждания, разбира се, ако тия документи не сж унищожени — вие ще видите, че отъ малкия безотчетенъ фондъ, отъ 34.000 л., азъ съмъ харчилъ за цѣлитѣ на държавата, безъ да търся отъ държавата други срѣдства, и то не за такива цѣли, за каквито се харчатъ обикновено безотчетнитѣ фондове, а за нуждитѣ на армията, а другитѣ 14.000 л. сж останали въ мое разположение, отъ които 8.000 л. по смѣтката ще ги видите въ домакинското отдѣление, че сж похарчени за храна на военни аташета, и 6.000 л. съмъ оставилъ за мое прѣдставителство.

Човѣкъ, който има попълзновение да се обогатява за смѣтка на държавата, най-малкото отъ тамъ ще се възползува, защото достатъчно е поне това, че не дава никому смѣтка. На вамъ, слѣдователно, г. г. народни прѣдставители, остава по съвѣсть, както намѣрите за добръ, тъй да рѣшите въпроса, като имате прѣдъ видъ, че надъ васъ има Богъ, който е сѣдѣи надъ дѣянията на всинца ви. Менѣ ми е безразлично. Тукъ прѣдъ васъ азъ съ съвѣсть говоря, че съмъ вървѣлъ по откритъ пътъ, честно и доблестно, както подобава на единъ воюначалникъ и съ това убѣждение ще отида прѣдъ държавния сѣдъ, на ако щете и въ „Черната джамия“. Всичко това, което съмъ направилъ, направилъ съмъ го за отечеството.

Тайното засѣдание за утрѣ ли ще бѣде, г. министре?

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Да, за утрѣ.

Прѣдседателъ: Ще трѣбва да се даде отиди, за да могатъ г. г. народнитѣ прѣдставители да вечерятъ, но прѣди това азъ бихъ помѣлилъ, за улеснение на работата, да се даде възможностъ на г. генералъ Савова сега да направи изложението си, вмѣсто да се отлага това за утрѣ, като покаян сега публиката да излѣзе.

М. Савовъ: Само че азъ съмъ малко уморенъ. По-добръ това да остане за утрѣ, както каза г. министъръ-прѣдседателъ. Азъ имамъ да говоря не само по конския въпросъ, но и по нѣкои данни, които сж важни за отечеството.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Колко врѣме ще Ви трѣбва?

М. Савовъ: Азъ мисля, че ще ми трѣбва единъ часъ, но сега съмъ уморенъ — шестъ часа съмъ говорилъ, гърдитѣ ме болятъ, не мога да говоря повече. И азъ Ви обѣщавамъ, г. министъръ-прѣдседателю, въ единъ часъ да свърша.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Понеже г. генералъ Савовъ заявява, че е уморенъ, ще бѣде добръ, утрѣ, слѣдъ отварянето на засѣданието, но прѣди да влѣзе публиката, г. генералъ Савовъ да даде своитѣ обяснения, а сега ще моля единъ часъ почивка.

М. Савовъ: Добръ.

Прѣдседателъ: По това прѣдложение, което прави г. министъръ-прѣдседателъ, Събранието трѣбва да вземе рѣшение и само когато то рѣши, тогава може, съгласно конституцията, да стане засѣданието дверимъ-затворенимъ.

Има думата г. министъръ-прѣдседателъ.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Конституцията въ чл. 100 прѣдвижда правото на министра, на прѣдседателя на камарата и на комисаря, да поискатъ, щото единъ извѣстенъ въпросъ да се рѣши отъ Събранието дверимъ-затворенимъ. Въ чл. 101 конституцията заповѣдва, че въпросътъ, който е билъ дискутиранъ дверимъ-затворенимъ, въ всѣки случай, въ своето рѣшение, не може да остане тайна за публиката, т. е. взетото по него рѣшение Събранието съобщава публично. Споредъ моето разбиране, онова, що визиратъ чл. чл. 100 и 101 отъ основния законъ, нищо общо нѣма съ случая, който ни се прѣдставява и, ако азъ моля Събранието да се съгласи, щото да бѣде изслушанъ г. Савовъ дверимъ-затворенимъ, то

не е по съображенията, които визиратъ двата казани члена отъ конституцията, а по съображения, които ржководятъ и г. Савова. Ако щете, трѣбвало би да се дѣйствува по слѣдующия начинъ: прѣди да поискамъ азъ — защото азъ, прѣдседателъ, комисаръ и трима отъ народнитѣ прѣдставители, ако не се лъжа, иматъ това право — прѣди да се поиска въ този случай да се дадатъ обяснения отъ г. генералъ Савова дверимъ-затворенимъ, би трѣбвало азъ лично да изслушамъ г. Савова, какво ще има да говори той, та слѣдъ това да усвоя неговото искане или не. Азъ, обаче, намѣрихъ, че е добръ да не правя това, защото мисля, че бихме могли да се намѣримъ въ едно таква положение: г. Савовъ би ми казалъ нѣкои нѣща, за които азъ бихъ намѣрилъ, че дори и дверимъ-затворенимъ тѣ не трѣбва да се казватъ. Естествено е, че при това положение азъ бихъ далъ поводъ, ако не бихъ се съгласилъ, и вамъ и на обществото и тѣмъ и на тѣзи, които сж противъ, тѣхъ да говорятъ много приказки. На тѣхъ щѣхъ да дамъ поводъ, ако бихъ отказалъ да се затворятъ вратитѣ на Събранието, да кажатъ: „Вие ни лишихте отъ възможността да се защитимъ“; а тѣзи, които ги обвиняватъ, сигурно биха ми казали: „Г. Малиновъ се бои да стане засѣданието при затворени врата, защото щѣха да се разкриятъ много компрометирующа работи“. Знаейки г. Савова, виждайки тукъ неговитѣ обяснения, които той дава, азъ не се съмнѣвамъ, че г. Савовъ ще даде онова обяснение на Събранието, което е нужно за неговата защита, което е нужно за освѣтлението на народното прѣдставителство, на неговитѣ сѣдѣи. Че г. Савовъ нито има да изнася таква нѣщо, което би дало поводъ за приказки, нито би го изнисалъ нѣкой пътъ, въ това азъ не се съмнѣвамъ. Заради това, резюмирамъ се: разпорежданията на чл. чл. 100 и 101 отъ конституцията визиратъ други случаи, отколкото този, който случайно ни се прѣдстави, но въ интереса на работата, въ интереса на защитата на тѣзи хора, защото обвиненията, които имъ се хвърлятъ, сж много тежки, най-послѣ въ вашия личенъ интересъ, като тѣхни сѣдѣи, е да бѣдете напълно освѣтлени въ работата и, изхождайки отъ тѣзи съображения, азъ се съгласихъ да моля Събранието да си затвори вратитѣ прѣзъ онова врѣме, прѣзъ което г. Савовъ ще си даде обясненията.

Г. прѣдседателъ на Събранието казва, че трѣбва да се вземе рѣшение. Нищо нѣмамъ противъ това, защото това е молба на г. Савова, а мое прѣдложение. Въ края на крайщата господарътъ на молбата на г. Савова и на моето прѣдложение е Събранието; ако то желае да вземе рѣшение, ще го вземе. Нищо нѣмамъ противъ това да се тури на гласуване. Азъ само моля Събранието да вземе таква рѣшение, т. е. да затвори вратитѣ на Събранието утрѣ за единъ часъ врѣме и да даде възможностъ на г. Савова по съображенията, които азъ изложихъ прѣдъ васъ, да се изкаже.

Обаждаъ се: Прието, прието!

Прѣдседателъ: Моля, г-да! Ще турна на гласуване прѣдложението и моля г. г. народнитѣ прѣдставители, които приематъ утрѣ слѣдъ откриване на засѣданието да се изслуша бившиятъ воененъ министъръ г. генералъ Савовъ при закрити врата, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Събранието приема.

Г. Гроздановъ: Кога, слѣдъ обѣдъ ли?

Прѣдседателъ: Да, слѣдъ обѣдъ. Сега ще дамъ половина часъ почивка, за да могатъ г. г. народнитѣ прѣдставители да вечерятъ, а въ 9 ч. ще продължимъ засѣданието.

(Слѣдъ отдихъ)

Прѣдседателъ: Засѣданието продължава.

Г. Генадиевъ щѣше да захване да говори, но той заяви, че е неразположенъ. Въ слѣдствие на това заявление, моля Събранието да вземе рѣшеніе, дали да продължи засѣданието или да го вдигнемъ за утрѣ.

Има думата бившиятъ министъръ г. д-ръ Никола Генадиевъ.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Желая да улесня почитаемото Народно събрание. Дѣйствително, малко съмъ прѣгракналъ сега. Ако се вдигне засѣданието и утрѣ взема думата, ще съкратя ония части отъ рѣчта си, които могатъ да бждатъ безъ вреда изхвърлени, по начинъ, щото да говоря най-много три часа, но, по всѣка вѣроятностъ, ще говоря между 2—2½ часа, така щото, да може да се свърши по-скоро. При тия условия, вѣрвамъ, нѣма да има никаква полза, ако продължите засѣданието тая вечеръ, затова ще моля г. прѣдседателя да поиска отъ Събранието да се отложи засѣданието за утрѣ.

Прѣдседателъ: Моля г. г. народнитѣ прѣдставители, които сж съгласни да се вдигне засѣданието и да се продължи утрѣ, за да се даде възможностъ на г. Генадиева утрѣ да вземе думата, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Събранието приема.

Има думата г. министъръ-прѣдседателъ.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ ще моля утрѣ да имаме и прѣди обѣдъ засѣданіе; слѣдъ обѣдъ, както ви обяви г. прѣдседателъ, ще продължимъ разглеждането доклада на слѣдствената комисија, а прѣди обѣдъ ще моля Събранието да се съгласи да се занимае съ слѣдующитѣ въпроси:

Трето четене на законопроекта за постройка на санаториумъ въ Троянска околия.

Второ четене на законопроектитѣ: за измѣнение и допълнение нѣкои членове за пенситѣ по гражданското и военното вѣдомства; за опрощение 516.540 л. на котленци; за опрощение 286.413-39 л., дължими отъ разни неизправни длъжници на държавата; за опрощение 266.027-63 л., дължими сжщо отъ разни неизправни длъжници на държавата.

Първо четене на законопроекта за измѣнение закона за Българската народна банка.

Независимо отъ туй, моля Народното събрание да вземе още днесъ рѣшеніе, щото запорѣдъ да имаме засѣданіе и до обѣдъ, и слѣдъ обѣдъ, едно, и второ, да имаме всѣкиденно засѣданіе до 12 ч. полунощъ.

Г. Данаиловъ: Азъ моля г. министъръ-прѣдседателя да се съгласи, че все таки е абсолютно невъзможно да се издѣржи едно засѣданіе, както бѣше днешното, отъ сутринъ до 12 ч. полунощъ. Вѣрно е, че има нѣколко законопроекта, които трѣбва да минаатъ, но вѣрно е, че тия законопроекта не сж отъ такава належаща нужда за държавното управление, щото да ни заставятъ въ края на сесията да бързаме толкова. Едва сега се раздава нѣкакво предложение за измѣнение закона за горитѣ — единъ отъ най-важнитѣ закони — което ще създаде тукъ толкова работа и споръ, защото азъ ще кажа, че и слѣдъ 12 ч. прѣвъ нощта да засѣдаваме, не можемъ я свърши, защото засѣга най-разнообразни интереси на населението. Освѣнъ туй, ако мислите да минете законопроекта за измѣнение закона за Българската народна банка, който тоже е единъ отъ най-важнитѣ закони, азъ смѣтамъ, че ще направите една грѣшка. Ето защо, да засѣдаваме заранъ до обѣдъ, най-сетѣ и подиръ обѣдъ, но по-късно отъ 9 ч. да не засѣдаваме, защото ще бжде абсолютно невъзможно и ще бжде въ ущърбъ на рабо-

тата. Затова моля г. министъръ-президента да се съгласи поне да не се продължаватъ засѣданията отъ 9 ч. нататѣкъ.

Я. Божиловъ: Може сутринъта да почваме отъ 8 ч.

Отъ мнозинството: А-а-а!

Прѣдседателъ: Има думата г. министъръ-прѣдседателъ.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ моля да се вземе това рѣшеніе, което азъ прѣпорѣчвамъ — да засѣдаваме и до обѣдъ, и всѣки денъ до 12 ч. полунощъ. Ако работитѣ трѣгнатъ така, щото този усиленъ законодателенъ маршъ стане ненуженъ, нищо не прѣчи на Събранието да отмѣни взетото днесъ рѣшеніе. Но, споредъ мене, е по-добрѣ да се вземе днесъ такова рѣшеніе, отколкото утрѣ да се намѣримъ прѣдъ сжция инцидентъ, какъвто имаме днесъ. По тия съображения, менѣ ми се чини, че това рѣшеніе, което азъ прѣпорѣчвамъ, е по-цѣлесъобразно.

А. Краевъ: Съгласни сме.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Сега, колкото до прѣдложенията, внесени тукъ за разглеждане отъ г. г. народнитѣ прѣдставители, азъ имамъ да кажа слѣдующето. Не е правителството, което желае да ги разгледа безъ друго. Сега, току прѣди малко, въ кабинета ми азъ имахъ разговоръ съ нѣкои отъ г. г. народнитѣ прѣдставители, и доста едѣръ. Единъ казва: „Трѣбва да се сложи моето прѣдложение на разглеждане, защото неговата спѣшностъ и важностъ е несъмнѣна“. Сжщо ви се каза тукъ отъ другъ народенъ прѣдставителъ и, прѣди тѣхъ, отъ трети народенъ прѣдставителъ за неговото прѣдложение. Азъ не назовавамъ имена, защото господата, които говориха съ мене по този въпросъ, присѣтствуватъ и, ако говоря по това, то е само, за да кажа въ присѣтствието на всички, колко съмъ билъ правъ азъ, като казахъ поотдѣлно на тия г. г. народни прѣдставители: азъ не мога да сложа на разглеждане поотдѣлно нито Вашето, нито чиего да било прѣдложение; азъ ще моля Събранието да се съгласи да се сложатъ всички прѣдложения на дневенъ редъ, та Събранието да разгледа онова отъ тѣхъ, което намѣри за нужно.

Ползвамъ се отъ случая, отъ думитѣ на г. Данаилова, да дамъ едни, тѣй да се каже, публични обяснения прѣдъ всички, и въ тѣзи обяснения да поднеса своитѣ оправдания на г. г. народнитѣ прѣдставители, които прѣди малко ми се бѣха много разсърдили, че не слагамъ тѣхнитѣ прѣдложения на дневенъ редъ.

Независимо отъ прѣдложенията, направени отъ г. г. народнитѣ прѣдставители, важността на които неотказвамъ, има въпросъ въ разглеждането на които правителството е заинтересовано, защото тѣ спѣватъ самото управление. Освѣнъ това, правителството мисли, че трѣбва да изпълни нѣкои отъ декларациитѣ, които при отдѣлни случаи се направиха отъ г. г. министритѣ. Азъ бѣхъ рѣшенъ, за себе си, да не се гледа запорѣдъ нито едно прѣдложение, нито единъ законопроектъ, който поне на първо четене досега не е миналъ, а да се гледатъ само законопроектитѣ, които сж минали било на първо, било на второ четене, т. е. да се довърши работата, въ която сме вече навѣзли, но сега се уча отъ колегитѣ си, че сж били направени декларации, които най-послѣ трѣбва да бждатъ изпълнени. Г. министърътъ на финанситѣ ви е заявилъ, че още въ тая сесия ще внесе законопроектъ за пенситѣ на общинскитѣ служаци. Законопроектътъ е раздаденъ, естествено, той има прѣдимство. Има да се разглежда законопроектъ за измѣнение на избирателния законъ; той е нуженъ, защото на 20 февруарій

имате общински избори. Има сума недоразумѣния по начина на произвеждането имъ. И какъ, заедно съ васъ, мога да не дамъ прѣдимство на единъ законопроектъ като избирателния, като тѣзи за кредититѣ, които сж минали на второ четене, а да почна отъ законопроекти, макаръ и постѣпили, но по които дебатитѣ още не сж открити. Азъ мисля, че когато съмъ прѣдлагалъ дневния редъ, винаги съмъ държалъ смѣтка на работата, която трѣбва да се върши, за да се върши една работа, а не това минало на първо четене, да отиде въ комисията — защото и такива прѣдложения азъ зная — и като отиде въ комисията, тамъ ще умре. Азъ заявихъ, и бѣхъ много ясенъ: сесията е продължена до 15 включително. Петъ дни ни оставатъ, а работата, която имаме да вършимъ, е огромна.

Г. Данаиловъ: Законопроектътъ за пенситѣ на общинскитѣ служаци не е раздаденъ.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Тукъ не е въпросътъ, да-ли ще можете да го прокарате въ това кжсо врѣме. Казахъ, че трѣбва да ви го внесемъ, защото министърътъ на финанситѣ ви е заявилъ, че ще ви внесе, както него, така и другия — за измѣнение закона за Българската народна банка. Въ прѣдложения отъ мене дневенъ редъ го има. Ако щете, гласувайте ги, ако не щете, недѣйте. Въ всѣки случай, тѣ сж законопроекти, въ които инициативата на пародното прѣдставителство наддѣлява, а не нашата. Ние посвръшихме законодателната работа, която ни интересуваше. Сега, отъ васъ зависи, да-ли да довършите останалото. Азъ заповѣдахъ даже въ канцеларията, да ми приготви дневенъ редъ, въ който да помѣсти всички законопроекти и прѣдложения, постѣпили досега и утрѣ, когато ще нареждаме дневния редъ, ще ви ги прочета отначало и докрай — за да не повтаряме всѣка вечеръ тая комедия на опрѣдѣляне дневенъ редъ — и додѣто сварите, ще гледате.

Д. Драгиевъ: Имаме само още петъ работни дни; очевидно е, че тази работа, която се прѣдлага да бже поставена на дневенъ редъ, колкото и да се желае да се свърши всичката, не е възможно.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: И азъ го виждамъ, че не е възможно.

Д. Драгиевъ: Да не се бавимъ поне тая вечеръ. Турете, каквото ще турите на дневенъ редъ, но ще видите, че въ петъ дена е невъзможно да се свърши.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Е, щомъ не е възможно, ще остане.

Д. Драгиевъ: По законопроекта за пенситѣ на общинскитѣ служаци ще се дебатира, може-би, съ часове.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: И по законопроекта за измѣнение закона за Народната банка ми казватъ, че ще се дебатира съ часове.

Д. Драгиевъ: Въ петъ дена толкова работа не може да се свърши.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Безспорно, и азъ виждамъ, но имаме длъжностъ това, което сме казали, че ще го внесемъ, да го внесемъ. Ако вие не го разгледате или го отхвърлите, на добъръ ви часъ. Въ всѣки случай, мога да кажа, че това, което сме общали да внесемъ въ тази сесия, внесли сме го.

Прѣдседателъ: Д-ръ П. Ораховацъ.

Прѣдседателъ: Съобщавамъ на Събранието, че отъ Министерството на финанситѣ сж постѣпили слѣднитѣ прѣдложения:

Прѣдложение за отстъпване даромъ на Балчикската градска община останалата свободна частъ, суша и вода, отъ държавното блато „Кара-гьолъ“, за построяване модерна лѣчебница и кжпалня;

Прѣдложение за продажбата, безъ търгъ, на жителитѣ на с. Добревици, Тетевенска околия, държавната гора, находяща се въ землището на сжщото село, въ мѣстността „Липово“, състояще се отъ около 200 декара;

Прѣдложение за оставяне въ владѣние на нѣкои жители отъ с. с. Долни-Цибъртъ, Калугеръ-махла, Куле-махла, Игнатово и Цибъръ-Варошъ, съставляющи бившата Долноцибърска община, Ломска околия, на които, съгласно закона за разработване меритѣ, сж дадени земи за обработване отъ цибърската общинска мера, като имъ се даде срокъ за окончателното изплащане на тия земи до 1 септемврий 1911 г.;

Прѣдложение за продаване на Станимашкото градско-общинско управление държавното здание (бившъ офицерски клубъ), находяще се въ сжщия градъ, за 10.500 л., платими при прѣдаването му;

Прѣдложение за продаване държавната гора „Драгоевско“ на с. с. Прогорѣлецъ, Дългодѣлци и Котеновци, Ломска околия, по 25 л. декарътъ, платими въ петъ срока по $\frac{1}{5}$ годишно;

Прѣдложение за продажбата, безъ търгъ, на жителитѣ на с. Кая-Бурунъ, Ямболска околия, държавната гора, находяща се въ землището на сжщото село, съ пространство отъ около 1.100 декара;

Прѣдложение за продаване, безъ търгъ, на читалището „Разумъ“ въ Фердинандъ, едно държавно мѣсто и находящата се въ него конюшна, съ общо пространство отъ 1.146-50 кв. м. за построяване здание за читалище;

Прѣдложение за продажбата, безъ търгъ, на жителитѣ на с. Загжжене, Софийска околия, една частъ отъ държавната гора „Магарешникъ“, находяща се въ землището на с. Заногъе, Врачанска околия, съ пространство отъ около 456 декара и 24 кв. м.

Постѣпили сж отъ Министерството на вътрѣшнитѣ работи законопроектитѣ:

За разрѣшение на Софийския окръжъ, на общинитѣ въ градоветѣ: Варпа, Казанлъкъ, Калюферъ, Берковица, и на общинитѣ въ селата: Долна-бана, Самоковска околия; Махалата, Плъвенска околия; Старо-ново-село, Голѣмо-Конаре, Куртово-Конаре, Фердинандово, Пловдивска околия; Катунско-Конаре, Станимашка околия; Стрѣлча, Панагюрска околия; Саламаново, Прѣславска околия, и Садина, Поповска околия, да сключатъ заемъ, и

За измѣнение: пунктъ е на чл. 7 отъ закона за разрѣшение на общинитѣ въ с. с. Кара-Рензово, Станимашка околия, Кочериново, Дупнишка околия, Койнаро, Вѣлослатинска околия, Хибилъ, Чаушово и Козловецъ, Свищовска околия, Катунецъ, Ловешка околия, и Мерицлери, Чирпанска околия, да сключатъ заеми, и пунктъ е на чл. 3 отъ закона за разрѣшение на общинитѣ въ градоветѣ: Горна-Орѣховица и Тетевенъ, да сключатъ заеми.

Моля г. г. народнитѣ прѣдставители, които приематъ направеното отъ г. министъръ-прѣдседателя прѣдложение за утрѣшния дневенъ редъ и за продължение засѣданията всѣки денъ до 12 ч. полунощъ, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Събранието приема.

Вдигамъ засѣданието.

(Вдигнато въ 9 ч. 15 м. вечерята)

Секретаръ: А. Христовъ.

Началникъ на Стенографското бюро: Т. Гълъбовъ.